ทางสร้างบุญ

ฉบับสังฆราชาคุณัปปกาสินี

ทางสร้างบุญ

และ

พระธรรมเทศนาของพระมงคลเทพมุนี

(หลวงพ่อวัดปากน้ำ)

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๗

พร้อมด้วยพระโอวาทและ

พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

รวบรวมและเรียบเรียง

โดย

นายเสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

(ลิขสิทธิ์ ของวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร)

โปรดเก็บหนังสือนี้ไว้ในที่อันควร และหมุนเวียนแก่สาธุชนผู้สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ได้อ่านต่อ ๆ กันไป จักเป็นมหากุศลบุญราศีทับทวีแก่ท่าน

สังฆราชาคุณัปปกาสินี

ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๗ คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำได้มีจิตรำลึกถึงพระองค์ผู้มีเมตตาคุณูปการแก่วัดปากน้ำอยู่อย่างเอนกประการ ในเบื้องต้น โดยที่พระองค์ทรงเป็นญาติสนิทคือเป็นหลานของพระเดชพระคุณเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อวัดปากน้ำ) อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ และในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ หลังจากที่พระเดชพระคุณเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี เจ้าอาวาสวัดปากน้ำได้ถึงแก่มรณภาพ พระองค์ก็ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดมจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ ในขณะที่พระองค์ได้ดำรงตำแหน่งผู้รักษาการเจ้าอาวาสอยู่นั้น ได้ทรงเป็นประธานในการทะนุบำรุงปฏิสังขรณ์ และพัฒนาวัดปากน้ำให้เจริญยิ่งขึ้นทั้งในด้านการปฏิสังขรณ์ ด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำได้ปฏิบัติมา ในขณะที่พระเดชพระคุณท่านยังดำรงชีวิตอยู่

หลังจาก พ.ศ. ๒๕๐๘ มาแล้ว แม้ว่าพระองค์จะได้พ้นจากตำแหน่งผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดปากน้ำแล้วก็ตาม ก็ยังทรงมีพระเมตตาห่วงใยในความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณร และอุบาสก อุบาสิกา ของวัดปากน้ำเสมอมา ดังจะเห็นได้ว่า ในปีหนึ่ง ๆ พระองค์ได้เสด็จมาดูแลบ้าง เสด็จมาประทานประกาศนียบัตร และพัดยศแก่พระภิกษุสามเณร และอุบาสิกาผู้สอบได้เปรียญธรรมบ้าง และบางครั้งก็เสด็จมาประทับค้างคืนอยู่ที่วัดปากน้ำเสมอ ด้วยพระเมตตาคุณูปการและการเอาพระทัยใส่ในกิจการของวัดปากน้ำตลอดเวลาที่ผ่านมานี้ ดังจะเห็นได้ว่า ในคราวที่คณะศิษย์วัดปากน้ำบำเพ็ญกุศลคล้ายวันมรณภาพของพระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ พระองค์ได้ทรงบริจาคจตุปัจจัยร่วมกับคณะศิษย์ และเมื่อคณะศิษย์วัดปากน้ำได้ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานเป็นการสามัคคี พระองค์ก็ยังได้ทรงบริจาควัตถุจตุปัจจัยร่วมในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของคณะ

ศิษย์วัดปากน้ำเป็นประจำทุกปีมา เมื่อพระองค์ได้ทรงรับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ พระองค์ก็ได้เสด็จมาประชุมสงฆ์และประทานโอวาทแก่พระภิกษุสามเณรในวัดปากน้ำ และในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ พระองค์ก็ได้ทรงเป็นประธานในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดปากน้ำ นับว่าพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมหากุศล และทรงกระทำปฏิการคุณแด่หลวงพ่อวัดปากน้ำเป็นครั้งสุดท้ายในขณะที่ทรงดำรงพระชนม์อยู่

ด้วยเดชะพระปัญญาบารมีที่พระองค์ได้ทรงสั่งสมมา สมบูรณ์ด้วยวิมลสุตศิลสมาจาร ทรงแตกฉานในนิรุกติปฏิภาณโวหารวิจิตร ทรงฉลาดเชี่ยวชาญในสังฆปสาสโนบายโกศล ทรงเป็นศรีสง่าแห่งสังฆมณฑลสกลพุทธบริษัท ทรงเป็นนิทัศนนิมิตแห่งกัลยาณบุคคล ผู้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมและความสะอาดสุจริต ทรงเป็นบุญเขตที่สถิตแห่งคุณความดี อุดมด้วยพระเมตตากรุณาแผ่ไปทั่วทุกทิศ มีพระพิริยะประกอบกรณียกิจแผ่ไปโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อเกื้อกูลความสุขของมวลชนทุกหมู่เหล่าโดยความเที่ยงตรงแน่วแน่และเสียสละแม้พระชนม์ชีพก็มิได้ทรงห่วงใย ซึ่งพระองค์ได้ทรงเสียสละมาตลอดพระชนม์ชีพจวบจนกระทั่งวาระสุดท้าย คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำขอกราบคารวะแด่พระองค์ท่าน และด้วยบารมีทั้งหลายเหล่านั้น จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลแด่พระองค์ท่านในสัมปรายภพตลอดชั่วกาลนาน เทอญ

พระธรรมธีรราชมหามุนี

(ในนามคณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ)

วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ๖

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(ปุ่น ปุณฺณสิริ มหาเถระ)

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

เมื่อเดือนธันวาคมศกก่อนนี้ คุณเสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ กับคณะได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมเบื้องต้นของการปฏิบัติธรรมและการเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนววิชชาธรรมกายของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อวัดปากน้ำ) โดยให้ชื่อหนังสือว่า "ทางสร้างบุญ" ขึ้นถวายแก่วัดปากน้ำ โดยมีจุดประสงค์ที่จะช่วยให้ผู้ฝึกปฏิบัติธรรมใหม่ ๆ ที่ยังไม่ค่อยเข้าใจ ได้มีความเข้าใจแนวทางการศึกษาและปฏิบัติธรรมเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเจริญสมถวิปัสสนาตามแนววิชชาธรรมกายของหลวงพ่อยิ่งขึ้น

ต่อมาปรากฏว่ามีผู้สนใจต้องการหนังสือนี้อีกมาก คุณเสริมชัย กับคณะได้มีจิตศรัทธาจัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นถวายแก่วัดปากน้ำฯ อีกเป็นครั้งที่ ๒ และคุณเสริมชัยผู้รวบรวมและเรียบเรียงยังได้ถวายลิขสิทธิ์หนังสือนี้แก่วัดปากน้ำฯ ณ โอกาสนี้ด้วย

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่คุณเสริมชัยกับคณะฯ ได้มีแนวความคิดส่วนนี้ ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิบัติกัมมัฏฐานยังไม่สู้จะแพร่หลายนัก เมื่อพิมพ์หนังสือเกี่ยวในทางด้านนี้ ก็เท่ากับได้ช่วยแพร่กัมมัฏฐานได้ทางหนึ่งฯ เนื้อความของหนังสือที่เรียบเรียงและรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นนั้น มีใจความแยกออกได้ดังนี้

๑. ส่วนหนึ่งมาจากพระไตรปิฎก

๒. ส่วนหนึ่งมาจากพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อวัดปากน้ำ)

๓. ส่วนหนึ่งมาจากประสพการณ์ของผู้เรียบเรียงเองกับคณะ

อนึ่ง นอกจากนี้ยังได้รวบรวมพระนิพนธ์บางตอนของสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) ว่าด้วยประวัติของหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ และอานุภาพธรรมกายลงพิมพ์ไว้ในหนังสือนี้ด้วย

ส่วนที่ได้จากพระไตรปิฎกและพระธรรมเทศนาของหลวงพ่อนั้น ก็ยังคงรักษาแบบของเดิมไว้ทุกประการ ส่วนที่ได้จากประสพการณ์นั้นก็เป็นแนวทางหนึ่งซึ่งได้จากการปฏิบัติ คือได้รู้ได้เห็นตามความสามารถของผู้ปฏิบัติ ซึ่งในการรู้ การเห็นนั้นผู้ปฏิบัติพึงรู้ได้เฉพาะตนเท่านั้น ดังพระบาลีที่ว่า *ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ* อันวิญญูพึงรู้เฉพาะตน ดังได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้วก็จะมีความเข้าใจในการปฏิบัติได้มากขึ้น การปฏิบัตินี้มิใช่มีแต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้แต่ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ได้ประทานพระบรมพุทโธวาทว่า "*สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ*" แปลเป็นใจความว่า *ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงยังสมาธิให้เกิด ชนผู้มีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามจริง* ดังนี้

ข้าพเจ้าขออนุโมทนา ในส่วนกุศลบุญราศีที่คุณเสริมชัยและคณะเจ้าภาพ ได้มีจิตศรัทธาร่วมใจกันสมานฉันท์พิมพ์จนสำเร็จเป็นเล่มเรียบร้อยนี้ จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยให้เกิดโสตถิมนุญญผล และจงเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติตลอดกัลปาวสานเทอญ ฯ

พระธรรมธีรราชมหามุนี
เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ
เจ้าคณะภาค ๑๗
เมษายน ๒๕๑๗

พระโอวาท สมเด็จพระสังฆราช
(ปุ่น ปุณฺณสิริ)

เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๕ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชได้เสด็จ ฯ มาที่วัดปากน้ำ เพื่อถวายสักการะแด่พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อวัดปากน้ำ) และในโอกาสเดียวกัน พระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาวัดปากน้ำได้รับเสด็จ ฯ และเข้าเฝ้าถวายสักการะ หลังจากองค์สมเด็จพระสังฆราชได้ถวายสักการะแด่หลวงพ่อวัดปากน้ำแล้ว ได้ประทานพระโอวาทว่า

ที่มาวันนี้ ก็เพื่อจะมาถวายสักการะหลวงพ่อ ด้วยความหวังตั้งใจของหลวงพ่อได้เคยพูดไว้อย่างไร และความตั้งใจของหลวงพ่อนั้นก็ปรากฏตามที่หลวงพ่อได้พยากรณ์ไว้ ซึ่งขณะนี้ก็ได้เป็นพระผู้ใหญ่สูงสุดในคณะสงฆ์สมความปรารถนาของหลวงพ่อแล้ว จึงได้นำสักการะมาถวายท่านเป็นกรณีพิเศษแปลกกว่าปีก่อน ๆ นั้น

ท่านที่อยู่ในที่นี้ ตลอดถึงข้าพเจ้าด้วย ก็อยู่ในบารมีของหลวงพ่อทั้งนั้น แม้ท่านมรณภาพไปแล้ว เราก็หวังเข้าใจเป็นอย่างยิ่งว่า ท่านจะต้องมีทิพย์เนตรมองดูความเคลื่อนไหวของศิษยานุศิษย์ญาติมิตรของท่านอยู่เสมอ เพราะการคุ้มครองของหลวงพ่อนี่แหละจึงเป็นเหตุให้วัดปากน้ำนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ ๆ พระภิกษุสามเณรอยู่เป็นสุข อาหารการบริโภคก็ไม่ขาดสาย เมื่อท่านมีเมตตาปรานีแก่เราอย่างนี้แล้ว จะเป็นการสมควรหรือที่เราจะไม่ปฏิบัติตามโอวาทของท่าน เราท่านทั้งหลายพยายามปฏิบัติตามโอวาทของท่าน ศึกษาความเป็นสมณะ เคารพในความเป็นสมณะ และเคารพในพระธรรมวินัย ปฏิบัติตนให้มีความสามัคคีในหมู่คณะอย่าแตกร้าวกัน อย่ายุให้รำตำให้รั่ว พยายามช่วยกันสมานสามัคคีเพื่อความรุ่งเรืองของวัดปากน้ำ เพื่อความรุ่งเรืองของพระธรรมวินัย เมื่อเราทั้งหลายรักษาความสามัคคีไว้ได้ ความเจริญก็จะมีตลอดไป ดังพุทธภาษิตว่า

สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา
ความพร้อมเพรียงของหมู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

ฉะนั้น ขอให้เราทั้งหลายจงทราบไว้ด้วยเถิด ศัตรูภายนอกที่จะมาทำลายวัดปากน้ำนั้นทำไม่ได้ เว้นไว้แต่พวกเราจะเป็นศัตรูกันเองคือศัตรูภายใน นั่นมันสุดวิสัย จะอยู่หรือจะไปก็อยู่ที่พวกเรานี่แหละ แม้ข้าพเจ้าก็ใคร่จะขอร้องว่า ทุกสิ่งทุกอย่างขอให้เป็นไปเพื่อความสามัคคีปรองดองกัน อดกลั้นต่ออนิฏฐารมณ์ จึงขอฝากไว้ในโอกาสนี้ด้วย

ในที่สุดนี้ ขอให้ท่านทั้งหลายพร้อมด้วยญาติมิตรจงมีความเจริญในพระพุทธศาสนาเป็นนิตย์กาลเทอญ.

โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา จตสารํว สมฺผลํ

โลภะ โทสะ โมหะ เกิดจากตัวเอง ย่อมเบียดเบียนผู้มีใจชั่ว
ดุจขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่ฉะนั้น

(พุทฺธ ขุ. อิติ. ๒๕/๒๖๔ ; ขุ. มหา. ๒๙/๑๘)

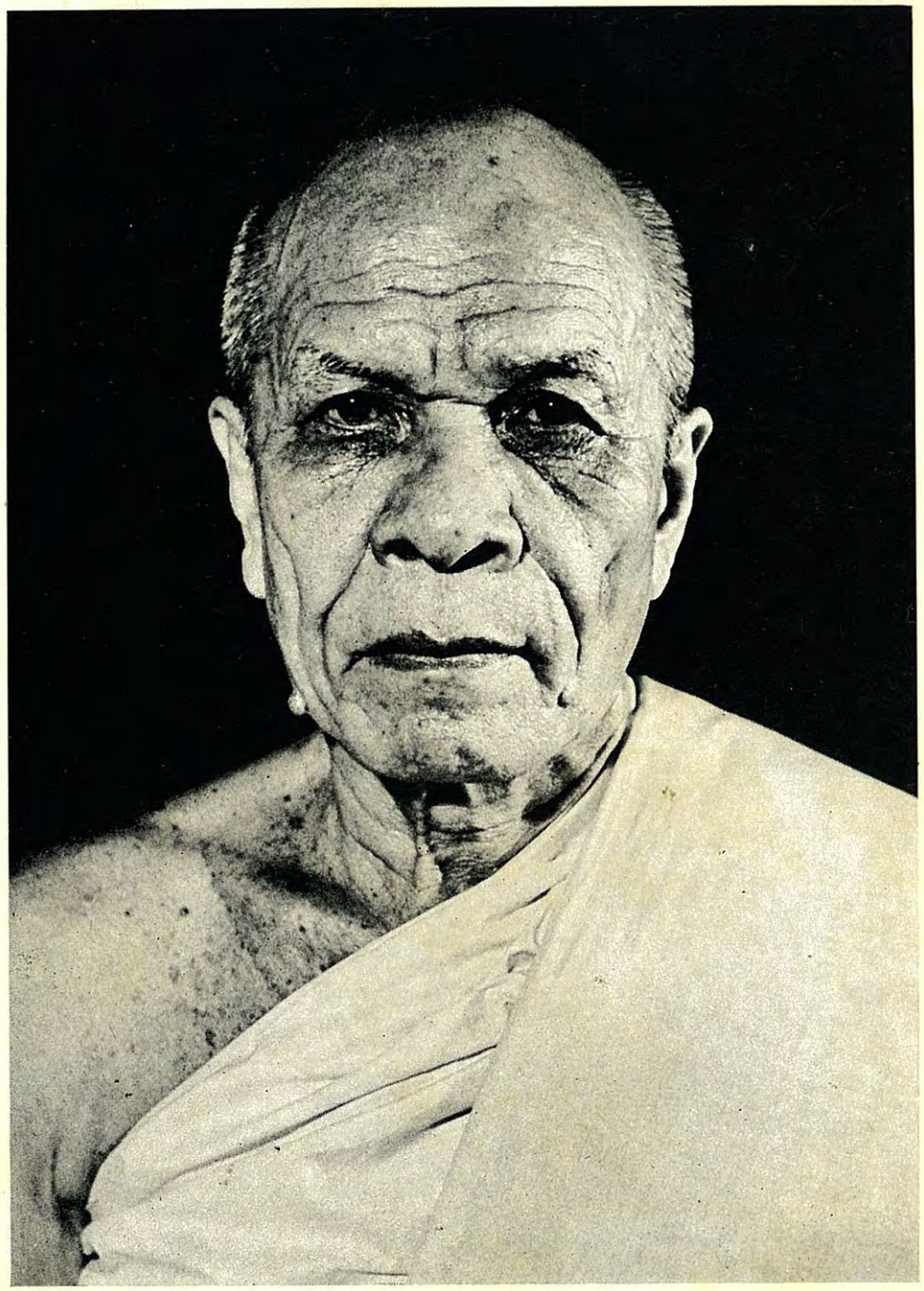

พระมงคลเทพมุนี
(สด จนฺทสโร)
หลวงพ่อวัดปากน้ำ
ผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย

โอวาทหลวงพ่อวัดปากน้ำ[๑]

ภิกษุสามเณรเมื่อบวชเข้ามาในพระธรรมวินัยของพระศาสดาแล้ว ควรประพฤติธรรมให้สมควรแก่ธรรมเรียกว่า *ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน* แปลว่าประพฤติธรรมให้สมควรแก่ธรรม เมื่อประพฤติสมควรแล้วต้องประพฤติขยับให้ยิ่งขึ้นไป อย่าให้หันหลังกลับ ได้ชื่อว่า *สามีจิปฏิปนฺโน* ประพฤติดียิ่งขึ้นไป ไม่ถอยหลังกลับ อย่าให้เคลื่อนจากธรรมตามธรรมไว้เสมอ นี่เรียกว่า *อนุธมฺมจารี* ประพฤติตามธรรม ภิกษุสามเณรเช่นนั้นได้ชื่อว่า สักการะ ได้ชื่อว่าเคารพ ได้ชื่อว่านับถือ ได้ชื่อว่าบูชาตถาคต ซึ่งเราผู้ตถาคต *ปรมาย ปฏิปตฺติปูชาย* ด้วยปฏิบัติบูชาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อประพฤติตามให้สมควรเป็นเช่นนี้แล้วตั้งใจให้แน่วแน่ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้นเป็นไฉน ภิกษุสามเณร สามเณรรักษาศีล ๑๐ ตั้งอยู่ในร่องของศีล ๑๐ อย่าให้เคลื่อนร่องของศีล ๑๐ ไป ให้อยู่ในรอยของศีล ๑๐ ให้อยู่ในเนื้อหนังของศีล ๑๐ ไป ให้บริสุทธิ์สะอาดตามปกติ ตามความเป็นจริงของศีล ๑๐ ส่วนภิกษุล่ะ ต้องประพฤติอยู่ในศีลเหมือนกัน ในศีลที่ตนมีอยู่เป็นจำนวนเท่าไร ให้อยู่ในกรอบของศีล ไม่พ้นศีลไป ให้อยู่ในรอยของศีล ให้อยู่ในร่องของศีล ไม่ให้พ้นร่องรอยของศีลไป ประพฤติปฏิบัติดังนี้ ได้ชื่อว่า ถูกต้องร่องรอยทางของศีล ตรงกับบาลียืนยันว่า *สพฺพปาปสฺส อกรณํ* ไม่ทำชั่วด้วยกาย วาจา ใจ เป็นอัพโพหาริกอยู่ด้วย ให้ถูกต้องร่องรอยของสมาธิอีกต่อไป สมาธิเป็นตัวทำใจให้สงบ สละเสียจากอารมณ์ ไม่ให้เกี่ยวด้วยอารมณ์ ไม่ให้ติดด้วยอารมณ์ ปล่อยอารมณ์เหล่านั้นเสีย จนกระทั่งใจหยุดเป็นเอกัคคตาเรียกว่า *จิตฺตสฺเสกคฺคตํ* ถึงซึ่งความเป็นเอกัคคตาจิต เมื่อบริสุทธิ์ดังนี้แล้ว ก็อุตส่าห์พยายาม ให้ถูกร่องรอยของธรรมขึ้นไปอีกให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่านั้น จนกระทั่งเกิดปฐมฌาน ใจสงัดจากกาม จากอกุศลทั้งหลายแล้ว เป็นไปกับด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ขึ้นสู่ปฐมฌาน เป็นดวงใสวัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วา กลมเป็นวงเวียน หนาคืบหนึ่ง เป็นดวงใส ใสเป็นกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้าแน่นอยู่กับฌาน ใจติดอยู่กับสิ่งนั้น

---

[๑] ท่านเจ้าคุณ พระภาวนาโกศลเถร (พระมงคลเทพมุนี) แสดงแก่พระภิกษุสามเณร ในพระอุโบสถหลังจากทำวัตรแล้ว เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๘

แล้วก็ทำเป็นลำดับขึ้นไป เมื่อพบฌานดวงแรกเรียกว่า ปฐมฌาน ดังนี้แล้ว ให้เข้าถึงทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌานต่อไป อุตส่าห์ประพฤติปฏิบัติไปดังนี้ เมื่อบรรลุฌานได้ขนาดนี้แล้ว เป็นสมาธิขั้นสูง ศีล สมาธิ นี้เป็นตัวสำคัญอยู่ ไม่ใช่พอแต่เท่านั้น ต้องใช้ปัญญาเข้าพินิจพิจารณา เมื่อเข้าถึงฌานแล้ว ก็พินิจพิจารณากายมนุษย์นี้แหละ กายมนุษย์ในภพทั้ง ๓ กามภพ รูปภพ อรูปภพ พิจารณากายมนุษย์ทั้ง ๘ กาย กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด พิจารณาทั้ง ๔ ฐานนี้เป็นหลักของมรรคผล หลักของมรรคผลพิจารณาทั้ง ๔ ฐานนี้ แต่ว่าขึ้นสู่ปฐมฌานแล้ว พิจารณาหลักสูงอย่างนี้ละก็เต็มเหยียดเชียว ชักจะไม่ไหว ขยับสมาธิให้สูงขึ้นไปกว่านี้ ให้สูงเป็นชั้น ๆ ไปคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปัญญาน่ะจะต้องรู้จักความจริงของเบญจขันธ์ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เห็นเป็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว อย่างนี้เรียกว่าปัญญา เมื่อเราเข้าถึงร่องรอยของธรรมเช่นนั้นละก็ ตั้งอยู่ในธรรมให้มั่นคง รักษาธรรมให้มั่นคง ดำรงอยู่ในดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานเทียว ยังเข้าถึงดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะทีเดียว แล้วจะเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด

เมื่อเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียดแล้วเข้าถึงดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะในกายมนุษย์ละเอียด จะเข้าถึงกายทิพย์ เมื่อเข้าถึงกายทิพย์แล้วเข้าถึงดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ในกายทิพย์อีกจะเข้าถึงกายทิพย์ละเอียด

เข้าถึงกายทิพย์ละเอียดแล้ว เข้าถึงดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ จะเข้าถึงกายรูปพรหม เมื่อเข้าถึงกายรูปพรหมแล้วก็เข้าถึงดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะในกายรูปพรหมแล้ว จะเข้าถึงกายรูปพรหมละเอียด

เข้าถึงดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะในกายรูปพรหมละเอียดแล้ว จะเข้าถึงกายอรูปพรหม เมื่อเข้าถึงดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ และดวงวิมุตติญาณทัศนะ ในกายอรูปพรหมแล้ว จะเข้าถึงกายอรูปพรหมละเอียด

เข้าถึงดวงธรรม ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะในกายอรูปพรหมละเอียดแล้ว จะเข้าถึงกายธรรม เมื่อเข้าถึงกายธรรมแล้ว ตาธรรมกายก็เห็น กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียดทั้ง ๘ กายนี้ ทั้งเห็นทั้งรู้ เห็นด้วยตาธรรมกาย รู้ด้วยญาณของธรรมกาย ญาณมีแค่นี้ แต่กายมนุษย์ไม่มีญาณ มีแต่ดวงวิญญาณ กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียดไม่มีญาณ มีแต่ดวงวิญญาณ ในกายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียดก็ไม่มีญาณ มีแต่ดวงวิญญาณทั้งนั้น พอเข้าถึงกายธรรมละเอียด พอถึงกายธรรมก็มีญาณ ที่เรียกว่าญาณ ก็แปลว่ารู้ ดวงวิญญาณ ก็แปลว่ารู้ ต่างกันโดยประการไฉน ธรรมที่เรียกว่าดวงวิญญาณนั่นแหละเล็กเท่าดวงตาดำข้างใน ใสเกินใส อยู่ในกลางดวงจิต บริสุทธิ์สนิทอยู่กลางดวงจิตนั้น ดวงจิตอยู่ที่ไหน *หทยคูหาสยจิตฺตํ* จิตมีถ้ำคือเนื้อหัวใจเป็นที่อยู่ อยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ ดวงจิตอยู่ที่นั่น ดวงจิตอยู่ที่ไหนดวงวิญญาณอยู่ที่นั่น ในกลางดวงจิตนั้น รู้อะไรก็รู้ตลอด ตามากระทบรูปก็รู้ ดวงวิญญาณมันรู้ หูกระทบเสียง ดวงวิญญาณก็รู้ กลิ่นกระทบจมูก ดวงวิญญาณก็รู้ รสกระทบลิ้น ดวงวิญญาณก็รู้ กายกระทบสัมผัส ดวงวิญญาณก็รู้ ใจกระทบอารมณ์ดวงวิญญาณก็รู้ นั่นรู้อย่างหน้าที่ของดวงวิญญาณ รู้เพราะมีอายตนะ รู้ตามอายตนะ เหนืออายตนะไปนั่นรู้ไม่ได้ คนตาบอดรู้จักที่ปัสสาวะ ที่อุจจาระ ที่นอนที่กินของมันละก็ ไม่ต้องไปจูงมันดอก มันคลำของมันไปได้ อย่างคนตาบอดนั่นแหละฉันใด ความรู้ของดวงวิญญาณก็รู้อย่างคนตาบอดนั้น ตาเขาทำให้แล้วหูเขาทำให้แล้ว จมูก ลิ้น กาย ใจ เขาทำให้แล้ว ดวงวิญญาณก็ตรวจอายตนะทั้ง ๖ นี้เท่านั้น ไม่มีหูตาอะไร ก็ไม่รู้ อ้ายผิดถูกมันก็ไม่รู้ อ้ายดวงวิญญาณเหมือนกัน มันเปื่อยของมันไปอย่างนั้นแหละ รู้ผิดเป็นถูก รู้ถูกเป็นผิดของมันไปตามเรื่อง ดวงวิญญาณเป็นอย่างนั้นไม่ใช่รู้ด้วยปัญญา รู้ด้วยปัญญารู้จริงรู้ชัด แต่รู้ด้วยญาณละก็อีกเรื่องหนึ่ง รู้ด้วยญาณนั้นน่ะรู้ด้วยธรรมกาย ญาณของธรรมกายเป็นอย่างไร โอ ผิดกันกับดวงวิญญาณ ใจของธรรมกายเป็นอย่างไร ใจของธรรมกายมีอย่างเดียวกัน เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างเป็นใจ มีเห็น มีจำ มีคิด มีรู้ รู้นั้นก็ตรงกับดวงวิญญาณ อ้ายคิดนั้นก็ตรงกับจิต อ้ายใจนั้นก็ตรงกับดวงใจ อ้ายเห็นนั้นก็ตรงกับดวงกาย เห็น จำ คิด รู้ หยุดเป็นจุดเดียวกันก็มีความรู้

นี้มันผิดกันตรงไหน มันเห็นเหมือนกัน จำเหมือนกัน คิดเหมือนกัน รู้เหมือนกัน ผิดกันตรงนี้ พอถึงธรรมกายแล้ว ดวงเห็นขยายส่วนออกไป หน้าตักธรรมกายโตเท่าไหน ดวงเห็นขยายออกไปวัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่านั้น กลมรอบตัว เมื่อดวงเห็นแผ่ออกไปเท่าใดแล้ว ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ก็แผ่ออกไปเท่ากัน ดวงใจออกไปเท่าใด ดวงคิดก็แผ่ออกไปเท่ากัน ดวงคิดแผ่ออกไปเท่าใด ดวงรู้ที่เรียกว่าดวงวิญญาณตรงกับดวงวิญญาณของมนุษย์ ก็แผ่ออกไปเท่ากัน เท่าหน้าตักธรรมกาย กลมรอบตัวสี่ชั้นซ้อนกันอยู่ ชั้นนอกคือดวงเห็น ชั้นในเข้าไปคือดวงจำ ชั้นในเข้าไปคือดวงคิด ชั้นในเข้าไปคือดวงรู้ รู้นั้นต้องรู้ตรงนั้นแหละ เมื่อขยายส่วนเท่านั้นละก็ เขาเรียกว่า ญาณ ถ้ายังไม่ขยายส่วนละก็เขาเรียกว่าดวงวิญญาณ ถ้าขยายส่วนออกไปรูปนั้นละก็เรียกว่า ญาณ ตั้งแต่มีธรรมกายก็มีญาณทีเดียว นี่ญาณกับดวงวิญญาณผิดกันดังนี้ ไม่ใช่อย่างเดียวกัน ไม่ใช่อันเดียวกัน คนละอันทีเดียว รู้อย่างเดียว รู้ด้วยวิญญาณกับรู้ด้วยญาณนั้นต่างกันอย่างไร ต่างกันไกล รู้ด้วยดวงวิญญาณรู้เป็นนิจจัง สุขัง อัตตา รู้ด้วยญาณนั่นรู้เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้ว่ามนุษย์มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายมนุษย์ละเอียดก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายทิพย์ก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายทิพย์ละเอียดก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายรูปพรหมก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายรูปพรหมละเอียดก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายอรูปพรหมก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กายอรูปพรหมละเอียดก็มีขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่รู้ด้วยญาณนั้นน่ะรู้ได้อย่างไร รู้ด้วยญาณ รู้ว่ากายมนุษย์ทั้งหยาบทั้งละเอียดเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นอนิจจังเป็นไฉน ไม่คงทนอยู่ที่ เปลี่ยนแปรผันไป เป็นทุกข์นั้นเป็นไฉน ถึงซึ่งความลำบากไม่สบาย เบญจขันธ์ทั้ง ๕ มีอยู่ตราบใดไม่มีความสบาย มีเย็น มีร้อนเป็นต้น เดือดร้อนอยู่เสมอ ด้วยความเย็นร้อน เบียดเบียน หิวกระหาย เบียดเบียน ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ เบียดเบียน ๖ อย่างนี้ เย็น ร้อน หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ เบียดเบียนอยู่เสมอ ไม่มีสุข เบียดเบียนอยู่เสมอ รู้ว่าเบญจขันธ์ทั้ง ๕ เป็นทุกข์ เราจะบังคับได้ไหมล่ะ ให้เป็นสุข ไม่ให้เป็นทุกข์ บังคับไม่ได้ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของ

ใครนั้นเรียกว่าไม่ใช่ตัว เรียกว่า อนัตตา เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอยู่เช่นนี้ รู้ด้วยญาณ เห็นด้วยตาธรรมกาย รู้ด้วยญาณ เมื่อเห็นด้วยตาธรรมกาย กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด เช่นนี้แล้วก็เห็นอะไร รู้อะไร เมื่อเห็นว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็อะไรเล่าเป็นแก่นสาร ถ้าเห็นว่าอ้ายเกิดนี่มันตัวทุกข์แท้ ๆ เป็นทุกข์ทีเดียว อ้ายเกิดนี่มันตัวทุกข์แท้ ๆ ไม่เพลินเสียอ้ายเรื่องเกิด ทุกข์ตัวทุกข์ เป็นทุกข์ทีเดียว อ้ายเกิดไม่ใช่ลำพังเกิด เหตุให้เกิดมีอยู่ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นเหตุให้เกิด เมื่อไม่เห็นเหตุที่เกิดแล้ว มันเกิดขึ้นแล้วก็ต้องมีดับ ที่ว่าเกิดไม่มีดับเลยน่ะ เป็นอันไม่มี มีดับ ๆ เป็นนิโรธจะเข้าถึงซึ่งความดับนี้ได้ก็เพราะมี ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเข้าถึงซึ่งความดับได้ อันอื่นจะเข้าถึงซึ่งความดับไม่มี นี่เห็นด้วยตาธรรมกาย รู้ชัดด้วยญาณของธรรมกาย ถ้าว่าถูกส่วนเข้าถึงขนาดเช่นนี้ละก็ ธรรมกายโคตรภูจะกลับเป็นโสดา

เมื่อตาธรรมกายพระโสดา ญาณธรรมกายของพระโสดาเห็นทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เห็นไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ในกายทิพย์ เห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ เห็นความดับทุกข์ เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ในกายทิพย์ละเอียดเข้าแล้ว ถึงขนาดเข้าจะกลับจากพระโสดาเป็นพระสกิทาคา

ตาธรรมกายของสกิทาคา ทั้งหยาบทั้งละเอียด ท่านรู้ นัยน์ตาธรรมกายของสกิทาคาเห็นทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ในกายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด ตามความเป็นจริงถูกลักษณะเข้า กลับเป็นพระอนาคา

เมื่อตาของพระอนาคา ญาณของพระอนาคาเห็นรู้ ทุกข์สัจจ สมุทัยสัจจ นิโรธสัจจ มัคคสัจจ ก็ถูกหลักในกายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียดหนักเข้า เห็นตามความจริงเข้า ถูกหลักถูกส่วนเข้าจริง ๆ ถึงขนาดก็จะกลับจากพระอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด เป็นพระอรหัต

เมื่อถึงพระอรหัตละเอียดแล้ว สีตภูโต เป็นผู้เย็นแล้ว มีอาสวะสิ้นแล้ว กิจที่จะต้องทำไม่ต้องทำแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

เมื่อภิกษุณี ปุ่นบรรลุธรรมกาย

โดย พระวีระ อุตตรนที[๑]

เมื่อคณะสมณะทูตญี่ปุ่นซึ่งมาเยี่ยมสำนักวัดปากน้ำ หลังจากได้เดินทางกลับจากประชุมพุทธศาสนิกสัมพันธ์ ณ ประเทศอินเดียกับดูการสังคายนา ณ ประเทศพม่า สมณทูตคณะนี้มีท่าน*สังฆราชตาคาชินา* เป็นประธาน

หลังจากการเยี่ยมคำนับท่านเจ้าคุณพ่อเมื่อ ๑๖ มิถุนายน ๒๔๙๗ เวลา ๑๘.๐๐ น. แล้ว ข้าพเจ้าได้รับการเชื้อเชิญจากภิกษุณีปุ่นรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้สนใจในวิชาสมถวิปัสสนาตามแบบของสำนักเรานี้ ขอให้ไปพบกับท่าน เพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กันที่โรงแรมชิโตเซะ ถนนนเรศ

ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้เข้าพบท่านสังฆราชกับคณะ เรื่องโดยมากที่สนทนากันมีสารสำคัญเกี่ยวกับวิชาเจริญสมถวิปัสสนา ในระหว่างการสนทนานั้น ท่านเลขานุการของพระสังฆราชเป็นผู้มีความสนใจเป็นพิเศษถึงกับหาสมุดมาจดบันทึกข้อความ ท่านผู้นี้ได้ถามถึงจุดที่ตั้งของจิตขณะเจริญสมาธิตามแบบของวัดปากน้ำ

เป็นที่สนใจแก่สังฆราชญี่ปุ่น ถึงกับกล่าวว่าวิธีของวัดปากน้ำนี้ดีมากและจะได้ใช้แบบของวัดเรานี้ในกาลต่อไป กับได้ชี้แจงให้คณะของเราทราบว่า วิธีของนิกาย "โซโต" นั้น ได้กำหนดที่ตั้งของจิตที่บริเวณหน้าผากหรือดั้งจมูก ซึ่งต่างกว่าแบบของวัดเรา ต่อจากนั้นคณะสมณทูตได้ขอให้ข้าพเจ้าอธิบายถึงวิธีดำเนินการปฏิบัติการเจริญสมถวิปัสสนา ซึ่งข้าพเจ้าได้ ชี้แจงให้พอเป็นสังเขป ตามแบบของท่านเจ้าคุณพ่อ

ในระหว่างการสนทนาโต้ตอบ ท่านเลขานุการของพระสังฆราชได้แสดงความจำนงใคร่จะทราบว่า *"บิดาของท่านซึ่งได้ถึงแก่กรรมไปนานแล้ว บัดนี้อยู่ ณ ที่ใด?"* ดังนั้นข้าพเจ้าจึงชักชวนให้คณะสมณทูตทั้งหมด ทดลองทำการเจริญสมถวิปัสสนาตามแบบของวัดเราดูบ้าง คณะสมณทูตมีความยินดีจะปฏิบัติตามคำเชื้อเชิญ จึงพากันเข้าไป

[๑] ปัจจุบันคือ **พระภาวนาโกศลเถร** รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี

สู่ห้องสงัดห้องหนึ่ง แล้วเริ่มเจริญสมถวิปัสสนาธรรมกันทันที ข้าพเจ้าได้กำหนดให้เขาปฏิบัติโดยนั่งขัดสมาธิแล้วหลับตาเจริญสมถวิปัสสนาธรรม กับได้ชี้แจงวิธีการแก่คณะสมณทูตโดยลำดับไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านเลขานุการพระสังฆราชซึ่งต้องการทราบว่าบิดาของท่านล่วงลับไปแล้วอยู่ ณ ที่ใด ?" นั้น ข้าพเจ้าได้แจ้งวิธีสอบสวนหาที่อยู่ของบิดาของท่านให้ทราบโดยละเอียดเป็นพิเศษ

การนั่งภาวนาเจริญวิปัสสนาธรรมได้ดำเนินไปจนถึงขั้นสุดท้าย ท่านเลขานุการพระสังฆราชกลับลืมตาขึ้น เบ้าตาทั้งสองของท่านเต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำตา พร้อมกับได้พึมพำด้วยความตื้นตันใจว่า *"ตั้งแต่ข้าพเจ้าเกิดมาจนบัดนี้ ไม่เคยได้พบความสุขใดยิ่งไปกว่าที่ได้เข้าถึงพระนิพพานท่ามกลางพุทธสาวก ดังที่ได้ประสบมาเมื่อสักครู่นี้เลย"*

พระนิพนธ์[๑]

ของ

สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

ธรรมกาย

การปฏิบัติธรรมตามหลักพระกัมมัฏฐาน อันเป็นปฏิปทาสูงสุดในพระพุทธศาสนา ถ้าการปฏิบัตินั้นเข้าขั้นปรมัตถ์ ผู้ปฏิบัติก็ย่อมเข้าถึงอมตสุข แม้ยังไม่เข้าขั้นปรมัตถ์ ก็ยังอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติให้มีกาย วาจา ใจ สงบระงับ อันผู้ปฏิบัติเข้าถึงธรรม ย่อมมีกาย วาจา ใจ ไกลจาก โลภ โกรธ หลง เป็นบุคคลคงที่ต่อหลักธรรม ไม่ก่อกรรมทำเวร

หลวงพ่อวัดปากน้ำ ปฏิบัติเพื่อกำจัดโทษเช่นนั้น มีปฏิปทาเดินสายกลาง ไม่ห่วงในลาภสักการะเพื่อตน แต่ขวนขวายเพื่อส่วนรวม กิจการนิมนต์ทางไกลถึงกับค้างคืนแล้ว ท่านรับนิมนต์น้อยนัก โดยท่านเคยแจ้งว่าเสียเวลาอบรมผู้ปฏิบัติ ท่านมีความมุ่งหมายใช้ความเพียรติดต่อกันทุกวัน ชีวิตไม่พอแก่การปฏิบัติ จึงมีบางท่านตำหนิหลวงพ่อว่าอวดดี อันความจริงคนเรานั้น ถ้ามีดีจะอวดก็ควรเอาออกแสดงได้ เว้นไว้แต่ว่าไม่มีดีจะอวดใคร แล้วเอาเท็จมาอวดอ้างว่าเป็นของดี ลวงผู้อื่นให้หลงเข้าใจผิด อันหลวงพ่อไม่ใคร่รับนิมนต์ใครนั้นเป็นปณิธานในใจของท่านเอง ลงได้ตั้งใจแล้วก็ต้องทำตามตั้งใจเสมอมา มิใช่ว่าเป็นผู้หมดแล้วจากความปรารถนา ยังอยู่ในกลุ่มแห่งความปรารถนา แต่ท่านไม่หลงจนประทุษร้ายให้เสียธรรมปฏิบัติ....

....การปฏิบัติของคณะกัมมัฏฐานวัดปากน้ำย่อมเป็นไปตามระเบียบที่หลวงพ่อได้วางไว้ ทุกคราวท่านพูดให้เกิดกำลังในการใช้ความเพียร ธรรมกายของวัดปากน้ำแพร่

---

[๑] พระนิพนธ์ นี้ คือ ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อวัดปากน้ำ) และอานุภาพธรรมกาย ซึ่งนิพนธ์ไว้ให้แก่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต และทางวัดปากน้ำได้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นที่ระลึกแด่ท่านเจ้าคุณพระราชโมลี ท่านเจ้าคุณพระภาวนาโกศลเถร และท่านพระครูอุปถัมภ์ธรรมกิจ ซึ่งผู้รวบรวมได้ขออนุญาตจากทางวัดคัดลอกข้อความบางตอนมาเสนอต่อท่านผู้อ่าน ณ ที่นี้ด้วย

ปรากฏไปแทบทุกจังหวัด ยิ่งกว่านั้นยังไปแสดงธรรมมานุภาพยังภาคพื้นยุโรปด้วย เกียรติศักดิ์ของธรรมกายแพร่หลายเช่นนั้น ย่อมแสดงความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นสัจจธรรมแก่ผู้ปฏิบัติ ทั้งนี้เนื่องด้วยโดยมากผู้จะเดินทางไปเมืองนอก ได้มาขอพรต่อหลวงพ่อก็มี โดยได้รับคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่ก็มี ชาวยุโรปเกิดความสนใจในเรื่องธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา นี้แสดงว่าธรรมกายของวัดปากน้ำ ได้ข้ามน้ำข้ามทะเลไปนอกประเทศแล้ว

...การปฏิบัติธรรมด้านพระกัมมัฏฐาน ถือว่าเป็นงานใหญ่ในชีวิตของท่าน ด้านคันถธุระมอบให้ศิษย์ที่เป็นเปรียญดำเนินงานไป นักปริยัตินักปฏิบัติเพิ่มจำนวนยิ่งขึ้น เพราะท่านมีความปรารถนาไว้ตั้งแต่มาปกครองวัดปากน้ำ และได้ปฏิญาณในพระอุโบสถว่า "*บรรพชิตที่ยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข*" ฉะนั้นใครจะบ่ายหน้ามาพึ่งท่าน จึงไม่ได้รับคำปฏิเสธกลับไป ใครพูดถึงจำนวนภิกษุสามเณรว่ามากมายเกินไป ท่านดีใจกลับหัวเราะพูดว่า "*เห็นคุณพระพุทธศาสนาไหมล่ะ*" ถ้าพูดถึงเรื่องนี้เป็นถูกอารมณ์มากทีเดียว ท่านไม่พูดว่าเลี้ยงไม่ไหว มีแต่พูดว่า "*ไหวซีน่า*" แล้วก็หัวเราะ คิดว่าท่านคงปลื้มใจที่ความคิดความฝันของท่านเป็นผลสำเร็จขึ้น

การบำเพ็ญสมณธรรม ด้วยการเจริญพระกัมมัฏฐานกำลังแผ่รัศมีไปไกล ประชาชนต้อนรับการปฏิบัติ ภิกษุสามเณรต่างจังหวัดมากขึ้น เกียรติคุณก็แพร่หลาย วันธรรมสวนะจะเห็นคนลงเรือจ้างจากปากคลองตลาดมาวัดปากน้ำไม่ขาดสาย จนพวกเรือจ้างดีใจไปตาม ๆ กัน เพราะเพิ่มรายได้แก่ผู้มีอาชีพทางนั้น วันพฤหัสบดีเป็นวันเรียนและปฏิบัติ วันนี้ก็มีคนมาก วันละหลาย ๆ สิบคนก็มี ยิ่งทางรถสะดวกคนยิ่งมากขึ้น

ผู้ปฏิบัติคนใดเห็นธรรมด้วยปัญญาของตน ท่านบอกว่าได้*ธรรมกาย* อันคำว่าธรรมกายนั้น เป็นคำที่แปลกหูคนเอามาก ๆ เพราะเป็นชื่อที่ไม่มีใครสนใจ ผู้ไม่ทันคิดก็เหมาเอาว่าหลวงพ่อวัดปากน้ำอุตริบัญญัติขึ้นใช้เฉพาะวิธีการของท่าน คำว่าธรรมกายเป็นที่เย้ยหยันของผู้ไม่ปรารถนาดีต่อใคร บางคนก็ว่าอวดอุตริมนุสสธรรม พูดเหยียดหยามว่า ใครอยากเป็นอสุรกายจงไปเรียนธรรมกายวัดปากน้ำ ข่าวนี้ก็ทราบถึงหลวงพ่อวัดปากน้ำเหมือนกัน ท่านยิ้มรับถ้อยคำเช่นนั้น ไม่มีปฏิกิริยาใด ๆ แสดงให้เห็น หลวงพ่อพูดว่า "*น่าสงสาร พูดไปอย่างไร้ภูมิ ไม่มีที่มาเขาจะบัญญัติขึ้นได้อย่างไร เป็นถ้อยคำของคนเซอะ*" ท่านว่าอย่างนั้น

เมื่อมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์คำว่า "ธรรมกาย" เช่นนั้น และพูดไปในแนวที่ทำลายท่าน นิสัยที่ไม่ยอมแพ้ใครอันมีมาแต่กำเนิด หลวงพ่อวัดปากน้ำใช้คำว่าธรรมกายเป็นสัญญลักษณ์ของสำนักกัมมัฏฐานวัดปากน้ำทีเดียว เอาคำว่าธรรมกายขึ้นเชิดชู ศิษยานุศิษย์รับเอาไปเผยแพร่ทั่วทิศ และอิทธิพลของคำว่า "ธรรมกาย" นั้นไปแสดงความอัศจรรย์ถึงทวีปยุโรป ถึงกับศาสตราจารย์วิลเลียมต้องเหาะมาศึกษาและอุปสมบท ณ วัดปากน้ำ เป็นคนแรกที่ชาวยุโรปมาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในประเทศไทย นายวิลเลียมนี้เป็นชาวอังกฤษ

คำว่าธรรมกายเป็นคำที่ระคายหูของคนบางพวก จึงยกเอาคำนั้นมาเสียดสี เพื่อให้รัศมีวัดปากน้ำเสื่อมคุณภาพ หลวงพ่อวัดปากน้ำพูดว่า เรื่องตื้น ๆ ไม่น่าตกใจอะไร ธรรมกายเป็นของจริง ของจริงนี้จะส่งเสริมให้วัดปากน้ำเด่นขึ้น ไม่น้อยหน้าใคร พวกแกคอยดูไปเถิด ดูเหมือนว่าไม่มีใครช่วยแก้แทนท่าน

แต่คำว่า *ธรรมกาย* นั้น ย่อมซาบซึ้งกันแจ่มแจ้ง เมื่อหลวงพ่อวัดปากน้ำได้มรณภาพแล้ว กล่าวคือเมื่อทำบุญ ๕๐ วัน ศพของพระคุณท่าน คณะเจ้าภาพได้อาราธนา *เจ้าคุณพระธรรมทัศนาธร* วัดชนะสงคราม มาแสดงธรรม เจ้าคุณพระธรรมทัศนาธรได้ชี้แจงว่า คำว่าธรรมกายนั้นมีมาในพระสุตตันตปิฎก ท่านอ้างบาลีว่า *ตถาคตสฺส วาเสฏฺฐ เอตํ ธมฺมกาโยติ วจนํ* ซึ่งพอจะแปลความได้ว่า *ธรรมกายนี้เป็นชื่อของตถาคต ดูกรวาเสฏฐะ* ทำให้ผู้ฟังเทศน์เวลานั้นหลายร้อยคนชื่นอกชื่นใจเป็นอย่างยิ่ง ทุกคนกราบสาธุการแด่เจ้าคุณพระธรรมทัศนาธร และประหลาดใจว่า ทำไมเจ้าคุณพระธรรมทัศนาธรจึงทราบประวัติและการปฏิบัติของหลวงพ่อวัดปากน้ำได้ถูกต้อง

ผู้เขียนเรื่องนี้ก็แปลกใจมาก เมื่อแสดงธรรมจบ ลงจากธรรมาสน์แล้ว จึงถามผู้แสดงธรรมว่า คุ้นเคยกับหลวงพ่อวัดปากน้ำหรือ จึงแสดงธรรมได้ถูกต้องตามเป็นจริง

พระธรรมทัศนาธรตอบว่า "อ้าว ไม่รู้หรือ ผมติดต่อกับท่านมานานแล้ว หลวงพ่อวัดปากน้ำข้ามฟากไปฝั่งพระนครแทบทุกคราวไปหาผมที่วัดชนะสงคราม และผมก็หมั่นข้ามมาสนทนากับเจ้าคุณวัดปากน้ำ การที่หมั่นมานั้น เพราะได้ยินเกียรติคุณว่ามีพระ

เณรมาก แม้ตั้ง ๔—๕ ร้อยรูป ก็ไม่ต้องบิณฑบาตฉัน วัดรับเลี้ยงหมด อยากจะทราบว่า ท่านมีวิธีการอย่างไรจึงสามารถถึงเพียงนี้ และก็เลยถูกอัธยาศัยกับท่านตลอดมา" เมื่อทราบความจริงเช่นนั้น ทุกคนก็หายข้องใจ ผู้เขียนก็เคยแปลกใจ โดยท่านเจ้าคุณมงคลเทพมุนี เคยพูดถึงเจ้าคุณพระธรรมทัศนาธรเสมอว่า องค์นี้ใช้ได้ ๆ โดยที่ไม่ทราบว่าท่านหมายความอย่างไร

หลวงพ่อวัดปากน้ำ มีวาทะตรงกับใจ เมื่อจะพูดอะไรก็พูดโดยไม่สะทกสะท้านและไม่กลัวคำติเตียนด้วย เช่นครั้งหนึ่งผู้เขียนเรื่องนี้ได้มาฉันเพลที่วัดปากน้ำ วันนั้นมีประชาชนมาก ร่วมใจบริจาคทานแก่ภิกษุสามเณรทั้งวัดเป็นกรณีพิเศษ เมื่อทายกประเคนอาหารเรียบร้อยแล้ว มีพ่อค้าตลาดสำเพ็งผู้มั่งคั่งคนหนึ่งไปกราบและถามว่า *"หลวงพ่อขอรับ วันนี้จะมีผู้บริจาคสร้างกุฏิเพื่อเจริญพระกัมมัฏฐานบ้างไหม"* ชาวบ้านไม่น้อยกว่า ๒๐ คน ที่นั่งใกล้ ๆ ได้ยินคำถามนั้น คิดว่าคงตั้งใจฟังคำตอบของหลวงพ่อ ต่างทอดสายตามามองหลวงพ่อเพื่อฟังคำตอบ

เวลานั้นข้าพเจ้าผู้เขียน มีทั้งโกรธผู้ถาม ทั้งหนักใจแทนหลวงพ่อ และได้มองดูหน้าผู้ตอบ หลวงพ่อมีดวงหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส หลับตาสัก ๕ นาที ครั้นแล้วตอบทันทีว่า *"มี"* ผู้ถามได้ถามย้ำต่อไปว่า *"กี่หลัง"* ตอบว่า *"๒—๓ หลัง"* และย้ำอีกว่า *"ต้องได้แน่"*

เวลานั้นผู้เขียนฉันภัตตาหารไม่มีรส โกรธผู้ถามว่าช่างไม่มีอัธยาศัย คำถามเช่นนั้นเท่ากับเอาโคลนมาสาดรดหลวงพ่อ เมื่อต้องการทราบ ควรถามเฉพาะสองต่อสอง และโกรธหลวงพ่อว่า ช่างไม่มีปัญญาแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คิดว่าทำไมนะหลวงพ่อจึงไม่พูดว่า เวลานี้ยังไม่เป็นโอกาสที่จะพยากรณ์คำถามนั้น ที่ตอบออกไปว่าจะมีผู้บริจาค ๒—๓ หลังนั้น หมิ่นต่ออันตรายมากนัก อาจเป็นคำพูดที่ฆ่าตนเองได้ ดาบของตนฆ่าตนเอง เวลานั้นก็เอาใจช่วยหลวงพ่อขอให้มีผู้บริจาคจริง ๆ เถิด เสร็จการฉันของหวานแล้ว คำพยากรณ์ของหลวงพ่อก็ยังไม่ปรากฏเป็นความจริงขึ้น ผู้เขียนเรื่องนี้นั่งอยู่ด้วยความอึดอัดใจ นึกตำหนิท่านว่าไม่รอบคอบพอ

ได้เวลาอนุโมทนา มีคณะอุบาสกอุบาสิกากลุ่มหนึ่งเข้ามากราบหลวงพ่อ บอกว่าศรัทธาจะสร้างกุฏิเล็ก ๆ อย่างที่หลวงพ่อสร้างไว้แล้ว สัก ๒—๓ หลัง ประมาณราคา ๓—๔ ร้อยบาทต่อหนึ่งหลัง ขอให้หลวงพ่อช่วยจัดการให้ด้วย ตอนนี้หลวงพ่อไม่หัวเราะยิ้มน้อย ๆ พอสมควรแก่กาละ ครั้นแล้วหลวงพ่อเรียกตัวผู้ถามมาบอกว่า *"ได้แล้วกุฏิกัมมัฏฐาน ๓ หลัง เจ้าของนั่งอยู่นี่"* แล้วท่านชี้มือไปยังเจ้าภาพผู้บริจาค ผู้ถามได้กระโดดเข้าไปกราบที่ตักหลวงพ่อ พูดว่า "ยิ่งกว่าตาเห็น" ผู้เขียนดีใจจนเหงื่อแตก ที่ความจริงมากู้เกียรติของหลวงพ่อไว้ได้

เกรงจะเป็นลูกไม้ จึงหาโอกาสสนทนากับผู้บริจาคว่านัดกับหลวงพ่อไว้หรือว่าจะสร้างกุฏิถวาย ได้รับคำตอบว่า พึ่งคิดเมื่อมาทำบุญวันนี้เอง เดินมาเห็นกุฏิเล็ก ๆ สวยดี อยากจะสร้างบ้าง แต่ทุนไม่พอ จึงปรึกษากับพวกพ้องที่บังเอิญมาพบกันวันนี้ เห็นดีร่วมกันจึงได้มอบเงินแก่หลวงพ่อให้จัดการสร้างต่อไป นี่เป็นเรื่องก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ร่วม ๒๐ ปี

เมื่ออุบาสกอุบาสิกากลับหมดแล้ว ผู้เขียนจึงได้พูดกับหลวงพ่อต่อไป เบื้องต้นยกย่องว่าหลวงพ่อพยากรณ์แม่นเหมือนตาเห็น แต่น่ากลัวอันตราย ไม่ควรตอบในเวลานั้น ควรจะบอกเฉพาะตัวหรือสองต่อสอง หลวงพ่อถามว่าอันตรายอย่างไร จึงเรียนท่านว่า ถ้าไม่เป็นความจริงดังคำพยากรณ์ ชาวบ้านจะเสื่อมศรัทธา หลวงพ่อพูดว่า *"เรามันเซอะ พระพุทธศาสนาก็ได้หรือ ธรรมของพระพุทธเจ้าต้องจริง ธรรมกายไม่เคยหลอกลวงใคร"* เมื่อได้ยินดังนั้นก็จำต้องนิ่ง และไม่คิดจะถามความเห็นอะไรต่อไป ที่นำมาเขียนไว้นี้เพื่อจะแสดงว่า ญาณะของหลวงพ่อให้ความรู้แก่หลวงพ่ออย่างไรในวิถีของผู้ปฏิบัติธรรม หลวงพ่อต้องพูดอย่างนั้น ถ้าญานะไม่แสดงออกจะเอาอะไรมาพูดได้ ผู้เขียนก็รับเอาความหนักใจแทนมาโดยลำดับ ๆ หลวงพ่อรู้เต็มอกว่า ผู้เขียนเรื่องนี้ไม่เชื่อวิชชาของท่าน และได้เคยพูดกับผู้อื่นหลายคนว่า *"เขาไม่เชื่อเรา"* คำว่า "เขา" นั้นหมายถึงผู้เขียนโดยเฉพาะ....

....เกียรติคุณขยายตัวกว้างออกไปเพียงไร ข่าวอกุศลก็ขยายเป็นเงาติดตามตนไป แต่เป็นของอัศจรรย์ที่ผู้นิยมการปฏิบัติก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น ภิกษุสามเณรก็มากขึ้นการ

ใช้จ่ายเรื่องภัตตาหาร ค่าน้ำค่าไฟ ก็ทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว หลวงพ่อวัดปากน้ำก็ต้องสละสมณบริขารสบงจีวรอุปการะแก่ภิกษุสามเณรมากขึ้น แต่ก็ไม่มีใครได้ยินท่านบ่นและท้อใจ ยิ่งมากยิ่งยินดี ท่านพูดว่า *"เขามาพึ่งพาอาศัย เราไม่ปฏิเสธ อุปการะเท่าที่มี"*

คำกล่าวร้ายป้ายสีที่เรียกว่าอกุศล รัดรึงตรึงตัวมากอยู่ แต่ก็ยังมีผู้มีใจเป็นกลางช่วยเหลือท่าน เช่น *คุณพระทิพย์ปริญญา* ได้สังเกตการณ์มาโดยลำดับ และคุณพระได้เขียนหนังสือเกี่ยวแก่วัดปากน้ำเรื่องหนึ่ง *ซึ่งเป็นประหนึ่งเปิดภาชนะที่คว่ำให้หงายขึ้น ทำให้คำกล่าวร้ายฝ่ายอกุศลสงบตัวลง สงบอย่างไม่มีอิทธิพลมาประทุษร้ายวัดปากน้ำได้* หนังสือนั้นพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ประเทศไทยกำลังอยู่ในสภาพสงคราม[๒]

อานุภาพธรรมกาย

ตามที่ได้ตั้งบท *มาติกา* ไว้ว่า *อานุภาพธรรมกาย* นั้น ผู้เขียนตั้งความปรารถนาด้วยสัจจธรรม เพื่อแสดงอานุภาพของธรรมกาย ไม่ให้คลุกคลีด้วยความปรารถนาอันลามกของใครผู้ใด เพราะเห็นว่าสรรพสิ่งในโลกจะทรงตัวอยู่ได้ สิ่งนั้นมีอย่างเดียว คือสัจจธรรมของบุคคลผู้มีความสัตย์

คำว่า *ธรรมกาย* นั้น ยังไม่ได้ยินใครนำมาพูดเลยในประเทศไทย ที่เขียนอย่างนี้ หมายความว่ายังไม่มีใครนำออกแสดงเป็นหลักปฏิบัติทางพระกัมมัฏฐาน มีองค์เดียวเท่านั้น ที่นำคำว่าธรรมกายมาใช้สอนพุทธบริษัท ท่านผู้นั้นคือ *เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)* อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ

คำว่า *ธรรมกาย* นั้น พระคุณท่านไม่ได้บัญญัติขึ้นเอง แต่หากท่านปฏิบัติธรรมได้มาแล้ว ซึ่งตรงกับคำที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกด้วย เมื่อท่านค้นคว้าได้มาบังเอิญไปตรงกับพระไตรปิฎกเข้า จึงเป็นเรื่องที่ท่านภูมิใจและมั่นใจว่า ของจริงมีจริง และมีอยู่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ของจริงนั้น บุคคลจะพึงได้พึงเห็นด้วยการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงเท่านั้น มิใช่จะเกิดขึ้นเพราะความคิดนึกและความปรารถนา

---

[๒] โปรดดู **คำนำ** พิมพ์ครั้งที่ ๑ โดยพระทิพย์ปริญญา ในหนังสือ **เรื่องธรรมกาย** ของพระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๔๙๙, หน้า ๑–๒๕. หรือในหนังสือ**ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี ฯ นิพนธ์ของสมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณฺณสิริ)**, ๒๕๑๕, หน้า ๑๙–๓๐.

เมื่อคำว่า *ธรรมกาย* แพร่หลายออกไป ถึงกับเข้าหูท่านผู้เป็นนักปราชญ์มหาบัณฑิต ทำความฉงนสนเท่ห์ให้เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ บางท่านก็ปลงใจเอาว่าหลวงพ่อวัดปากน้ำมีความรู้และการปฏิบัติธรรมเกินธงเสียแล้ว ถ้าปล่อยทิ้งไว้จะเป็นภัยแก่ศาสนา แต่ยังไม่มีใครกล้าจะยกความผิดขึ้นพิจารณา เพราะเวลานั้น คนทุกชั้นถวายความเคารพนับถือว่า เป็นคณาจารย์ที่มีศิษยานุศิษย์มาก ทั้งสามารถปกครองพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนหลายร้อยรูป มิใช่เพียงแต่ปกครองเปล่า ได้จัดการเลี้ยงอาหารเช้าและเพลแก่พระภิกษุสามเณรตลอดปี และตลอดอายุของท่าน นับแต่เริ่มจัดการเลี้ยงพระภิกษุสามเณรมา

เมื่อธรรมกายเกิดขึ้น วัดปากน้ำได้รับคำวิพากย์วิจารณ์กันมาก บางพวกก็ปลื้มใจ บางพวกก็หนักใจ บางพวกก็ตั้งข้อกล่าวหาลงโทษวัดปากน้ำอย่างหนัก ถึงกับพูดว่าอุตริมนุสสธรรมก็มี ข่าวนี้มิใช่ว่าท่านจะไม่รู้ ท่านได้ยินเสมอ ๆ แต่เสียงนั้นก็ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจแก่ท่านแม้แต่เล็กน้อย ท่านกลับภูมิใจเสียอีกที่ได้ยินได้ฟังคำเช่นนั้น

ผู้เขียนได้เคยปรารภเรื่องนี้กับเจ้าคุณวัดปากน้ำ แสดงความหนักใจให้ท่านเห็น ท่านกลับพูดว่า *"คนเช่นเราไม่ใช่ไร้ปัญญา ชั่วก็รู้ ดีก็เห็น เราจะฆ่าตัวเราเองเพราะความปรารถนาทำไม ที่เขาพูดหาว่าเราอย่างนั้น บางคนคงจะไม่รู้จักคำว่า "ธรรมกาย" มีอยู่ที่ไหน หมายเอาใคร เขาอาศัยความไม่รู้มาว่าเราผู้ตั้งใจปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เมื่อผู้ไม่รู้มาติเตียนเรา ความไม่รู้ของเขาจะลบล้างสัจจธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างไร ถ้าจะลบก็ลบได้เพียงชั่วคราว ไม่ช้าดวงแก้วของพระพุทธศาสนาก็จะเปล่งรัศมีให้ผู้มีปัญญาเห็นด้วยสายตาของตนเอง การที่เขานำไปพูดเช่นนั้นเป็นผลแห่งการปฏิบัติที่เราได้กระทำกันอยู่ แสดงให้เห็นว่าคณะวัดปากน้ำไม่ได้กินแล้วนอน เป็นสำนักที่เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม การที่เขานำไปพูดเช่นนั้น เท่ากับเอาสำนักไปเผยแพร่ ดีเสียกว่าการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ เพราะการที่เขานำไปพูดนั้นเป็นการกระทำของผู้พูดเอง เราไม่ได้จ้างไม่ได้วานใคร เมื่อพูดทางไม่ดีได้ ก็ต้องมีคนพูดทางดีได้เหมือนกัน ธรรมจะต้องชนะอธรรมเสมอ เราไม่ต้องเดือดร้อนใจ เพราะธรรมกายของพระพุทธศาสนา*

เป็นของแท้ ไม่ใช่ของเก๊หรือของเทียม ธรรมกายจะปรากฏเป็นความจริงแก่ผู้เข้าถึงธรรม เรื่องอย่างนี้เราไม่หวั่น เราเชื่อในคุณพระพุทธศาสนา"

เมื่อคราวอุบาสิกา ท้วม หุตานุกรม หัวหน้าอุบาสิกา สมัยเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนียังมีชีวิตอยู่ ได้ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ผู้เขียนได้พบพระเถระรูปหนึ่งมาในการบำเพ็ญกุศลนี้ด้วย ท่านรูปนี้คุ้นเคยและชอบพอกับผู้เขียนมาก ผู้เขียนชอบเรียกนามเดิมของท่าน พระเถระรูปนี้กลับพูดว่ากระผมพอใจที่ใต้เท้าเรียกอย่างนั้น ผมรู้สึกว่าใต้เท้าให้ความสนิทสนมแก่กระผมผู้น้อยอย่างใจจริง ให้ใต้เท้าเรียกนามเดิมของกระผม กลับภูมิใจว่าใต้เท้าเอ็นดูในกระผมมาก ไม่นึกถึงว่าเป็นคำพูดดูหมิ่นดูแคลน เรายังนึกชอบใจในอัธยาศัยอันงามของท่านผู้นี้

เพราะไม่เคยคิดและไม่เคยเห็น ทั้งไม่เคยทราบมาก่อนว่าพระเถรรูปนี้เคยมาติดต่อกับวัดปากน้ำ จึงได้ถามเพื่อทราบความจริงว่า เจ้าคุณเคยรู้จักกับหลวงพ่อวัดปากน้ำและเคยมาเสมอหรือ ได้รับคำตอบอย่างนิ่มนวลว่า เมื่อเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนียังมีชีวิตอยู่ และก่อนมรณภาพหลายปี เคยมาติดต่อกับท่าน เหตุที่มานั้น พระเถระรูปนี้เล่าว่า การปฏิบัติธรรมของหลวงพ่อวัดปากน้ำแพร่หลายไปในหมู่คนทุกชั้น มีทั้งติทั้งชม เป็นแนวทางสอนที่แตกหัก ทั้งน่าเคารพและน่ากลัว ท่านผู้รู้วิจารณ์กันในแง่ต่าง ๆ บางท่านก็สนเท่ห์ว่า*ธรรมกาย*ของหลวงพ่อวัดปากน้ำมีผู้ปฏิบัติถึงกันมาก จะเป็นแผนการลวงประชาชนของผู้มีความปรารถนาอันลามก ถึงมีการประชุมลับกันในพระเถระผู้ใหญ่และผู้เชี่ยวชาญในพระกัมมัฏฐาน ส่วนมากลงความเห็นหนักไปในการละเมิดพระวินัย เข้าขั้นอวดอุตริมนุสสธรรม ยกโทษสูงถึงเพียงนั้น ท่วงทีก็หาทางเพื่อจะคว่ำบาตรเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี

พระเถระรูปนี้ คือองค์ที่ผู้เขียนกล่าวถึง ได้รับเกียรติเข้าประชุมอยู่ด้วย ท่านผู้นี้พูดว่า อัน*อุตริมนุสสธรรม*นี้ เป็นคำที่แปลว่า *เป็นธรรมของมนุษย์อันยอดยิ่ง* คือเป็นธรรมชั้นสูงสุดของมนุษย์ ทางพระพุทธศาสนา เมื่อใครผู้ใดเข้าถึงแล้ว ย่อมข้ามพ้นโอฆะทั้งมวล ถึงฝั่งพระนิพพานอันไม่มีภพชาติสืบต่อไป

แต่ผู้จะเข้าถึงอุตริมนุสสธรรมต้องเป็นคนมีบารมีธรรมสูง มีความเพียรมาก งามทั้งปริยัติ งามทั้งปฏิบัติ งามทั้งสีลาจารวัตร ต้องมีสัจจธรรมประจำสันดาน ไม่ใช่วิสัยของคนพอดีพอร้าย ต้องเป็นคนใจกล้าเสียสละ มีเมตตาธรรมสูง

เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำ เป็นคณาจารย์กล้าพูดกล้าสอน ไม่มีความครั่นคร้ามต่อใครผู้ใด เมื่อเห็นดีอย่างไร ก็ปฏิบัติตามความเห็น น่าจะมีความบริสุทธิ์ใจตามความรู้ความเห็น แม้พระพุทธเจ้า เมื่อจะทรงประกาศสัจจธรรมก็ตรัสแก่เบญจวัคคีย์ว่า *เมื่อญาณทัศนะยังไม่บริสุทธิ์ตราบใด เราก็ไม่อาจจะปฏิญาณความเป็นพระสัมพุทธะแก่สมณพราหมณ์ ประชาชน แก่เทวดาและมนุษยโลก กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกได้* ที่พระองค์ทรงกล้าปฏิญาณได้ ก็เพราะได้*ญาณทัศนะ*รู้ความจริงแล้ว นี้เป็นข้อความที่จำต้องคนึงถึงเป็นบทมาติกาก่อน

เจ้าคุณวัดปากน้ำ ตามเสียงพูดกันว่ามีเมตตาธรรมสูง มีสังคหธรรมยอดเยี่ยม กล้าพูดได้ว่าได้ธรรมกาย กล้าเอาธรรมกายมาสอน ให้การศึกษาทั้งทางปริยัติ ทั้งทางปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณรในวัดปากน้ำไม่น้อยกว่า ๓๐๐ รูป สอบนักธรรมและบาลีในสนามหลวงได้จำนวนตั้ง ๑๐๐ ลองคิดตรึกตรองดูบ้างว่า ในประเทศไทยวัดไหนทำประโยชน์ศาสนาถึงขนาดนี้ ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสามเณรทุกวัน ทุกเวลาเป็นจำนวนตั้ง ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ องค์ ใครบ้างทำได้อย่างนี้

อันการปฏิบัติธรรมเข้าถึงหลุดพ้นนั้น ท่านก็วางไว้ถึง ๓ ขั้น คือ

๑. ตทังควิมุตติ

๒. วิกขัมภนวิมุตติ

๓. สมุจเฉทวิมุตติ

เจ้าคุณวัดปากน้ำจะเข้าขั้นไหนเราก็ยังไม่ทราบ แต่ก็ควรคิดไว้ก่อนว่า สำนักวัดปากน้ำ สอนมานาน พูดมานานแล้ว ธรรมวัดปากน้ำก็ยังไม่เสื่อม มีแต่เพิ่มผู้ปฏิบัติยิ่งขึ้น ท่านยังตั้งเจตนาไว้ว่าจะรับพระภิกษุสามเณรให้เข้าศึกษาถึง ๕๐๐ องค์ เฉพาะวัดปากน้ำ ลักษณะนี้น่าจะมีอะไรดีอยู่มาก ถ้าเป็นเจตนาลวงโลกคงอยู่ไม่ได้ถึงเพียงนี้เท่าที่เคยพบมา พระอาจารย์ที่ลามกอยู่ได้ เพียง ๕–๖ ปีก็สาบสูญไป แต่วัดปากน้ำสู้หน้าโลกอยู่ได้โดยไม่ตกต่ำ ก็น่าจะมีอะไรดีเป็นหลักประกันอยู่มาก

พวกเราที่มาพิจารณาโทษของวัดปากน้ำทั้งหมดนี้ ความจริงก็ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญทางพระกัมมัฏฐานมากนัก รู้พอรักษาตัวได้ ความรู้ทางธรรมปฏิบัติก็มีความลุ่มลึกสุขุมแตกต่างกัน แม้ขั้นพระอรหันต์ก็ยังต่างกันโดยคุณสมบัติ อุตริมนุสสธรรมนั้นผู้ปฏิบัติพึงได้พึงถึง ต้องสามารถดำเนินปฏิปทาทางจิต มีวิริยะอุตสาหะอย่างอุกฤษฏ์ พวกเรายังปฏิบัติไม่เข้าขั้นเช่นนี้ จะไปลงโทษผู้เชี่ยวชาญในพระกัมมัฏฐานได้อย่างไร เอาความรู้อะไรไปลงโทษเขา

ที่ประชุมยอมรับความเห็นนั้น และให้พระเถระรูปนี้มาสอบสวนเป็นความลับ และท่านมาในฐานะเป็นผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม ในที่สุดเรื่องร้ายก็ไม่เกิดขึ้น และไม่ถูกสงสัยในแง่อุตริมนุสสธรรมอีกต่อไป การเป็นดังนี้ก็เท่ากับว่า หลวงพ่อวัดปากน้ำรอดตัวได้ด้วย *อานุภาพธรรมกาย*

เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี ท่านมีสัจจะอยู่ประการหนึ่ง คือว่า ลงปักเจตนาลงไปแล้ว ใครจะคัดค้านอย่างไรเป็นไม่ยอมฟังเสียง ตั้งใจแล้วต้องทำดังตั้งใจ เช่นการเลี้ยงพระทั้งวัด ซึ่งมีจำนวนตั้ง ๓๐๐–๔๐๐ องค์ เริ่มต้นตั้งแต่จำนวน ๑๐ จนถึงจำนวน ๑๐๐ ใครจะค้านท่านก็เฉยเสีย มีแต่พูดว่าเลี้ยงได้ซิน่า ๆ ท่านก็เลี้ยงของท่านไป ซึ่งคนอื่น ๆ เขาหนักใจแทนท่าน แต่เจ้าคุณวัดปากน้ำพูดถึงการเลี้ยงพระ พระคุณท่านยิ้มเสมอ พูดด้วยหน้าตาแจ่มใส เป็นเรื่องที่ถูกใจพระคุณท่าน ใครจะพูดอย่างไรก็ไม่ถอยหลัง พระคุณท่านพูดว่า *"เชื่อพระบารมีของพระพุทธศาสนาจึงต้องสู้ และสู้ได้อย่างสบายใจ"* เป็นเรื่องประหลาดเหมือนกัน พออีกหนึ่งถึงสามวันข้าวสารจะหมดก็บังเอิญให้มีผู้นำมาถวายสืบต่อกันเสมอ พอจะหมดก็มา ๆ หลวงพ่อรู้เรื่องนี้ พูดอย่างภูมิใจว่า *"เห็นไหมคุณพระพุทธศาสนา"*

ได้ทราบว่าทางพระกัมมัฏฐานชี้ทางให้ท่านดำเนินงาน ท่านได้ใช้ความสงบทางใจจนเกิดญาณอันหนึ่ง ข้าพเจ้าคิดว่า คงเป็นอนาคตังสญาณ รู้เหตุการณ์ได้อย่างประหลาด ใครจะทำสมาธิขั้นไหนก็ไม่มีใครจะรู้ถึงการปฏิบัติของกันและกันได้ เว้นไว้แต่ผู้มีธรรมปฏิบัติเสมอกัน การเลี้ยงพระนี้เป็นผลของกัมมัฏฐาน คือทางสมาธิแนะแนวให้ เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนีพูดกับศิษยานุศิษย์เสมอ ๆ ว่า กิจการใดที่ท่านดำเนิน

ไว้แล้ว ขอให้ช่วยกันทำกิจการนั้น ๆ อย่าทอดทิ้ง ขอให้ทำไปเถิดไม่ตกต่ำ มีแต่ความเจริญยิ่งขึ้น แม้ท่านสิ้นชีวิตแล้ว กิจการของวัดจะเจริญกว่าตัวท่านยังมีชีวิตอยู่ เพราะแม้ถึงท่านมรณภาพแล้ว ก็มีโอกาสช่วยวัดได้มากกว่ายังมีชีวิตอยู่ เพราะทำหน้าที่ช่วยเหลืออย่างเดียว ท่านพูดด้วยความมั่นใจอย่างนี้ เวลานี้ยังเป็นไปตามคำพูดของหลวงพ่อวัดปากน้ำ

ผู้เชี่ยวชาญพระกัมมัฏฐาน ท่านติดต่อกันได้ด้วยญาณ จะเป็นญาณอะไรข้าพเจ้าไม่ทราบ คือเมื่อ ๕—๖ ปีล่วงมาแล้ว ผู้เขียนได้ไปวัดมงคลเทพาราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในงานกุศลที่วัดนั้น และมีโอกาสไปวัดคลองเลียบ เขาเล่าอภินิหารของสมภารวัดคลองเลียบว่าเฮี้ยน เมื่อข้าพเจ้าไปนั้น ท่านมรณภาพเสียแล้ว เขาเล่าให้ฟังว่าเจ้าอาวาสไม่ยอมรับรองพระภิกษุวัดไหน ๆ ทั้งสิ้น ชอบสันโดษ มีพระวัดปากน้ำไปหาท่านออกไปต้อนรับ ถามว่าลูกศิษย์อาจารย์สด วัดปากน้ำ กรุงเทพ ฯ หรือ อาจารย์คุณมีไฝที่หน้าเม็ดเท่าพุทรา ความจริงท่านไม่เคยพบเคยเห็นกันมาก่อนเลย

ฝ่ายทางวัดปากน้ำ อ. ภาษีเจริญ จ. ธนบุรี เล่า เจ้าอาวาสคือเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนีก็ไม่ใช่ย่อย แอบสั่งลูกศิษย์ว่า ให้ไปนมัสการหลวงพ่อวัดคลองเลียบ ท่านปฏิบัติธรรมสูงมาก ควรแก่การเคารพกราบไหว้ *ดีต่อดีไปพบกันเข้า ท่านก็รู้จักกันด้วยญาณทัศนะ* เรื่องอย่างนี้ผู้เขียนเข้าใจว่าเพราะ *อานุภาพธรรมกาย* เรื่องได้ยินมาแต่สงขลาโดยไม่คิดว่าจะได้ยินอย่างนี้ เมื่อพิจารณาถึงบาลีใน อัคคัญญาสูตร พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่ม ๑๑ ฉบับสยามรัฐ ที่กล่าวไว้ในข้อ ๕๔ ความย่อว่า วาเสฏฐะสามเณร และ ภารทวาชะสามเณร เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสถามว่า ถูกพวกพราหมณ์ว่าอย่างไรบ้าง เพราะเธอเป็นเชื้อพราหมณ์มาบวชสามเณรทั้งสองกราบทูลว่า ถูกพวกพราหมณ์ด่าอย่างสมใจ เหยียดหยามมากมาย รวมความว่าข้าพระพุทธเจ้าเกิดในสกุลพรหมณ์ที่สูงศักดิ์ในสกุลที่ประเสริฐสุด แล้วมาบวชในสำนักพระสมณโคดมผู้มีวรรณะเลวต่ำช้า น่ารังเกียจ

พระพุทธเจ้าตรัสกับสามเณรทั้งสอง รวมความสำคัญว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงศักใหญ่ พวกกษัตริย์ศากยะต้องถวายความเคารพต่อพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลยังเคารพในตถาคต ด้วยทรงถือว่า พระสมณโคดมมีกำลังกว่าเรา ทรงคุณน่าเลื่อมใสกว่าเรา ทรงมีศักดิ์สูงกว่าเรา ดังนี้

โดยที่แท้ พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงกระทำการนอบน้อมกราบไหว้พระธรรมนั้นเทียว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงสามีจิกรรมในตถาคต ดังนี้

ดูกร วาเสฏฐะ และ ภารทวาชะ โดยปริยายนี้แล เธอทั้งสองพึงทราบเถิดว่าธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐที่สุดในหมู่ชน ทั้งในเวลาที่เห็นกันอยู่ ทั้งในเวลาภายหน้า

ในข้อ ๕๕ พระพุทธเจ้าทรงตรัสต่อไปว่า ดูกร วาเสฏฐะ และ ภารทวาชะ เธอทั้งสองมีชาติต่างกัน มีชื่อไม่เหมือนกัน ต่างสกุลกัน สละเหย้าเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต เมื่อมีผู้มาถามว่า เธอทั้งสองนี้เป็นพวกไหน เธอจงบอกเขาว่า ข้าพเจ้าทั้งสองเป็นพวกพระสมณศากยบุตร ดังนี้เถิด

ดูกร วาเสฏฐะ และ ภารทวาชะ ก็ผู้ใดแลมีศรัทธามั่นเกิดขึ้นแล้ว แต่รากแก้วคืออริยมรรค ดำรงแน่นดีแล้ว อันสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือผู้ใดผู้หนึ่งในโลก ไม่พรากไปได้ ควรเรียกผู้นั้นว่า เป็นบุตรเกิดแต่พระอุระ เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เกิดแต่พระธรรม เป็นผู้ที่พระธรรมนิรมิตขึ้น เป็นผู้รับมรดกพระธรรม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคำว่า *ธรรมกาย*ก็ดี ว่า*พรหมกาย*ก็ดี ว่า*ธรรมภูต*ก็ดี ว่า*พรหมภูต*ก็ดี นั่นเป็นชื่อของ*ตถาคต*

เมื่อผู้มีปัญญาได้พิจารณาว่า *ธรรมกาย* ตามที่ยกมานี้ ก็พอจะเพิ่มศรัทธามั่นในพระธรรมขึ้นอีก และเพื่อดำเนินปฏิปทาไปสู่ธรรมกายนั้น การที่กษัตริย์และชาวโลกเคารพพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ก็โดยยกย่องว่าเป็นยอดมนุษย์แล้ว แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลยอดมนุษย์นั้น ยังทรงถวายความเคารพนับถือบูชาพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่าการสักการะเคารพนับถือบูชาของพระเจ้าปเสนทิโกศลในตถาคตนั้น นั่นคือการเคารพสักการะบูชาพระธรรมนั่นเอง....

....ธรรมมานุภาพให้ผลแก่หลวงพ่อทันตาเห็น ต้องการโรงเรียนประหนึ่งความฝันธรรมมานุภาพก็ดลบันดาลให้สมประสงค์ กลายเป็นความจริง ต้องการกุฏิ โรงฉัน และ

การเลี้ยงพระวันละหลาย ๆ ร้อยรูป ก็ได้สมความปรารถนา ต้องการให้มีผู้ปฏิบัติมาก ๆ นักปฏิบัติก็ติดตามมา ปัจจัยที่จ่ายเรื่องอาหาร เรื่องกุฏิ โรงเรียน ในยุคของท่าน มีจำนวนมิใช่ล้านเดียว ถ้าคิดแต่ค่าอาหารอย่างหยาบ ๆ วันละ ๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท) ปีหนึ่งเป็นจำนวนเงิน ๓๖๐,๐๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นบาท) สิบปีเป็นเงินเท่าไร นี้คิดอย่างต่ำ ถ้าหลายสิบปีจะเป็นเงินเท่าไร หลวงพ่อท่านพูดว่า *"เราเป็นลูกพระพุทธเจ้า เมื่อกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์แล้ว ย่อมมีสิทธิ์ ใช้มรดกของพระพุทธเจ้าได้ และใช้ได้จนตลอดชาติ ถ้าไม่บริสุทธิ์แล้ว แม้จะเอาไปใช้ก็ไม่ถาวรเท่าไร"*

....*ธรรมกายนั้นให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นมหัศจรรย์* จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ภิกษุหรือสามเณร เมื่อได้ปฏิบัติถึงขั้นก็ได้ธรรมกายเหมือนกัน หลวงพ่อชอบพูดแก่ใคร ๆ ว่า เด็กคนนั้นได้ธรรมกาย และชอบยกเด็ก ๆ ขึ้นอ้าง ลักษณะนี้ก็เป็นอุบายวิธีให้ผู้ใหญ่สนใจด้วย อาจนำไปคิดว่าเด็ก ๆ ยังปฏิบัติได้ ทำไมผู้ใหญ่จะทำไม่ได้ คิดไป ๆ ก็อาจเกิดอุตสาหะในการปฏิบัติธรรมหรือเกิดความละอายตัวเองที่ไม่แสวงหาสารธรรมแก่ตน มัวแต่สะสมกิเลสเข้าไว้ หลวงพ่อว่าเมื่อได้ธรรมกายแล้ว ย่อมทำประโยชน์ได้หลายอย่าง ถ้าจิตเป็นกุศล แม้โรคภัยไข้เจ็บก็ช่วยแก้ได้ ในเมื่อโรคนั้นยังไม่เข้าขั้นอเตกิจฉา

การใช้ธรรมกายแก้โรค หลวงพ่อเคยพูดว่าแก้ได้จริง ถ้าได้ประกอบกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายแก้และฝ่ายเจ้าทุกข์มีความเชื่อมั่นคง กล่าวคือต้องเรียนพระกัมมัฏฐานปฏิบัติธรรมด้วยเพื่อให้กระแสจิตเชื่อมถึงกัน ลักษณะนี้มีหวังมาก ที่ไม่ได้ผลก็เนื่องด้วยผู้เจ็บ ไม่พยายามทำพระกัมมัฏฐาน ทางเชื่อมไม่ถึงกัน แต่ถึงอย่างนั้นก็มีผลบ้างในเมื่อโรคนั้นยังอ่อน และท่านพูดว่า ถึงไม่หายก็จะเป็นไร เราไม่ได้เรียกค่ารักษาเอาแก่ใคร ช่วยด้วยเมตตา อย่างน้อยคนเจ็บก็จะต้องได้ความรู้วิธีปฏิบัติธรรม หรือเข้าใกล้พระรัตนตรัยพอสมควรแก่อุปนิสัย ท่านพูดว่าที่หายก็มาก ที่ไม่หายเพียงแต่บรรเทาเป็นครั้งคราวก็มี

พูดถึงวิธีแก้โรค ผู้เขียนได้พบกับนักเรียนแพทย์คนหนึ่ง ซึ่งเขาสนใจในวิชาของหลวงพ่อ ระหว่างเป็นนักเรียนแพทย์ปีปลาย ๆ เขาได้รักษาพยาบาลคนไข้ผู้หนึ่ง คนไข้นั้นเจ็บปวดมาก หมดทางแก้ไข เขาได้ตัดสินใจพูดกับเพื่อน ๆ ว่าประเดี๋ยวจะแก้ให้หาย ขอเข้าในห้องสักครู่ก่อน

นักเรียนแพทย์คนนั้น เข้าห้องทำสมาธิจิตตามหลักของวัดปากน้ำ สักครู่ใหญ่ ๆ ต่อมา คนป่วยสงบจากความเจ็บปวด พวกเพื่อนนักเรียนแพทย์ด้วยกันแปลกใจ ถึงผู้เข้าสมาธิเองก็แปลกใจ และภูมิใจในการกระทำของเขา ได้ถามว่าทำไมจึงกล้าเช่นนั้น ตอบว่าสงสารคนเจ็บไม่รู้จะช่วยได้อย่างไร ไม่มีทางอื่นก็ลองดู และยังได้พูดต่อไปว่าเขาได้เห็นตนเองว่าเมื่อชาติก่อนเขาเคยเป็นนักบวชมาเหมือนกัน นักเรียนแพทย์คนนี้ ตามปกติชอบวัดและพิธีการทางศาสนาตั้งแต่จำความได้ เพราะผู้ใหญ่สนใจในทางศาสนา เขาอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตรได้ตั้งแต่พูดชัด มีการทำบุญประจำปี เด็กคนนี้ได้อาราธนาศีล พระปริตรเสมอมา และอาราธนาได้อย่างไม่กระดากอายเลย การเรียนดีสำเร็จปริญญาแพทย์โรงพยาบาลศิริราช เมื่ออายุได้ ๒๑ ปี

มีคนโดยมากสงสัยในเรื่องเด็ก ๆ ได้ธรรมกาย คิดดูหมิ่นว่าผู้ใหญ่ยังปฏิบัติเข้าไม่ถึง ทำไมเด็ก ๆ จะมาได้ ต่อมาก็ต้องเชื่อ เหตุที่เชื่อนั้น วันหนึ่งมีผู้นำเด็กพอคลานได้อย่างแข็งแรงมาขอให้ตั้งชื่อ เด็กคนนี้ซนขนาดหนัก เห็นอะไรจะต้องคลานไปจับขว้างจนได้ ผู้เขียนเรื่องนี้ได้ส่งซองหนังสือให้เล่น ๑ ซอง แต่อยากจะล้อเด็กนั้นด้วย ส่งให้แล้วจับดึงไว้ข้างหนึ่ง คะเนว่าเด็กฉุดไม่หลุดจากมือเรา เด็กน้อยคว้าซองอีกด้านหนึ่งไม่ยอมปล่อย ดึงจนกระดาษซองขาดติดมือไป ขึ้นชื่อว่ากระดาษซองจดหมายก็ออกจะเหนียวอยู่บ้าง ถึงดังนั้นเด็กไม่ยอมปล่อย กระชากขาดติดมือไป จึงประจักษ์ถึงคำหลวงพ่อว่าเด็กได้ธรรมกายนั้นอาจเป็นจริง เพราะว่าเด็ก ๆ มีอารมณ์ไม่ฟุ้งสร้าน คืออารมณ์ต้องการอะไรก็ปักใจดิ่งลงไปไม่ยอมทิ้ง จะเอาให้ได้ ถ้าแย่งของไปจากมือ ต้องร้องไห้เอาของนั้นคืนเสมอ อนึ่งเมื่อผู้ใหญ่สอนอะไร เด็ก ๆ มักจะจดจำและทำตาม เด็กปฏิบัติธรรมก็มีทางจะได้ธรรมกายเหมือนหลวงพ่อท่านพูดไว้ ใครเล่าจะพิสูจน์ เพราะผู้ใหญ่จะลดตัวและทำความรู้สึกเหมือนเด็กไม่ได้

เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนีเริ่มป่วยแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ ผู้เขียนเรื่องนี้ พยายามไปเยี่ยมไปติด ๆ กันบ้าง ห่างไปนาน ๆ บ้าง ซึ่งทั้งนี้ แล้วแต่อาการของโรค ถ้าทราบข่าวว่าหนักมากก็หมั่นมา และการไปก็ไม่ได้บอกกำหนดแน่นอนแก่ใคร ๆ บางวันไปเช้า บางวันบ่าย บางวันเย็นค่ำ ทั้งนี้เพื่อจะสังเกตการณ์ว่า ภิกษุสามเณรเอาใจใส่ต่อหลวงพ่ออย่างไร ได้ทราบว่าจัดเป็นเวรมาปฏิบัติทุกวัน พวกมาเจริญกัมมัฏฐานต่างหาก

วันหนึ่งพอไปถึงที่พักของหลวงพ่อ มีพระเวรมาแจ้งก่อนว่า หลวงพ่อออกมารออยู่นานแล้ว จึงพูดว่า "ฉันไม่เคยบอกแก่ใครว่าจะมา พวกคุณไปโกหกหลวงพ่อไว้หรือว่า ฉันจะมา"

พระเวรตอบว่า "ผมก็ไม่ทราบ แต่หลวงพ่อสั่งให้จัดอาสนะไว้รับพระเดชพระคุณด้วยวาจา 'จัดที่ไว้ พระธรรมดิลกจะมา[๓]' " ท่านสั่งดังนี้ไม่พลาดสักคราวเดียว ถ้าหายไปนานก็พูดขึ้นลอย ๆ ว่า "พระธรรมดิลกวัดโพธิ์ไม่อยู่"....

....เมื่อเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนีมรณภาพ จำได้ว่าเป็นวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒ และทางการคณะสงฆ์ได้แต่งตั้งให้ผู้เขียนเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เมื่อวันที่ ๔ เดือน ปี เดียวกัน ได้ก่อให้เกิดความหนักใจอย่างมาก เรื่องที่หนักใจมากก็คือว่า ได้เคยเห็นและสังเกตมาว่าแทบทุกวัด เมื่อเจ้าอาวาสที่มีคนนับถือมากมรณภาพลง ส่วนมากลูกศิษย์แตกกัน เกิดจากการอวดดีบ้าง แย่งกันจะเอาหน้าเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวบ้าง โดยยกเอาศพเป็นโล่หากิน

ผู้เขียนก็หนักใจเช่นนั้น โดยไม่ทราบว่าศิษย์ของหลวงพ่อวัดปากน้ำ จะมีปฏิกิริยาเป็นอย่างไร เมื่อต้นไม้ใหญ่ล้มแล้วนกที่ไหนจะมาจับ แม้จะมาจับก็ไม่มีต้นไม้จับเสียแล้ว หมายความว่าไม่มีที่พึ่ง ต่างคนจะต้องกระจัดกระจายไป จะทิ้งความหนักใจไว้ให้แก่ผู้เขียนในฐานะเจ้าอาวาส

ข้อที่หนักใจนั้นมี ๒ ประการ คือ

๑. การเลี้ยงพระประจำวัน

๒. การพระราชทานเพลิง

ในข้อหนักใจ ๒ ประการนั้น ประการที่ ๑ ระหว่างเวลาที่ศพยังไม่ได้รับพระราชทานเพลิง ศิษยานุศิษย์มาบำเพ็ญกุศลทุกวัน รับกันเป็นเจ้าภาพวันละเจ้าภาพบ้าง สองสามเจ้าภาพบ้าง ผู้มีศรัทธาเหล่านี้โดยมากถวายอาหารแก่พระภิกษุสามเณรทั้งวัด แม้จะบกพร่องบ้าง วัดก็ยังพอมีทุนเจือจุน คงจะถวายอาหารกันได้ตลอดกาลที่ศพยังอยู่ เป็นอันตัดความวิตกลงได้ชั่วคราว

---

[๓] เป็นสมณศักดิ์ในขณะนั้นของเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ

ส่วนการปลงศพนั้น เป็นเรื่องใหญ่มากสำหรับความรู้สึกของข้าพเจ้าผู้เขียนเรื่องนี้ เพราะหลวงพ่อมีชื่อเสียงกึกก้องทั่วทิศ เมื่อพูดถึงหลวงพ่อวัดปากน้ำ ต้องยอมกลัวและถวายความเคารพ งานศพต้องให้ใหญ่พอสมควรแก่เกียรติ จะทำพอดีพอร้ายไม่ได้ เหมือนช้างตาย จะใช้พื้นหอบสองหอบ คงเผาศพช้างให้เป็นถ่านเถ้าไม่ได้ ต้องใช้พื้นมาก ศพหลวงพ่อก็เช่นกัน ถ้าจะให้ศพงามสมเกียรติต้องใช้ทุนไม่น้อยกว่า ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท) เงินตั้งแสนบาท คนชั้นเราหา มืดแปดด้าน ไม่มีทางโปร่งใจว่าจะหาได้มาโดยวิธีใด ข้อนี้เป็นเรื่องหนักใจในเวลานั้น

ระหว่างที่จะทำบุญปัญญาสมวารนั้นเอง ผู้เขียนตกลงใจว่าจะต้องหาทุนไว้เพื่อพระราชทานเพลิงศพหลวงพ่อสัก ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท) เมื่อได้ทุนจำนวนนี้ไว้ในกำมือแล้ว ศพจะเอาไว้สักกี่ปีก็ไม่เป็นปัญหา เมื่อไรก็เมื่อนั้น ระหว่าง ๑๐๐ วันของศพจะได้มาโดยวิธีใด เพราะแม้การทำบุญจะมีเจ้าภาพก็ต้องใช้จ่ายในการบุญ จะเหลือบ้างก็เพียงจำนวนน้อย อีกกี่ปีเงินจึงจะครบจำนวน คิดไปตรองมาตกลงใจว่าต้องมีแจง ๕๐๐ เมื่อถึงสตมวาร จะหาเจ้าภาพ ๕๐๐ คน ขอให้รับกันองค์ละ ๑๐๐ บาท ได้ปรึกษาเรื่องนี้กับพระเทพวรเวที ซึ่งในขณะนั้นมีสมณศักดิ์เป็นที่ พระศรีวิสุทธิโมลี บ้าง พระวิเชียรกวี ซึ่งในขณะนั้นเป็นพระครูปลัดฉรงค์ ฐิตญาโณ ฐานานุกรม และเลขานุการของเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี บ้าง และได้ปรึกษา น.ส. ตรีธา เนียมขำ บ้าง นายกุล ผ่องสุวรรณ บ้าง เพราะทั้งสามสี่คนนี้เป็นที่ไว้วางใจของหลวงพ่อวัดปากน้ำ ตกลงว่าจะมีแจงตามความคิดนั้น

แม้ตกลงใจดังนั้นแล้ว เกิดความวิตกขึ้นอีกว่า เจ้าภาพ ๕๐๐ คน คนละ ๑๐๐ บาท ก็ได้เงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท) เท่านั้นเอง ยังไม่ครบ ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท) ต่อมาก็วิตกอีกว่า เงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท) ได้จากการกุศลมีแจงนั้น จะต้องใช้จ่ายในงานนั้น รวมทั้งหมดก็ไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท) นี้เราใช้อย่างสงวน แทนที่จะได้เต็มแสนบาท กลับจะลดจำนวนลงทำให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นอีก ถึงเกิดความหนักใจ และก็ตกลงใจลองพึ่งผีดู

วันหนึ่งไปนมัสการศพ บอกหลวงพ่อว่าเขาขอเงินสักแสนบาท โดยจะมีแจง ๕๐๐ องค์ ขอหลวงพ่อได้อนุเคราะห์ เมื่อได้ตั้งใจอธิษฐานดังนั้น มีปฏิกิริยาเกิดขึ้นแก่ตัวผู้เขียนเรื่องนี้ หัวใจสั่น ขน ผม ชูชัน ซู่ซ่าตามผิวหนัง พออธิษฐานจบดังนี้ ก็มีปฏิกิริยาเป็นประหนึ่งทิพยอำนาจมากระซิบที่หูว่าสำเร็จ ๆ รู้สึกแปลกใจเป็นอย่างมาก แม้กระนั้นก็ยังไม่แน่ใจว่าจะได้ดังความตั้งใจ ได้กระทำอย่างนี้ และเป็นอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เป็นธรรมดาอยู่เอง เมื่อเรายังไม่เห็นผล ก็ยังไม่แน่ใจในทิพยอำนาจที่ประสบแล้ว

วันสำคัญนั้นมาถึง ถึงวันสตมวารของหลวงพ่อ แจง ๕๐๐ องค์ได้แจ่มจ้าบนโรงเรียนปริยัติธรรมชั้น ๓ สมเด็จสังฆนายกเป็นผู้แสดงธรรม โดยขอความกรุณาเป็นพิเศษ คือการแสดงธรรมเรื่องสามัคคี เพื่อผูกใจศิษยานุศิษย์ไว้ นอกจากนั้นแล้วแต่จะเห็นสมควร การกุศลเทศน์แจงสิ้นสุดลงแล้ว ต้องใช้จ่ายทำอาหารเลี้ยงพระภิกษุสามเณรร่วม ๔๐๐ รูป เลี้ยงประชาชนผู้มาร่วมการกุศล ถวายพระนั่งแจงอีกองค์ละ ๑๐ บาท ซื้อสบงถวายอีกรูปละหนึ่งผืน เมื่อหักค่าใช้จ่ายออกแล้วเป็นความอัศจรรย์อย่างยิ่ง ในงานนั้นมีเงินเหลือสุทธิ ๑๐๐,๐๐๐ บาทเศษ (หนึ่งแสนบาทเศษ) ได้ผลเกินคาดหมาย ทุกคนก็เกิดความปลื้มปีติในผลของการกุศลครั้งนั้น การวิตกว่าจะไม่มีทุนทำศพนั้น เป็นอันตัดออกไป ทั้งนั้นและทั้งนี้ ก็เพราะ *"อานุภาพธรรมกาย"* ของเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนีนั้นเองประสิทธิ์ประสาทให้เรา จะไม่เชื่ออย่างไร ในเมื่อระลึกถึงพระพุทธภาษิตว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี
ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ต่อมาความคิดเกิดขึ้นว่า วัดนี้จะอยู่ได้ด้วยอภินิหารของหลวงพ่อ ควรจะเก็บศพไว้ประจำวัด ถ้าเผาศพแล้ว ประชาชนผู้เคารพนับถือจะหมดห่วงและกระจายไป แล้วจะพากันลืมวัดปากน้ำ ถ้าเอาศพไว้ไม่พระราชทานเพลิง ประชาชนยังมีจิตคิดถึงอยู่ จะต้องพยายามมานมัสการศพ คล้าย ๆ กับมาเยี่ยมหลวงพ่อ จะรู้สึกว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ แต่ยังหลับไม่ตื่น จะผิดกับเมื่อยังมีชีวิตอยู่เพียงพูดไม่ได้เท่านั้น และจะมาเลี้ยงพระถวายหลวงพ่อด้วย เมื่อตกลงใจเช่นนั้น ได้ปรึกษาคณะศิษย์ ต่างเห็นชอบร่วมกัน จึงประกาศไม่เผาศพหลวงพ่อแน่นอน ดีใจด้วยกันทุกคน

...การปฏิบัติจนเห็นธรรมก็ต้องเห็นพระพุทธเจ้า เพราะธรรมกายคือพระพุทธเจ้า ผู้ได้เห็นพระพุทธเจ้า ก็ได้ชื่อว่าเห็นธรรมกาย มีบาลีในพระธรรมบทว่า "โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสติ ดูกรวักกลิ ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต ผู้ใดเห็นเราตถาคต ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม"

พระธรรมกายยังมีอยู่ ก็เท่ากับว่าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เพราะพระธรรมเป็นอมตะ วัดปากน้ำได้ทำงานได้ผลทันตาเห็น จะสร้างตึกกี่หลัง ๆ ก็มีคนเห็นชอบและเข้าช่วยเหลือ การถวายอาหารบิณฑบาตเช้าเพล ก็ดำรงคงอยู่ด้วยศรัทธาของประชาชนไม่เสื่อมไม่ตก อันนี้เป็นอจินไตย ความสำเร็จกิจของวัดปากน้ำ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเพราะ *"อานุภาพธรรมกาย"* แน่แท้

พระของขวัญนั้น เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี ท่านสร้างด้วยดอกไม้บูชาพระ ท่านแจกให้บุคคลผู้ทำบุญ จะทำมากเท่าไรก็รางวัลให้องค์เดียว ไม่ให้เกิน ๑ องค์ กับผู้บริจาค ๑ คน

พระของขวัญของหลวงพ่อเวลานี้จวนหมดแล้ว พระของขวัญของวัดปากน้ำอาจารย์ห้ามไม่ให้นำไปแจกนอกวัด บอกว่าให้เขามาเช่าที่วัดดีกว่า พระที่นำออกให้เช่าข้างนอกนั้นเป็นอุบายหากินด้วยการหลอกลวงของบุคคลผู้เห็นประโยชน์ส่วนตัว

มีผู้มาเล่าให้ฟังว่า คณาจารย์ผู้หนึ่งแจ้งแก่คนทั่วไปว่า พระของขวัญวัดปากน้ำผสมกระดูกผี สู้ของตัวเองไม่ได้ อันนี้เป็นนโยบายหลอกลวงประชาชน เพื่อให้เกิดความเสียหายแก่วัดปากน้ำ ทำตนเหมือนพวกเปรตเศษสวรรค์ ใครผู้ใดอย่าเชื่อถือ พระของขวัญของวัดที่แท้นั้น ต้องมาเช่าที่วัดปากน้ำ เฉพาะที่หน้ากุฏิบรรจุศพหลวงพ่อเท่านั้น ถ้าแจกที่อื่นแม้ในวัดเดียวกันนั่นก็เป็นเพราะคนทุจริตหลอกลวงเขาเอาไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว พระของขวัญของวัดปากน้ำมีอิทธิฤทธิ์มาก นั่นก็เป็นเพราะ *"อานุภาพธรรมกาย"*

รูปหล่อเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี ที่ประดิษฐานบนกุฏิประดิษฐานศพหลวงพ่อนั้น หล่อด้วยทองปลอน โดยนายช่างศิลปากร เป็นรูปหล่อที่เหมือนกับองค์จริง เพราะหล่อก่อนท่านมรณภาพ มีคนเลื่อมใสบูชากันมาก เวลานี้หูตาหน้ามองไม่เห็น เมื่อเอา

นิ้วไปกดที่จีวร จะรู้สึกทันทีว่านิ่มไปทั้งองค์ เป็นเหตุผลที่เนื่องมาแต่ "*อานุภาพธรรมกาย*" เหมือนกัน

เรื่องธรรมกายภาค ๑ นี้ น.ส. ตรีธา เนียมขำ อาราธนาให้เขียน จึงเขียนตามใจที่เห็นชอบ มีเรื่องแทรกประกอบด้วย เพราะเกี่ยวเนื่องถึงกัน ขอยุติลงเพียงนี้ ภาค ๒ คงจะมีต่อไป อีกกี่สิบปีนั้นยังกำหนดไม่ได้ เรื่องที่เขียนนี้เป็นสัจจะ เกิดแต่ประสพการณ์

ในที่สุดนี้ ขอสันติจงมีแก่สรรพสัตว์

วัดพระเชตุพน ฯ

๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

สารบาญ

	หน้า
สังฆราชาคุณัปปกาสินี	(๑)
คำนำ ในการพิมพ์ ครั้งที่ ๒	(๓)
พระโอวาทสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)	(๕)
โอวาทหลวงพ่อ (พระมงคลเทพมุนี)	(๗)
เมื่อพระญี่ปุ่นบรรลุธรรมกาย	(๑๒)
พระนิพนธ์	(๑๔)
ตอนที่	
๑. *ความนำ*	๑
๒. *จงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท*	๑๓
๓. *หาบุญได้–ใช้บุญเป็น*	๑๗
ก. การหาบุญได้	๑๗
ข. การใช้บุญเป็น	๒๒
๔. *การคุ้มครองจิตมิให้ประมาทและตกเป็นทาสของกิเลส*	๓๑
ก. คุณธรรมอันพึงเจริญเพื่อช่วยรักษาจิต	๓๒
ข. การสำรวมหรือสังวรระวังต่าง ๆ	๓๖
๕. *หลักธรรมเบื้องต้นในการเจริญศีลและภาวนา*	๓๙
ก. พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้อะไร ?	๓๙
ข. การสมาทานศีลสิกขา	๔๐
ค. การเจริญธรรมภาวนา	๔๕

หน้า

๑. การเจริญสมถกัมมัฏฐาน ๔๕

๒. การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕๔

ง. อานิสงส์ของการปฏิบัติธรรมด้วยความไม่ประมาท ๖๕

จ. พระธรรมเทศนาว่าด้วยติลักขณาทิกถา
ของ พระครูสมณธรรมสมาทาน (พระมงคลเทพมุนี) ๗๐

๖. *วิชชาธรรมกาย* ๗๘

ก. ขั้นสมถกัมมัฏฐาน ๘๒

ข. ขั้นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๙๑

๑. การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ๙๒

๒. วิธีเดินฌานสมาบัติเข้ามรรคผล ๙๗

ค. วิธีแสวงนิพพานเป็นอารมณ์ ๙๘

ง. วิชชาสาม ๑๐๑

จ. พระธรรมเทศนาว่าด้วยโพธิปักขิยธรรมกถา เฉพาะเรื่อง
อริยมรรคมีองค์แปด ของ พระครูสมณธรรมสมาทาน
(พระมงคลเทพมุนี) ๑๐๔

ฉ. พระธรรมเทศนา ว่าด้วยภารสุตตกถา ของ พระครูสมณ-
ธรรมสมาทาน (พระมงคลเทพมุนี) ๑๑๑

บทกรวดน้ำ ๑๑๘

รายนามคณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ ฯ
ผู้ร่วมเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์หนังสือนี้ ๑๒๐

ทางสร้างบุญ

ทางสร้างบุญ

ตอนที่ ๑ ความนำ[๑]

แนวทางการรวบรวมและเรียบเรียงบทความเหล่านี้ เป็นผลจากประสพการณ์ทางการศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรมทั้งศีลและภาวนามาตลอดระยะเวลา ๔ ปี ที่แล้วมา เท่าที่โอกาสจะอำนวยให้ตามฐานะของฆราวาส อนึ่ง ในการศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรมนี้ ผู้เขียนยังได้อาศัยประสพการณ์จากระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย (Research Methodology) จากการที่ผู้เขียนได้มีหน้าที่รับผิดชอบในอาชีพและเป็นผู้บรรยายในสาขาวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Social Research) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยตามแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ในสถาบันการศึกษาระดับชั้นอุดมศึกษามาเป็นเวลาร่วม ๑๐ ปีแล้ว มาใช้ประกอบการศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย จึงทำให้เข้าใจปัญหาในทางปฏิบัติได้ตามสมควร ดังที่ผู้เขียนจะยกปัญหาในทางปฏิบัติบางข้อมาพิจารณา เพื่อที่ผู้สนใจในการศึกษาและปฏิบัติธรรมจะพึงตั้งข้อสังเกตไว้ ต่อไปนี้

๑. ปัญหาเรื่องความเชื่อหรือศรัทธา

ไม่ว่าจะเป็นคดีโลกหรือคดีธรรม บุคคลไม่พึง *ปักใจเชื่อหรือไม่เชื่อ* ในปัญหาใด หรือเรื่องใดในทันที ที่ยังมิได้มีข้อพิสูจน์อันเชื่อถือได้ตามกระบวนวิธีการอันถูกต้อง หรือโดยที่ยังมิได้ไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน เพราะการเชื่อหรือไม่เชื่อในทันทีนั้นอาจจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความลำเอียง (อคติ) ต่าง ๆ ตามวิสัยของปุถุชนที่ยังมีกิเลสห่อหุ้มจิตใจอยู่มาก ความลำเอียงดังกล่าวนั้นมีหลายสถานได้แก่ ความลำเอียงจากความพอใจรักใคร่ (ฉันทาคติ) ความลำเอียงจากความไม่ชอบหรือเกลียดชังกัน (โทสาคติ) ความลำเอียงเนื่องแต่ความหวาดกลัว (ภยาคติ) และความลำเอียงจากความหลงงมงายหรือรู้เท่าไม่ถึงการ (โมหาคติ) อันทำให้เสียประโยชน์ในทางปฏิบัติเป็นอันมาก เป็นต้นว่า

---

[๑] เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์, **ทางสร้างบุญ** ในนิตยสารมงคลสารฉบับที่ ๑๐๙-๑๑๐/๒๕๑๗.

เรื่องจริง แต่ไม่เชื่อว่าจริงเสียตั้งแต่แรก เพราะรู้เท่าไม่ถึงการ หรือเพราะความเกลียดชังหรือไม่ชอบ ก็ทำให้ไม่สนใจที่จะศึกษาและทดลองปฏิบัติดูให้เห็นผล จึงเสียประโยชน์อันควรมีควรได้ คือปัญญา

เรื่องจริง แล้วเชื่อว่าจริงเลยในทันที โดยมิได้ไตร่ตรองหรือทดลองให้เห็นผลว่าเป็นจริง ก็กลายเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนไหว เชื่อคนง่าย ถูกจูงจมูกได้ง่าย ไม่พยายามช่วยตัวเอง ปัญญาก็ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร เพราะเอาแต่ตามผู้อื่นอยู่ร่ำไป

เรื่องไม่จริง ก็ไม่เชื่อว่าจริงเสียตั้งแต่ที่ยังมิได้ไตร่ตรองให้รอบคอบว่าเป็นความไม่จริง ก็เป็นคนประมาท ขาดสติวินิจพิจารณา ทำให้ไม่เกิดปัญญาทั้งในเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อม

เรื่องไม่จริง กลับเชื่อว่าจริง เพราะหลงงมงายหรือความพอใจรักใคร่ โดยที่มิได้วินิจพิจารณาให้รอบคอบ ย่อมเป็นอันตรายต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมหรือแม้แต่การประกอบกิจกรรมทางโลกเป็นอันมาก เพราะเป็นความประมาทขาดสติ ทำให้หลงผิดเป็นชอบ

จึงมีปัญหาว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสม? ในทางปฏิบัติ *ก็ควรที่จะวางใจกลาง ๆ ไม่ปักใจเชื่อหรือไม่เชื่อในทันทีที่ยังมิได้ไตร่ตรอง หรือพิสูจน์ตามวิถีทางอันถูกต้องเสียก่อน*

สำหรับการศึกษาวิจัยในทางโลก ผู้วิจัยอาจจะหยิบยกเอาเรื่องหรือปัญหาที่คาดคะเนจากประสพการณ์ว่าควรจะเป็นหรือไม่น่าจะเป็น ตั้งเป็น *ข้อสมมุติฐาน* (Hypothesis) เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาตามหลักวิทยาศาสตร์ก็ได้ และมีการปฏิบัติเช่นนี้มากเสียด้วย *ต่อเมื่อพิสูจน์ข้อสมมุติฐานโดยอาศัยข้อมูลอันได้มาด้วยวิธีการอันถูกต้องและเชื่อถือได้แล้ว จึงค่อยเชื่อตามนั้นหรือสรุปหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ว่าเป็นเช่นนั้น*

ส่วนในการศึกษาและปฏิบัติธรรมก็อาจดำเนินไปในแนวเดียวกันนี้ได้ ด้วยการตั้งข้อสมมุติฐานไว้ก่อนว่า น่าจะเป็นหรือไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่ที่ดีที่สุดก็คือวางใจเป็นกลาง ๆ ว่ายังไม่ทราบ หรือปัญญายังไม่ถึง แล้วจะต้องมีใจรัก *(ฉันทะ)* หรือสนใจที่จะ

ศึกษาและทดลองปฏิบัติดูให้เห็นผลตามความเป็นจริง ด้วย *(วิริยะ)* พากเพียร มีใจจดจ่ออยู่กับเรื่องที่กำลังศึกษาและฝึกปฏิบัติ *(จิตตะ)* ประกอบด้วยความวินิจพิจารณาเหตุผลว่าการปฏิบัติตามแนวนั้น ๆ ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์หรือไม่ ให้ผลเป็นคุณหรือเป็นโทษ *(วิมังสา)* ดังนี้เป็นต้น คุณธรรมที่กล่าวนี้คือ *อิทธิบาท ๔* นั่นเอง

ทั้งนี้เพราะหากขาดความสนใจหรือไม่มีใจรักที่จะศึกษาและทดลองปฏิบัติให้เห็นผลเสียแล้ว แม้ผู้นั้นจะเก่งกาจปราดเปรื่องในทางโลกสักเพียงใด ก็ไม่มีวันจะบรรลุผลสำเร็จหรือเกิดปัญญาในทางธรรมได้เลย หรือแม้จะมีความสนใจในธรรม แต่เป็นผู้เกียจคร้าน จับจด ไม่เอาจริงเสียอย่าง ธรรมก็ไม่มีทางจะเจริญงอกงามเป็นประโยชน์แก่ตนเองได้ หรือแม้จะมีทั้งความสนใจและพากเพียรปฏิบัติ แต่หากขาดการวินิจฉัยไตร่ตรองในแนววิธีการปฏิบัติตามระเบียบวิธีที่ถูกต้อง ตรงประเด็น หรือมิได้คอยสังเกตผลจากการปฏิบัติว่าเป็นคุณหรือโทษ ระดับธรรมที่ปฏิบัติได้ก็จะไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรอีกเช่นเดียวกัน

มีข้อที่ควรสังเกตอีกด้วยว่า เอกสารในทางธรรมก็ดี อรรถาธิบายต่าง ๆ ก็ดี อาจวิปลาสเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือจากพระธรรมคำสั่งสอนอันแท้จริงของพระพุทธองค์เพราะกาลเวลาหรือการตีความในอรรถในธรรมตามความรู้ความเห็นส่วนตัวของอรรถกถาจารย์ก็ได้ จึงควรถือเอาเอกสารหรือตำรับตำราเหล่านั้นในฐานะที่เป็นแนวทางหรือแผนที่เพื่อการดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางเท่านั้น ต่อเมื่อปฏิบัติได้ผลหรือเห็นผลสมจริงตามแนวทางนั้นแล้ว ความศรัทธาเชื่อมั่น จะค่อย ๆ เกิดขึ้นและเจริญแก่กล้าขึ้น (เป็นอินทรีย์และพละ) ตามระดับธรรมที่ปฏิบัติได้เอง

ผู้เขียนใคร่จะยกตัวอย่างการตีความในอรรถกถาที่แตกต่างกันสักตัวอย่างหนึ่งพอเป็นข้อสังเกต จากบาลีพระพุทธภาษิตที่ว่า *นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญํ* แปลความว่า *นิพพานว่างอย่างยิ่ง* อรรถกถาจารย์บางท่านก็ตีความว่า *นิพพานสูญ* กล่าวคือ พระอริยเจ้าที่ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว เมื่อดับขันธ์ก็สูญไปเลย *คือ สูญไปหมดทุกอย่าง พระนิพพานหรืออายตนะนิพพานก็ไม่มี* แต่วิปัสสนาจารย์บางท่าน[๒] โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝ่ายผู้ปฏิบัติ

---

[๒] โปรดดูใน พระมหาวีระ ถาวโร วัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี **หนังสือ ไตรภูมิ** (จงเจริญการพิมพ์ กรุงเทพ ฯ ๒๕๑๖), ๑๗๗–๑๗๙ และพระมหาบัว ญาณสัมปันโน วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง อุดรธานี, หนังสือ ในงานฌาปนกิจศพ นางลอย สากรวรวัฒน์ โมกขะเวส ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๑, หน้า ๑๑๘–๑๑๙

ธรรมเพื่อความหลุดพ้นตามแบบเจโตวิมุตติ กลับอธิบายว่า *นิพพานไม่สูญ แต่ว่าง (สูญ) จากกิเลสตัณหา* กล่าวคือ *พระอริยเจ้าที่ได้บรรลุอรหัตผลแล้วท่านสูญกิเลสตัณหา เมื่อดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว พระนิพพานนั้นและอายตนะนิพพานก็ยังมีอยู่* เรื่องนี้ หากท่านผู้สนใจ จะศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรมตามแนว *วิชชาธรรมกาย* ของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำฯ และได้บรรลุธรรมกายแล้ว ก็จะหาคำตอบได้ด้วยตัวเอง

ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงสั่งสอนมิให้เชื่อในทางที่อาจจะผิดพลาดได้ ๑๐ ประการ ดังปรากฏในพระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๒๐ หน้า ๓๔๑ ว่า *อย่าถือโดยการฟังตามกันมา ๑ อย่าถือโดยการสืบ ๆ กันมา ๑ อย่าถือโดยข่าวลือ ๑ อย่าถือโดยอ้างตำรา ๑ อย่าถือโดยนึกเอา ๑ อย่าถือโดยคาดคะเน ๑ อย่าถือโดยตรึกตามอาการ ๑ อย่าถือโดยชอบว่าตรงตามความเห็นชอบของตน ๑ อย่าถือโดยเห็นว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้ ๑ และอย่าถือโดยนับถือว่าท่านผู้นี้เป็นครูเรา ๑*

๒. ปัญหาเรื่องความถูกต้อง สมบูรณ์ และตรงประเด็นในระเบียบวิธีการศึกษาและปฏิบัติ

ในทางโลก แม้ว่าผลจากการศึกษาวิจัยแต่ละเรื่องแต่ละปัญหาจะตรงหรือขัดกับข้อสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ก็ใช่ว่าผลการวิจัยนั้นจะถูกต้องตรงตามความเป็นจริงเสมอไปก็หามิได้ ดังปรากฏว่าหลักเกณฑ์ต่าง ๆ อันตั้งขึ้นจากผลการพิสูจน์ และทดลองหรือวิจัยตามหลักการทางวิทยาศาสตร์แล้ว กลับต้องเปลี่ยนแปลงใหม่เพราะผลการศึกษาเดิมผิดพลาด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการดำเนินการศึกษาวิจัยไม่ถูกถ้วนสมบูรณ์ ไม่ตรงประเด็น ข้อมูลที่ได้มาเชื่อถือไม่ได้ หรืออาจจะเป็นเพราะปัจจัยสิ่งแวดล้อม หรือตัวแปรเปลี่ยน (Variables) บางอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมก็ได้ ฉะนั้นนักวิจัยเองก็ยังจะต้องประเมินผลงานวิจัย (Evaluation of Research Methodology) ของตนเองอีกด้วยในบางกรณี ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบ ค้นหาข้อบกพร่องจากการดำเนินตามกระบวนการวิจัยที่วางไว้ ว่าถูกต้องหรือบกพร่องประการใด ดังนี้เป็นต้น

ในทางธรรมก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าพระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดองค์ธรรมไว้เพื่อให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมใช้เป็นเครื่องสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรมของตนให้ก้าวหน้า เรียกว่า *โพธิปักขิยธรรม ๓๗* ประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อ "*วิมังสา*" ใน *อิทธิบาท ๔* ให้พิจารณาเหตุผลของการศึกษาและปฏิบัติธรรม และข้อ "*ธัมมวิจยะ*" ใน *โพชฌงค์ ๗* อันหมายถึงการวิจัยธรรมนั่นเอง เรื่องเหล่านี้หากผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมมองข้ามไป ก็จะเสียผลที่ควรรู้ควรได้เป็นอันมาก

๓. คุณธรรมสำหรับส่งเสริมให้การศึกษาและปฏิบัติบรรลุผลดี

สำหรับการศึกษาและปฏิบัติกิจการงานทางโลก นักศึกษาหรือผู้ปฏิบัติจะต้องกอปรไปด้วย *อิทธิบาท ๔* ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา และจักต้องใช้ดุลยพินิจพิจารณาปัญหาที่จะศึกษาหรือการปฏิบัติงานด้วยความเที่ยงธรรม ปราศจาก *อคติ* คือความลำเอียงอันเนื่องแต่ ความพอใจรักใคร่ ความเกลียดชังหรือไม่ชอบ ความหวาดกลัว และความหลงงมงาย รู้เท่าไม่ถึงการ จึงจะศึกษาและปฏิบัติกิจการงานได้ผลดี

ส่วนการศึกษาและปฏิบัติธรรมนั้น ยังจะต้องเจริญคุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก กล่าวคือ เมื่อเห็นผลจากการปฏิบัติแล้ว ย่อมเกิดความ *ศรัทธา* เชื่อมั่นในธรรมที่ปฏิบัติได้ ก่อให้เกิดความ *วิริยะ* พากเพียร เจริญ *สมาธิ* และ *ปัญญา* พร้อมด้วยความมี *สติ* คือความระลึกได้ คอยกำกับตรวจสอบเหตุผลของการปฏิบัติอยู่เสมอ องค์ธรรมดังกล่าวนี้เรียกว่า *อินทรีย์ ๕* และเมื่อระดับธรรมที่ปฏิบัติได้เจริญแก่กล้าขึ้น ก็ยิ่งเป็นพลังให้เกิดศรัทธาในธรรมยิ่งขึ้นไปอีก ให้พากเพียรปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิและปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก และถึงพร้อมด้วยสติคอยควบคุมสอดส่องในการปฏิบัติธรรมให้บรรลุผลเร็วยิ่งขึ้น องค์ธรรมที่ช่วยในการปฏิบัติธรรมนี้เรียกว่า *พละ ๕*

อนึ่ง มีข้อที่ควรสังเกตว่า *ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญานี้ ผู้ปฏิบัติธรรมจักต้องเจริญไปพร้อม ๆ กันและให้ได้ส่วนสมดุลกัน การศึกษาและปฏิบัติธรรมจึงจะบรรลุผลดี* หากองค์ธรรมแต่ละอย่างนี้จะเด่นหรือหย่อนอย่างหนึ่งอย่างใดก็จะทำให้การปฏิบัติธรรมไม่ได้ผลเจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควร กล่าวคือ

หากมีแต่ศรัทธา แต่ขาดความเพียร การปฏิบัติธรรมก็ย่อหย่อน ไม่อาจก้าวหน้าไปได้

มีทั้งศรัทธาและความเพียร แต่การปฏิบัติธรรมเน้นหนักเฉพาะทางด้านสมาธิ แต่ย่อหย่อนการเจริญทางด้านปัญญา หรือเน้นหนักแต่เฉพาะการเจริญปัญญาแต่หย่อนสมาธิ ก็ย่อมไม่ได้ผลดี จักต้องเจริญไปทั้งสมาธิและปัญญาให้ได้สัดส่วนสมดุลกัน ระดับธรรมจึงจะเจริญก้าวหน้าไปโดยรวดเร็ว

หากเจริญคุณธรรมทั้งศรัทธา วิริยะ สมาธิและปัญญา แต่ขาดสติ คอยตรวจตรา ควบคุมสอดส่องให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นไปโดยถูกถ้วนสมบูรณ์และตรงประเด็น และพิจารณาเหตุผลว่าการปฏิบัติธรรมตามแนวนั้น ๆ ให้ผลในทางที่เป็นคุณหรือเป็นโทษ ก็อาจมีทางผิดพลาดหรือไขว้เขวได้ และระดับธรรมก็ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควรจะเป็น

นอกจากคุณธรรมที่กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมยังจะต้องเจริญ *โพชฌงค์ ๗* คือ *องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้* ได้แก่ สติ (ความระลึกได้) หนึ่ง ธัมมวิจยะ (ความสอดส่องธรรม) หนึ่ง วิริยะ (ความเพียร) หนึ่ง ปีติ (ความอิ่มใจ) หนึ่ง ปัสสัทธิ (ความสงบใจและอารมณ์) หนึ่ง สมาธิ (ความตั้งใจมั่น) หนึ่ง และอุเบกขา (ความวางเฉย–ไม่ยินดียินร้าย) อีกหนึ่ง พร้อมด้วยเจริญ *สัมมัปธาน ๔ สติปัฏฐาน ๔* และ *อริยมรรค* มีองค์ ๘ ต่อไปอีกด้วย

สำหรับ *สัมมัปธาน* นั้น คือความเพียรชอบใน ๔ สถาน ได้แก่ เพียรกำจัดบาปหรืออกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ เพียรระวังบาปหรืออกุศลมิให้เกิดขึ้นในสันดานอีก ๑ เพียรสร้างกุศลให้เกิดขึ้นในสันดาน ๑ และเพียรระวังรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อมลงอีก ๑ ส่วน *สติปัฏฐาน ๔* และ *อริยมรรค* มีองค์ ๘ ประการนั้น ได้มีกล่าวแล้วในหนังสือนี้ (ตอนที่ ๕—๖ และพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ วัดปากน้ำ) จึงของดที่จะกล่าว ณ ที่นี้อีก

อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ สัมมัปธาน ๔ สติปัฏฐาน ๔ และ *อริยมรรค* มีองค์ ๘ ประการเหล่านี้รวมเรียกว่า *โพธิปักขิยธรรม* ๓๗ ประการ คือ

องค์ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ หรืออีกนัยหนึ่ง องค์ธรรมอันเป็นเครื่องช่วยในการตรัสรู้นั่นเอง

สำหรับผู้รวบรวมและเรียบเรียงเองก็ได้อาศัยองค์ธรรมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้เท่าที่พอจะศึกษาและทำความเข้าใจได้ ประกอบกับแนวทางในระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยทางโลก เพื่อช่วยในการศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญสมถ–วิปัสสนาตามแนววิชชา *ธรรมกาย* (ซึ่งพระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อวัดปากน้ำฯ ได้ค้นพบเมื่อประมาณ ๔๐ กว่าปีที่แล้วมา) มาตลอดระยะเวลา ๔ ปีมานี้ หลังจากที่ได้เคยศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรมตามแนวอื่นมาบ้างตามสมควร ปรากฏว่าได้รับผลในทางปฏิบัติเป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ *การเจริญภาวนาธรรมตามแนววิชชาธรรมกายนี้ช่วยให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมสามารถเจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น* ดังที่ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่าง ผลการปฏิบัติที่ได้ประสบพบเห็นมาบางเรื่อง มาเล่าสู่ท่านผู้ฟัง พอเป็นเครื่องประดับความรู้และความสนใจ ต่อไปนี้

ณ วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๑๕ หลังจากที่ผู้เขียนได้เพียรพยายามเจริญธรรมภาวนาตามแนววิชชาธรรมกายนี้มาถึง ๒ ขวบปี ก็ได้พร้อมใจกันกับภรรยาอธิษฐานต่อพระพุทธปฏิมากร ขอสมาทานศีลข้อ *อพรหมจริยา* จนกว่าชีวิตจะหาไม่ เพราะต่างก็ไม่เห็นประโยชน์ หรือความจำเป็นที่จะต้องเสพเมถุนธรรมแต่ประการใดเลย ในเช้าวันนี้ผู้เขียนจึงเกิดความรู้สึกเบากายเบาใจอย่างบอกไม่ถูก ครั้นเวลาประมาณ ๑๑.๓๐ น. ผู้เขียนก็ได้ออกจากบ้านเพื่อไปขึ้นรถที่ถนนใหญ่ ขณะที่เดินไปตามซอย ใจก็จดจ่ออยู่ที่ศูนย์กลางกาย พร้อมด้วยบริกรรมภาวนา "สัมมาอะระหัง" ต่อไปเรื่อย ๆ เช่นที่เคยปฏิบัติมาเป็นประจำ เมื่อเดินมาถึงปากซอยและหยุดรอรถอยู่นั้นก็เจริญภาวนาอยู่เรื่อยมิได้ขาด แต่ก็มิได้กำหนดบริกรรมนิมิต เพียงแต่ใจจดจ่ออยู่ที่ศูนย์กลางกายเท่านั้น ประกอบกับในวันนั้นเกิดความรู้สึกโปร่งใจอยู่แล้ว ไม่ช้าก็เกิดความรู้สึกว่ามีความเบาและเวิ้งว้างกว้าง ๆ อย่างประหลาด เหมือนกับตัวเองยืนอยู่ในลูกแก้วดวงใหญ่มหึมาเหลือประมาณ ขณะนั้นยังพอมีสติดีอยู่ จึงกำหนดใจให้หยุดในหยุดกลางของหยุด ๆ ๆ ๆ ลงไปที่ศูนย์กลางกายหนักเข้า พร้อมกับเดินวนไปวนมาช้า ๆ ตาทอดลงต่ำ แต่ใจจรดอยู่ที่ศูนย์กลาง

กายมิได้ขาด ชั่วเวลาประมาณสัก ๒–๓ นาที ก็เห็นพระองค์ใหญ่มหึมาซ้อนอยู่ที่ตัวเองเอียง ๆ ไม่ตรงนัก รู้สึกสะดุ้งในใจเพราะความตื่นเต้น จึงหยุดยืนดูอยู่เฉย ๆ นึกมองดูไปที่เกตุก็เห็นเป็นสีเขียวมรกตเย็นตาเย็นใจ แต่องค์ไม่ชัด หัวใจของผู้เขียนขณะนั้นเต้นถี่แรงด้วยความตื่นเต้นและปีติ ประเดี๋ยวเดียวองค์พระก็ทำท่าจะเลือนหาย แต่ความรู้สึกเบา ๆ เวิ้งว้างกว้าง ๆ ยังมีอยู่ สติก็ยังดีอยู่ พลันก็นึกถึงหลักการภาวนาว่าให้วางใจเป็นอุเบกขา–ไม่ตื่นเต้น พร้อมกับนึกในใจเข้ากลางของกลาง ๆ ๆ ๆ ๆ เข้าไว้ และใจกำหนดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายมิให้คลาด อีกประเดี๋ยวเดียวองค์พระก็กลับชัดขึ้น และตั้งตรง พอตรึกลงไปว่า ใสละเอียด ๆ ๆ ๆ องค์พระก็ใสแจ๋วและโปร่งบางทั่วทั้งองค์เอง ขณะนั้นผู้เขียนมิได้รู้สึกว่าแสงแดดที่กำลังกล้านั้นร้อนแต่ประการใด กลับมีความรู้สึกเย็นกายเย็นใจจนยากที่จะอธิบายได้ พยายามประคององค์พระไว้อยู่อย่างนั้น แล้วก็ออกเดินทางต่อไปยังร้านตัดผมตามที่ได้ตั้งใจไว้ และในขณะที่ช่างกำลังตัดผมให้อยู่นั้น ก็ได้เจริญภาวนาต่อจนเป็นที่พอใจ นับแต่นั้นเป็นต้นมา ผู้เขียนก็ยิ่งมีกำลังใจในการเจริญธรรมภาวนายิ่งขึ้น หยาบบ้าง–ละเอียดบ้าง ชัดบ้าง–ไม่ชัดบ้างไปตามเพลง ประกอบกับในโอกาสต่อมาผู้เขียนได้มีโอกาสพบปะกับพระคุณเจ้าและวิปัสสนาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เป็นกัลยาณมิตรอีกหลายท่าน ซึ่งได้ให้ความเมตตากรุณาต่อผู้เขียนเป็นอันมากในการศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชชามรรคผลพิสดาร ซึ่งว่าด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐานและวิชชาต่าง ๆ ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ ทำให้ผู้เขียนได้รับความรู้และประสพการณ์ในทางปฏิบัติเพิ่มขึ้นอีก ดังที่ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างจากการเจริญสมถวิปัสสนามาประกอบศรัทธาของท่านผู้อ่านสักสองสามข้อ ต่อไปนี้

ในการเจริญ *กายานุปัสสนา* คือ *การพิจารณากายในกาย* ก็อาจกระทำได้โดยสะดวก กล่าวคือ หลังจากที่ได้เจริญฌานสมาบัติจนจิตละเอียดดีแล้ว ก็น้อมเข้าสู่บุพเพนิวาสานุสติญาณ ตามสายธาตุธรรมเดิม ถอยหลังไปสู่อดีตชาติหลาย ๆ ภพหลายชาติ เพื่อดูความเกิดและความเสื่อมของรูปขันธ์ ดูความเจริญและความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อมในการดำเนินชีวิตของตน บางครั้งก็เป็นสุขและบางครั้งก็ทุกข์ ฯลฯ แล้วทวนย้อนกลับมาถึงตอนแรกปฏิสนธิหรือตั้งปฐมวิญญาณในครรภ์ของมารดา ดูการ

ก่อตั้งของขันธ์ ๕ ตั้งแต่เป็นกะละละรูปจนแตกเป็นปัญจสาขา เจริญเติบโตเป็นทารกอยู่ในครรภ์ แล้วคลอดออกมาเป็นทารกแบเบาะ เติบใหญ่ขึ้นเป็นเด็กหนุ่มจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แล้วก็น้อมเข้าสู่อนาคตังสญาณตามสายธาตุธรรมของตัวเองอีกต่อไปในอนาคตดูอาการแก่ เจ็บ และตายเป็นซากศพ *พิจารณาดั่งนี้ทบไปทวนมาบ่อย ๆ เข้า ก็จะเกิดปัญญาเห็นเป็นธรรมดา ในความเกิดหรือความเสื่อมในไม่ช้า ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในการครองขันธ์และต้องทำนุบำรุงขันธ์ทั้งของตนเองและผู้อื่น และเบื่อหน่ายในการที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้ลดตัณหาได้เร็วขึ้น*

อนึ่ง การเห็นความตายของตนเองปรากฏอยู่เบื้องหน้าอยู่เสมอนั้น ก็เป็นการเจริญ *มรณัสติ*ไปในตัวได้เป็นอย่างดีทีเดียว และการเห็นความตายของตัวเองอย่างนี้ย่อมได้ความประทับใจ–สลดใจเสียยิ่งกว่าการเห็นแต่เฉพาะความตายของผู้อื่น ความกลัวตายก็จะลดน้อยลงมาก ๆ และมุ่งที่จะเจริญวิชชาเพื่อดับอวิชชาหรือโมหะอันเป็นมูลรากฝ่ายเกิด ทำให้ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต และเร่งขวนขวายในการเจริญศีลและภาวนาเพื่อความพ้นทุกข์อันถาวรสืบต่อไปในเบื้องหน้า

ในการเจริญ *กายคตาสติ* พิจารณาดูสิ่งปฏิกูลในกายตน ก็กระทำได้ไม่ยาก คือเพียงแต่รวมใจหยุดในหยุดลงไปที่ศูนย์กลางกายอรหัตองค์ที่สุดก่อน เพื่ออาศัยตาธรรมกายให้ทำหน้าที่รู้เห็น แล้วจึ้ไปที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ตรึกในตรึกลงไปในศูนย์กลางดวงธรรมนั้นจนเกิดรัศมีสว่างเต็มตัว หรือเข้าฌานให้เต็มระดับจนจิตสงัดเป็นอุเบกขาดีแล้ว แต่ไม่จำเป็นที่จะให้สูงเกินกว่าจตุตถฌาน เพราะอารมณ์ฌานระดับนี้จิตละเอียดเป็นอุเบกขาเพียงพอ ที่จะทำให้การรู้เห็นชัดเจนและเป็นไปตามจริงได้แล้ว ก็อธิษฐานจิตให้เห็นส่วนต่าง ๆ ภายในร่างกาย ก็จะเห็นได้ตามประสงค์ แต่การเห็นในขณะที่อารมณ์ฌานยังอยู่ในระดับสูงจะเห็นในลักษณะที่ใส หากประสงค์จะให้เห็นตามสีที่เป็นจริง ก็ถอยอารมณ์ฌานลงมาประมาณปฐมฌานหรือถอยลงมาถึงอุปจารสมาธิ (ถอยจากละเอียดมาหาหยาบ) ก็จะเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามสีที่เป็นจริง ถ้าพิจารณาดูนาน ๆ การเห็นอาจจะเลือนไปได้ เพราะอารมณ์ฌานในระดับต่ำทรงอยู่ไม่ได้นาน ก็ดับหยาบไปหาละเอียดเลื่อนอารมณ์ฌานให้สูงขึ้นไปใหม่ แล้วก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกันกับที่

กล่าวมาแล้ว ก็จะเห็นได้ชัดเจนอย่างเดิมอีก *พิจารณาส่วนต่าง ๆ ภายในร่างกายที่เป็นปฏิกูลทบไปทวนมาบ่อย ๆ เนือง ๆ ก็จะเกิดความสังเวชสลดและมีปัญญาเห็นตามความเป็นจริงว่า ร่างกายหรือรูปขันธ์นี้เป็นสิ่งที่ไม่งดงาม เพราะเต็มไปด้วยสิ่งอันเป็นปฏิกูลทั้งสิ้น ก็จะทำให้สามารถกำจัดตัณหาและทิฐิ และปล่อยวางอุปาทานในรูปขันธ์ได้เร็วขึ้น*

การพิจารณากายานุปัสสนา กายคตาสติ และมรณัสติดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น หากได้กระทำบ่อย ๆ จนชำนาญดีแล้ว คราวต่อไปการจะพิจารณาดูสิ่งใด ๆ ก็ง่าย คือเพียงแต่นึกจะเห็นก็เห็นได้เลยโดยไม่ต้องเข้าที่เจริญภาวนาอย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอริยเจ้าหรือท่านผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งชำนาญในการ เข้า ออก พิจารณา อธิษฐาน หรือการทรงฌานดีแล้ว แต่สำหรับผู้เพิ่งเริ่มเจริญภาวนาใหม่ ๆ *พึงไม่ประมาทว่า ฌานสมาบัติมีทางเสื่อมได้* (โปรดดูรายละเอียดในหนังสือตอนที่ ๕, หน้า ๕๓-๕๔) *และพึงสังวรว่าจิตใจจะต้องใส สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสตัณหาด้วยปัญญา (วิปัสสนาญาณ) การรู้เห็นจึงจะเป็นไปตามจริงได้* มิฉะนั้นมีทางที่อาจจะผิดพลาดได้ หรือฌานสมาบัติอาจเสื่อมถอยได้มากทีเดียว เพราะฉะนั้น ผู้ถึงธรรมกายจึงไม่ควรประมาทหรือขาดสติสัมปชัญญะ ปล่อยให้กิเลสตัณหาเข้าครอบงำจนเป็นเหตุแห่งความเสื่อมทั้งสมาธิและปัญญาดังกล่าวแล้ว ด้วยการสำรวมระวังทั้งศีลและอินทรีย์ มิให้สยบอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก และเคียดแค้นชิงชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก หมั่นเจริญฌานสมาบัติและเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานควบคู่กันไปเพื่อเจริญปัญญา พร้อมด้วยเจริญพรหมวิหารทั้งสี่ เพื่อให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ มิฉะนั้นเห็น จำ คิด รู้ ก็จะเล่ห์ได้ง่าย

โดยวิธีการดังที่ได้กล่าวมานี้ *ผู้ถึงธรรมกายจึงสามารถเจริญภาวนาได้ทุกโอกาสและทุกอิริยาบถได้ตามประสงค์ และนอกจากจะพิจารณาดูรูปขันธ์หรือเรื่องราวของตนเองแล้ว ยังสามารถดูหรือพิจารณารูปขันธ์หรือเรื่องราวของผู้อื่นได้อีกด้วย* คือเพียงแต่น้อมเอาผู้ที่เราประสงค์จะตรวจดูเข้ามาเป็นกสิณ (อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายของเรา) แล้วดำเนินตามวิธีเดียวกันกับที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะสามารถรู้เห็นได้โดยง่าย แม้แต่ทารกในครรภ์ของผู้อื่นก็ย่อมสามารถเห็นได้ชัดเจน *ตามความเป็นจริง* ว่าเป็นหญิง

หรือชาย (แต่ในทางปฏิบัติไม่ควรทักหรือทำนายทารกในครรภ์มารดา ซึ่งกำลังอยู่ในสมาธิเหมือนกัน เพราะเด็กจะสะดุ้ง เป็นบาปแก่ตนเอง) *จึงทำให้หมดข้อสงสัยที่ว่าการรู้เห็นด้วยตาธรรมกายนั้นเป็นจริง หรือว่า นึกเอา*

ตัวอย่างที่ผู้เขียนนำมาเล่าสู่ท่านผู้อ่านนี้ เป็นเพียงส่วนน้อยของวิชชาธรรมกาย ยังมีเรื่องที่ลึกซึ้งยิ่งกว่านี้อีกมากมายนัก จนแทบจะกล่าวได้ว่า *ไม่มีอะไรที่จะเป็นความลับสำหรับธรรมกาย* อีกต่อไป เพียงแต่ท่านเหล่านั้นจะเห็นสมควรเปิดเผยได้มากน้อยเพียงใดเท่านั้นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เขียนเองและเชื่อว่าผู้อื่นด้วย จะไม่ยอมประพฤติตนเป็นหมอดูหรือผู้วิเศษเป็นแน่ เว้นแต่ในกรณีจำเป็น เพื่อประโยชน์ในการเจริญศีลและภาวนาหรือเพื่อบุญกุศลเท่านั้น ทุกคนคงมีหน้าที่แต่เพียงช่วยชี้ทางแก่สาธุชนผู้ประสงค์จะศึกษา และปฏิบัติธรรมเพื่อให้สามารถช่วยตัวเองได้เท่านั้นเอง

อนึ่งผู้เขียนใคร่จะให้ข้อสังเกตไว้ว่า *สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา* สิ่งทั้งหลายทั้งปวง (ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง) มิใช่ตัวตน และเพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสไว้อีกว่า *สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย* อย่ายึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น

จึงใคร่ขอเชิญชวนท่านผู้อ่านได้ทดลองศึกษา และฝึกเจริญภาวนาตามแนววิชชาธรรมกายนี้บ้าง เพื่อให้รู้แน่แก่ใจตนเอง แล้วท่านจะได้สิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิตอย่างที่ท่านไม่เคยได้คาดคิดมาก่อน และเมื่อถึงวันนั้น ท่านจะมีความรู้สึกว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมาใต้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนานี้

ในการรวบรวมและเรียบเรียงบทความเหล่านี้ ผู้เขียนได้อาศัยตำรับตำรา ข้อแนะนำ และแก้ไขจากพระคุณเจ้าและคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเดชพระคุณ *พระธรรมธีรราชมหามุนี* เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ องค์ปัจจุบัน ท่านเจ้าคุณ *พระภาวนาโกศลเถร* รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ และพระครูปลัดพาย ภทฺทโก วัดปากน้ำฯ นอกจากนี้ทางวัดปากน้ำยังได้อนุญาตให้ผู้เขียนรวบรวมพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี มาพิมพ์ประกอบเรื่องในหนังสือฉบับนี้ด้วย ทำให้หนังสือฉบับนี้มีคุณค่าต่อผู้สนใจศึกษา

และปฏิบัติธรรมอย่างสูงเพราะพระเดชพระคุณท่านโดยแท้ ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณ พระคุณเจ้าที่ได้กรุณาอุปการะการเขียนบทความนี้ และคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้เขียน ด้วยความเคารพอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

กรรมใดที่เป็นกุศลอันเกิดแต่การเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ในหนังสือนี้ ผู้เขียนขออุทิศแด่สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี พระคุณเจ้าและคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้เขียนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม คณะเจ้าภาพผู้จัดพิมพ์หนังสือฉบับนี้ คุณมารดา บิดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคต เพื่อนสหธรรมิก ญาติสนิทมิตรสหาย เพื่อนร่วมโลกทั้งหลาย ตลอดทั้งเจ้าบุญนายคุณ เจ้าเวรนายกรรม และสรรพสัตว์อื่นทั้งหลายทั้งปวงในสากลโลกทั่วทั้งแสนโกฏิอนันต์จักรวาลโดยทั่วหน้ากัน

อุปปมตฺโต ปมตฺเตสุ สุตฺเตสุ พหุชาคโร
อพลสฺสํว สีฆสฺโส หิตฺวา ยาติ สุเมธโส

คนมีปัญญาดี ไม่ประมาทในเมื่อผู้อื่นประมาท ตื่นในเมื่อผู้อื่นหลับ ย่อมละ (คนโง่) ไป เหมือนม้าผีเท้าเร็ว ละม้าไม่มีกำลังไปฉะนั้น

(พุทฺธ ขุ. ธ. ๒๕/๑๘, ๑๙)

ตอนที่ ๒ จงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท[๑]

ปัจฉิมวาจาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในสมัยใกล้ปรินิพพานว่า ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราเรียกเธอทั้งหลายมาเพื่อให้รู้ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด

ที่ข้าพเจ้าหยิบยกเอาเรื่องความไม่ประมาทมาพูดในที่นี้ ก็เพื่อเป็นคติเตือนใจว่าสาธุชนทั้งหลายให้หมั่นระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า *สังขารทั้งหลายนั้นย่อมมีแต่ความเสื่อมโทรมลงทุกวันเป็นไปตามธรรมชาติ และเพื่อความไม่ประมาทจักได้คิดประกอบการกุศลคุณงามความดีเพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงตนต่อไปในกาลข้างหน้าจนกว่าจะได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน*

ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงความเสื่อม ก็เพื่อเตือนให้ชาวโลกทั้งหลายตระหนักถึง หรือรู้เท่าทันถึงกฎของธรรมชาติ จักได้ยืนอยู่บนความจริง ไม่หลง ไม่ประมาทคิดหาทางเอาตัวรอดตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยการหมั่นประกอบคุณความดีด้วยกายวาจาใจ ละเว้นความชั่วทางกายวาจาใจ และหมั่นชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์โดยการสมาทานอธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เพื่อความหลุดพ้นจากวัฏฏสงสารดังที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงธรรมเทศนาไว้ว่า "....เมื่อมีความเสื่อมอยู่เช่นนี้ พระองค์มีพระประสงค์อะไร? พระองค์มีพระประสงค์จะต้อนพวกเราให้พ้นจากความเสื่อมเหล่านี้ออกไปจากภพเสีย ให้เข้าถึงธรรมกายไปนิพพาน ต้องการอย่างนี้ ไม่ใช่ต้องการอย่างอื่น ประสงค์จะต้อนพวกเรา จะขับจูงพวกเรา จะเหนี่ยวรั้งพวกเราให้พ้นจากไตรวัฏฏ์ คือ กิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ วิปากวัฏฏ์ ที่เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารนี้จะให้ขึ้นจากกามภพ รูปภพ อรูปภพ พ้นจากภพทั้งสามนี้ไป ให้มีนิพพานเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ประสงค์อย่างนั้นจึงได้รับสั่งเช่นนี้ให้เราไม่เผลอในความเสื่อมนั้น ..."

---

[๑] เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์, ในนิตยสาร **มงคลสาร** ฉบับที่ ๑๐๐/๒๕๑๖, หน้า ๓๕–๓๙.

คนเราเมื่อตายแล้วจะไปที่ไหนอีกต่อไป ทุคคติหรือสุคติ ฯ

อันว่าความประมาทหรือเผลอในความเสื่อมนั้น เป็นอันตรายอย่างยิ่งสำหรับสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพราะประมาททำให้ขาดการสังวร หรือสำรวมระวังกายวาจาใจ อันเป็นการเปิดช่องทางให้บาปอกุศลสามารถผ่านเข้ามาทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้โดยง่าย และบาปอกุศลเหล่านั้นก็จะดลจิตใจให้ผู้นั้นคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด และประพฤติผิดทางกาย วาจา ใจได้ และเมื่อประกอบกรรมชั่วลงไปแล้ว ย่อมได้กำเนิดทุคคติขึ้นทันทีตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ กล่าวคือ มีนามรูปใหม่เกิดทุกครั้งที่มีการปรุงสังขารตามสายปฏิจจสมุปบาท เป็นทุคคติเพราะแรงบาป โดยมีกายเนื้อเป็นหุ่นให้บาปเชิด และเมื่อได้กำเนิดทุคคติขึ้นแล้วย่อมแสดงอาการประจำตัวตามวิบากของมันออกมาทันที สำหรับผู้ที่มีความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ เหนือกว่าแล้ว ย่อมสามารถสังเกตเห็นอาการเหล่านั้นได้โดยง่าย และเมื่อกายเนื้อตายลงย่อมมีทุคคติเป็นแดนเกิด ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลใดถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท มีการสำรวมระวังกายวาจาใจมิให้บาปอกุศลเข้าดลจิต หมั่นประกอบแต่กุศลกรรมด้วยดี ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ เขาย่อมได้กำเนิดสุคติตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อตายลง ย่อมมีสุคติเป็นแดนเกิด เพราะการเกิดหรือการสร้างภพสร้างชาตินั้นย่อมเป็นไปโดยปัจจัย ๓ ประการ คือ

๑. กมฺมํ เขตฺตํ กรรมคือการกระทำของคนนั้น เป็นเสมือนพื้นที่สำหรับเพาะปลูก

๒. วิญฺญาณํ พีชํ วิญญาณหรือที่กล่าวรวม ๆ ว่าใจนั้น เป็นเสมือนพันธุ์พืชสำหรับเพาะ

๓. ตณฺหา สิเนหํ กิเลสทั้งหลายมีตัณหาเป็นต้น เป็นเสมือนเชื้อที่ทำให้วิญญาณเกิดอีก

ความจริง ตราบใดที่ยังไม่บรรลุอรหัตผล ย่อมมีโอกาสประกอบทั้งกรรมดีและกรรมชั่วด้วยกันทั้งนั้น ผิดกันอยู่แต่ว่า *ใครประกอบกรรมดีมากกว่าชั่ว หรือชั่วมากกว่าดี กว่ากัน* ทั้งนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลไม่เท่ากัน

หากจะมีปัญหาขึ้นมาว่า เมื่อบุคคลประกอบทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว เมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดในคติใด ?

คำว่า คติ หมายถึงที่ไปปฏิสนธิของนามรูป ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่ามีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

สุคติ อันเป็นทางไปดี ได้แก่โลกมนุษย์ สวรรค์ ๖ ชั้น รูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปพรหม ๔ ชั้น

ทุคคติ อันเป็นทางไปไม่ดี คืออบายภูมิทั้ง ๔ ได้แก่ เปรต นรก อสุรกายและดิรัจฉาน เป็นต้น

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า *ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นประธาน ฉะนั้นคติของผู้ตายจะเป็นอย่างไร จึงอยู่ที่ใจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะจิตเมื่อตอนใกล้จะดับ*

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้อีก จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมมีทุคคติเป็นที่หวัง จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว ย่อมมีสุคติเป็นที่หวัง

ฉะนั้น ขณะเมื่อสัตว์ใกล้จะตายนี้จึงสำคัญนัก ด้วยว่าจะเกิดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ ประการนี้ คือ

กรรมอารมณ์ ได้แก่กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่เคยทำมาแต่อดีต มาปรากฏขึ้นในจิตของผู้จะตาย ๑

กรรมนิมิตอารมณ์ คือนิมิตของกรรมที่ตนเองเคยกระทำมาเป็นอาจิณ มาปรากฏเป็นนิมิตให้เห็น ๑

คตินิมิตอารมณ์ ได้แก่อารมณ์ที่จะได้รับหรือได้เสวยในภพใหม่มาปรากฏให้เห็นเมื่อตอนใกล้จะตาย ๑

ทั้งนี้เป็นไปโดยอำนาจของกรรมตามสมควร และอารมณ์เหล่านี้เองที่มาทำให้จิตของสัตว์ที่ใกล้จะตายเศร้าหมองหรือผ่องใส กล่าวคือ หากผู้ที่กำลังจะตายนั้น เคยประกอบกุศลกรรมมามากในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ ในขณะที่จิตขึ้นสู่มรณสันตติวิถีนั้น จิตก็จะนึกถึงแต่คุณความดีที่เคยได้สร้างสมอบรมมา หรือนิมิตอารมณ์อันเกิดแต่กรรมดีจะมาปรากฏให้เห็น ทำให้จิตใจผ่องใสด้วยกุศลกรรมที่เคยทำมา เมื่อจุติก็ย่อมจะไปสู่สุคติ และในทางตรงกันข้าม สำหรับผู้ที่ได้เคยประกอบอกุศลกรรมหรือกระทำความชั่วมามาก เมื่อขณะใกล้จะตายก็จะนึกถึงแต่กรรมชั่ว หรือนิมิตอารมณ์จากกรรมชั่วมาปรากฏให้เห็น ทำให้จิตใจหดหู่เศร้าหมอง เมื่อจุติย่อมมีทุคคติเป็นที่ไป ดังนี้เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสเตือนสรรพสัตว์ทั้งหลายมิให้ตกอยู่ในความประมาท และพระธรรมของพระพุทธองค์ก็มีความไม่ประมาทเป็นต้นเค้า ดังบาลีว่า *เอวเมว โข ภิกฺขเว เยเกจิ กุสลา ธมฺมา สพฺเพ เต อปฺปมาทสโม สรณา อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ* ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นกุศลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีความไม่ประมาทเป็นต้นเค้า ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัณฑิตย่อมกล่าวว่าเลิศกว่าธรรมทั้งหลายเหล่านั้นฉันนั้นเหมือนกัน

พระพุทธองค์ได้ทรงเตือนพุทธบริษัทอยู่เสมอถึงความไม่ประมาท แม้จวบจนกระทั่งสมัยดับขันธ์ปรินิพพาน เพื่อให้รู้เท่าทันในสังขารอันมีแต่ความเสื่อมลงทุกขณะจักได้ไม่เผลอในความเสื่อมนั้น หมั่นประกอบแต่กรรมดี ละเว้นความชั่วหรือบาปอกุศลด้วยกายวาจาใจ โดยการบริจาคทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ และวิปากวัฏฏ์ เข้าถึงมรรคผลนิพพานในโอกาสต่อไป

ตอนที่ ๓ หาบุญได้ - ใช้บุญเป็น

ก. การหาบุญได้ [๑]

การหาบุญหรือการประกอบคุณงามความดีทั้งหลายนั้น บุคคลอาจกระทำได้หลายทางด้วยกัน แต่ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงการหาบุญด้วยการเจริญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. *ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน* กล่าวคือ พึงเป็นผู้มีจิตเมตตาอารีเผื่อแผ่สละทรัพย์สิ่งของให้แก่บุคคลอื่นตามสมควร เพื่อประโยชน์ในทางโลกิยะบ้าง ในทางโลกุตระบ้าง ซึ่งทานนี้เมื่อมีแล้วย่อมช่วยกำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือ อภิชฌาหรือโลภะให้หมดไป กลายเป็นทานบารมี มีอุปการะแก่บารมีอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต จึงควรแก่การบำเพ็ญอย่างยิ่ง

ผู้ใดห้ามเสียซึ่งการให้ทาน ผู้นั้นชื่อว่าเป็นอมิตร เป็นผู้ทำอันตราย ๓ อย่าง คือ ทำอันตรายต่อบุญของทายก ทำอันตรายต่อลาภของปฏิคาหก และทำอันตรายแก่ตัวเอง คือขุดรากของตัวเอง กำจัดตัวเองเสียแต่แรกแล้ว

การบริจาคทาน จะได้อานิสงส์ มากหรือน้อย ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *ขึ้นอยู่กับความบริสุทธิ์ของทรัพย์สินที่ทำมาหาได้แล้วนำมาบริจาค และขึ้นอยู่กับความบริสุทธิ์ กาย วาจา และใจ อันเกิดจากการปฏิบัติธรรม คือ การรักษาศีล บำเพ็ญภาวนาและปัญญาของผู้บริจาค และของผู้รับบริจาค ทั้งก่อนบริจาค ในขณะบริจาค ภายหลังจากการบริจาคแล้ว จึงจะได้อานิสงส์เต็มที่* กล่าวคือ ก่อนบริจาคหรือขณะบริจาค ผู้บริจาคก็มีจิตใจบริสุทธิ์ มีศรัทธาและเจตนาอันบริสุทธิ์ที่กระทำไป เพื่อการละหรือเพื่อความสิ้นอาสวกิเลส ทั้งของตนเองและผู้อื่น เมื่อบริจาคไปแล้วก็บังเกิดความปีติอิ่มใจต่อคุณงามความดีที่ได้กระทำไป ไม่นึกเสียดายทรัพย์ที่ได้บริจาคไปแล้ว ส่วนผู้รับบริจาคก็มีความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ หรือเป็นผู้กำลังปฏิบัติ

---

[๑] เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์, ในนิตยสาร **มงคลสาร** ฉบับที่ ๙๑/๒๕๑๕, หน้า ๒๕–๓๐.

เพื่อชำระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์ เมื่อรับบริจาคมาแล้วก็ใช้สอยทรัพย์นั้นเป็นไปในทางที่จะกำจัดอาสวกิเลสของตนเองและของผู้อื่นอีกต่อไปดังนี้ก็จะยิ่งด้วยอานิสงส์

สิ่งที่บริจาคก็เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่ง ที่ให้อานิสงส์มากน้อยต่างกัน เช่น ให้ธรรมเป็นทาน นับว่าเป็นยอดแห่งทาน แต่ทั้งนี้จะต้องเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เรียกว่า *สวากขาตธรรม* หรือ *ถาวรวัตถุทาน* ย่อมให้อานิสงส์มากกว่า *อถาวรวัตถุทาน* เพราะได้ใช้ประโยชน์นานกว่า ดังนี้เป็นต้น

๒. *สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล* เฉพาะอย่างยิ่งการดื่ม *สุราหรือเมรัยหรือการเสพยาเสพติดให้โทษทั้งหลายนั้น เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างยิ่ง อนึ่งสิ่งมึนเมาเหล่านี้นอกจากจะทำลายประสาทของกายเนื้อในชาติปัจจุบันให้เป็นผู้เบาปัญญาแล้ว ความมึนเมานี้ยังจะถูกสะสมไว้ในดวงจิตของกายสัมภเวสี อันเป็นกายที่จะไปเกิดในภพหน้า ให้ต้องกลายเป็นคนปัญญาอ่อนอีกด้วย* ส่วนกามตัณหานั้นอีกเล่า ก็เป็นเครื่องถ่วงให้ลุ่มหลงมัวเมาอยู่ในกองกิเลสอย่างหนัก ให้ต้องแบกภาระอันจะติดตามมาเนื่องจากการเสพกามหรือติดในกามคุณ ใจมิเป็นอันสงบนิ่งเป็นสมาธิได้เลย การที่จะเจริญปัญญาสืบต่อไปเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวกิเลสย่อมเป็นไปโดยยากลำบาก

ด้วยเหตุนี้ สำหรับฆราวาสผู้มีใจเป็นกุศล อย่างน้อยพึงสมาทานเบญจศีลให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ หรือหากจะสามารถเจริญอุโบสถศีล คือศีล ๘ ได้ก็จะดียิ่งขึ้น ศีลนี้เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมเป็นคุณกำจัดกิเลสอย่างกลาง และเป็นเครื่องส่งเสริมสมาธิปัญญาได้เป็นอย่างดี เป็นคุณธรรมเบื้องต้น เป็นรากฐานของความดี และเป็นประมุขแห่งกัลยาณธรรมทั้งมวล

๓. *ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา* ได้แก่การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานเพื่อให้จิตสงบระงับความกำหนัดยินดี นับเป็นอุบายชำระจิตให้ปลอดจากนิวรณ์ สมถะเป็นวิชาเบื้องต้นที่จะนำไปสู่วิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจจ์สี่ต่อไป ท่านเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ได้เคยกล่าวอยู่เสมอว่า การที่บุคคลจะเข้าถึงภูมิสมถะได้ จะต้องทำใจ อันได้แก่ความเห็น จำ

คิด รู้ ให้หยุดนิ่งเป็นเอกัคคตา.... พอถูกส่วนเข้าใจก็หยุดนิ่ง พอใจหยุดเท่านั้น ถูกตัวสมถะแล้ว หยุดนั่นแหละเป็นตัวสมถะ หยุดนั่นเองเป็นตัวสำเร็จ ทั้งทางโลกทางธรรมสำเร็จหมด....

ภาวนามัยจึงเป็นกุศลประการสำคัญยิ่งที่จะได้กล่าวต่อไป

๔. *อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตนต่อผู้ใหญ่* ณ ที่นี้ผู้ใหญ่หมายถึงบุคคล ๓ จำพวก คือผู้ใหญ่โดยชาติ (ชาติวุฑฒะ) เช่น พระมหากษัตริย์ ผู้ใหญ่โดยวัย (วัยวุฑฒะ) เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ และผู้ใหญ่โดยเป็นผู้ทรงคุณสมบัติ มีวิทยาความรู้มาก (คุณวุฑฒะ) ซึ่งอาจจะเป็นผู้อ่อนวัยกว่าตนก็ได้ คุณข้อนี้เมื่อเกิดมีขึ้นแล้ว ย่อมเป็นเหตุทำลายถัมภะ และอติมานะให้หายไปจากสันดาน

๕. *เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในกิจการที่ชอบ* ได้แก่เป็นผู้ไม่นิ่งดูดาย ในเมื่อมีกิจการอันชอบเกิดขึ้นแก่หมู่คณะหรือมิตรสหาย ก็ช่วยขวนขวายทำกิจการนั้นตามกำลังและความสามารถของตน เป็นต้นว่าช่วยเหลือ ช่วยวิ่งเต้นในการกุศล อันจัดเป็นการทำความขวนขวายทางกาย การชักชวนผู้อื่นให้บำเพ็ญในการบริจาคทานก็ดี ชักชวนให้สดับธรรม หรือให้ปฏิบัติธรรม คือ การรักษาศีล สมาธิ ปัญญา ก็ดี หรือชี้ทางแก่ผู้หลงทาง ก็ดี นับเป็นการขวนขวายทางวาจา เป็นกุศลกรรมทั้งสิ้น

๖. *ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ* ได้แก่การอุทิศส่วนบุญกุศลอันตนได้กระทำไว้แล้วทางกาย วาจา ใจ ให้แก่สัตว์ทั้งหลาย นับเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่รองลงไปจากภาวนามัยทีเดียว อุปมาเหมือนการได้แสงสว่างเพิ่มขึ้น จากการที่ได้ช่วยต่อเทียนของผู้อื่นให้ติดไฟสว่างไสวเพิ่มขึ้นอีกหลาย ๆ เล่ม

ทางปฏิบัติ เมื่อได้มีการประกอบการกุศลใด ๆ เป็นต้นว่าบริจาคทาน สมาทานศีล หรือเจริญภาวนาแล้ว มักนิยมการกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณบิดามารดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ญาติมิตรและเพื่อนมนุษย์ทั้งปวง เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย เทวดา พรหม อรูปพรหม ทั้งหลาย ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ และเทพไทอื่นทั้งปวง ตลอดทั้งสรรพสัตว์อื่นทั้งหลาย อันมี อสุรกาย เปรต สัตว์นรกและสัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น ตลอดทั่วทั้งแสนโกฏิอนันตจักรวาฬ ไม่มีประมาณ

๗. *ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ* อันได้แก่การชื่นชมยินดีอนุโมทนาในส่วนบุญ อันบุคคลอื่นได้ประกอบทำบำเพ็ญแล้ว การอนุโมทนาบุญนี้เมื่ออุบัติขึ้นแล้วย่อมชำระจิตใจตนให้สะอาด สามารถกำจัดความริษยาและมานะให้สูญหายไป และยังความสว่างให้เกิดแก่ตน ประดุจต่อเทียนของตนกับเทียนของบุคคลอื่นอันติดไฟสว่างอยู่แล้ว

๘. *ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม* ได้แก่การฟังหรือศึกษาค้นคว้าพระธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว (สวากขาตธรรม) ซึ่งจะเป็นคุณให้เกิดทั้งปัญญาและก่อให้เกิดมงคลอันอุดมแก่ตนและผู้อื่น บุคคลผู้ไม่สนใจฟังธรรมเลย ย่อมยากแก่การเจริญปัญญาแห่งตน อุปมาเหมือนกะลาที่คว่ำอยู่ ย่อมไม่มีโอกาสได้รองรับน้ำฝนฉะนั้น

๙. *ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม* ได้แก่การแสดงธรรมสั่งสอนผู้อื่น ด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์สะอาดผ่องใส ไม่มุ่งหวังลาภสักการะสิ่งใดตอบแทน จัดว่าเป็นบุญทั้งผู้แสดงและผู้ฟัง ธรรมทานนั้นนับเป็นยอดแห่งทาน แต่ทั้งนี้จะต้องเป็นสวากขาตธรรม มิฉะนั้นแทนที่จะเป็นบุญเป็นกุศล ก็จะกลับเป็นอกุศลเสียอีก

๑๐. *ทิฏฐุชุกัมม์ การทำความเห็นให้ตรง* หมายถึงการกระทำความเห็นของตนให้ตรงตามความเป็นจริง เป็นต้นว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน ใครทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ใครทำกรรมอันใดไว้ก็ต้องเสวยผลแห่งกรรมนั้น ทานที่บุคคลบริจาคแล้วย่อมเป็นผล ดังนี้เป็นต้น

บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ หากจะกล่าวโดยย่อ ก็คือการบริจาคทาน การสมาทานศีล และการเจริญธรรมภาวนา อันหมายถึงการเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือการเจริญสมาธิและปัญญานั่นเอง

บุญอันเกิดแต่การบำเพ็ญการกุศลดังกล่าวมาแล้วนั้น ปรากฏตามมติของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้แสดงไว้ในนวกนิบาตอังคุตตรนิกาย ว่า

พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อเวลามะ อยู่ในชมภูทวีป เวลามะพราหมณ์ผู้นี้มีจิตใจเลื่อมใสต่อการบริจาคทาน ได้จัดการสร้างโรงทานขึ้นที่บ้านของตน แล้วประกาศทั่วไปว่า คน

ทั้งหลายที่อยู่ในชมภูทวีปนี้ให้มารับทานคืออาหารได้ที่โรงทานนี้ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน หรือถ้าหากบุคคลใดไม่มีที่พักอาศัย ไม่มีเครื่องนุ่งห่มแล้ว ขอให้มาแจ้งความประสงค์ของตนต่อเวลามะพราหมณ์ เวลามะพราหมณ์ก็จะจัดการให้ทานแก่บุคคลเหล่านั้นโดยทั่วถึงกันหมด

การกระทำของเวลามะพราหมณ์นี้ ได้อานิสงส์ถึงอสงไขยภพ

อานิสงส์ที่เวลามะพราหมณ์ได้รับนี้ ก็ยังต่ำกว่าอานิสงส์ของผู้ที่ได้เลี้ยงอาหารแก่พระโสดาบันบุคคลเพียงองค์เดียวและครั้งเดียว

อานิสงส์ที่ได้รับจากการเลี้ยงอาหารแก่พระโสดาบันบุคคลร้อยองค์ ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเลี้ยงอาหารแก่พระสกิทาคามีบุคคลเพียงองค์เดียวและครั้งเดียวไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการเลี้ยงอาหารแก่พระสกิทาคามีบุคคลร้อยองค์ ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเลี้ยงอาหารแก่พระอนาคามีบุคคลเพียงองค์เดียวและครั้งเดียวไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการเลี้ยงอาหารแก่พระอนาคามีบุคคลร้อยองค์ ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเลี้ยงอาหารแก่พระอรหันตบุคคลเพียงองค์เดียวและครั้งเดียวไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการเลี้ยงอาหารแก่พระอรหันตบุคคลร้อยองค์ ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเลี้ยงอาหารแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเพียงองค์เดียวและครั้งเดียวไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจาการเลี้ยงอาหารแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าร้อยองค์ ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเลี้ยงอาหารแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงองค์เดียวและครั้งเดียวไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการเลี้ยงอาหารแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียว ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเลี้ยงอาหารแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย อันมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุขไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการเลี้ยงอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุขนั้น ก็ยังสู้อานิสงส์ของการสร้างวิหารถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ที่อยู่ทั่วทั้ง ๔ ทิศ หรือ ๘ ทิศ (จตุทิสาสังฆิกวิหารทาน) ไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการสร้างจตุทิสาสังฆิกวิหารทานนั้น ก็ยังสู้อานิสงส์ของการสมาทานไตรสรณคมน์ไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการสมาทานไตรสรณคมน์นั้น ก็ยังสู้อานิสงส์ของการสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ พร้อมด้วยไตรสรณคมน์นั้นไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ พร้อมด้วยไตรสรณคมน์ ก็ยังสู้อานิสงส์ของการแผ่เมตตาให้แก่สัตว์ทั้งหลายมีความสุขเพียงชั่วคราวไม่ได้

อานิสงส์ที่ได้รับจากการแผ่เมตตาให้แก่สัตว์ทั้งหลายมีความสุขเพียงชั่วคราวนั้น ก็ยังสู้อานิสงส์ของการเจริญสมถวิปัสสนาเพียงชั่วคราวไม่ได้

จะเห็นได้ว่า อานิสงส์ของการเจริญสมถวิปัสสนา เป็นอานิสงส์สูงที่สุด เพราะเป็นการกระทำเพื่อดับอวิชชาอันเป็นมูลรากฝ่ายเกิด เพื่อให้สามารถกำจัดอาสวกิเลสให้หมดสิ้นไป จนถึงหมดโดยสิ้นเชิง เป็นทางหลุดพ้นและบรรลุมรรคผล นิพพาน

ข. **การใช้บุญเป็น**[๒]

ทำบุญไปทำไมกัน ?

ผลจากการประกอบคุณงามความดีหรือกุศลนั้นคือบุญ บุญทั้งหลายเมื่อสะสมรวมกันมาก ๆ เข้าก็จะกลั่นตัวเองเป็นบารมี ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมสิบทัศ บารมีแต่ละอย่างนี้เมื่อถูกสะสมกันมาก ๆ เข้าก็จะกลั่นตัวเองเป็นอุปบารมี และปรมัตถบารมีตามลำดับ รวมเป็นสามสิบทัศ และจะติดตามให้ผลต่อไปในอนาคตหรือภพหน้า จนกว่าจะบรรลุมรรคผล นิพพาน

วัตถุประสงค์ของการประกอบการบุญกุศล ก็เพื่อชำระกาย วาจา ใจ ของตนให้บริสุทธิ์ โดยการละหรือกำจัดอาสวกิเลสให้สิ้นไปจนถึงหมดโดยสิ้นเชิงนั่นเอง

[๒] เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์, ในนิตยสาร **มงคลสาร** ฉบับที่ ๙๒/๒๕๑๕, หน้า ๔๘–๕๖.

ผลที่ได้จากการประกอบบุญกุศลนี้ นอกจากจะให้ผลในทางโลกุตระดังกล่าวแล้ว ยังช่วยให้ผู้ประกอบกรรมดีนั้น ได้เสวยผลบุญในทางโลกียะ อันจะเป็นเสบียงเลี้ยงตัวต่อไปจนกว่าจะสิ้นอาสวกิเลสได้บรรลุมรรคผล นิพพานอีกด้วย

ผู้มีปัญญาจึงย่อมรู้จักใช้บุญอันเกิดแต่การประกอบกรรมดี ทั้งหลาย เพื่อการละหรือกำจัดอาสวกิเลสทั้งของตนเองและผู้อื่น จึงจะตรงเป้าหมายแห่งพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า

การบริจาคทาน ก็เพื่อให้ผู้บริจาคละหรือกำจัดอภิชฌา อันเป็นกิเลสหยาบให้หมดไป ให้เป็นผู้มีจิตใจเมตตาอารีเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นการชำระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดได้ทางหนึ่ง และในขณะเดียวกัน ผลบุญจากการบริจาคทาน ก็จะกลับติดตามสนองตนต่อไปในกาลข้างหน้าให้เป็นผู้เจริญด้วยโภคทรัพย์ มีฐานะเป็นปึกแผ่นมั่นคง

ท่านคงจะเคยได้พบเห็นมาแล้วว่า เพราะจน จึงไม่ค่อยมีโอกาสได้ทำบุญเพิ่ม บางรายถึงกับต้องประกอบมิจฉาชีพหรืออาชีพที่ต้องเบียดเบียนชีวิตสัตว์เพราะความยากจนข้นแค้นไม่อาจรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ จิตใจย่อมหม่นหมองเพราะว้าวุ่นอยู่กับการเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง การจะเจริญสมาธิปัญญาก็ไม่อาจกระทำได้โดยสะดวก เมื่อปัญญายิ่งน้อยลง ความรู้สึกในเรื่องบาปบุญคุณโทษก็ยิ่งเบาบางหรือหมดไปเลยก็มี เป็นทางให้อาสวกิเลส อันได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบคลุมจิตใจให้มืดมนหนักยิ่งขึ้นไปอีก ระดับจิตก็ยิ่งตกต่ำลงไปตามลำดับ จนในที่สุดธรรมสัญญาก็ขาดจากใจ เมื่อจุติหรือตายลงก็ย่อมมีทุคติเป็นที่หวัง ทั้งนี้เป็นเพราะได้สร้างสมทานบารมีไว้น้อยแต่อดีต จึงเปิดโอกาสให้สร้างบาปในปัจจุบันได้มากขึ้น อุปมาดั่งคนจนย่อมมีโอกาสที่จะมีหนี้สินพอกพูนมากขึ้น เพราะต้องเสียค่าดอกเบี้ยทบต้นฉะนั้น

ในทางกลับกัน ท่านก็คงจะได้พบเห็นผู้ที่มีอยู่มีกินไม่เดือดร้อน มีฐานะดี มีสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค มีจิตใจเมตตาอารีเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งทรัพย์ที่มีอยู่หรือทำมาหาได้ เพื่อประโยชน์ตนเองและผู้อื่น ได้ชื่อว่าเป็น*สัตบุรุษ* มีจิตใจเป็นกุศล เหล่านี้ย่อมเป็นผลจากการที่ได้สร้างสมทานบารมีอันประกอบด้วยปัญญา

มามากแต่อดีต จึงทำให้มีโอกาสได้สร้างสมบุญบารมีเพิ่มมากขึ้นอีกในภพนี้และภพหน้า ประดุจดั่งเศรษฐีมีทรัพย์มาก ก็มีโอกาสเก็บดอกผลทุนทรัพย์ได้มากขึ้น ด้วยเงินต่อเงิน หรือบุญต่อบุญนั่นเอง ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข เมื่อจุติย่อมมีสุคติเป็นที่หวัง เพราะรู้จักหาบุญได้ใช้บุญเป็นนั่นเอง

ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งเป็นคนมีทรัพย์มากแต่มีจิตใจตระหนี่คับแคบ ไม่รู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยอภิชฌา จึงได้ชื่อว่า *อสัตบุรุษ* บุคคลประเภทนี้เคยประกอบทานกุศลอันประกอบด้วยอวิชชาหรือโมหะ ขณะเมื่อกำลังเสวยผลบุญอยู่ก็ยังมีอวิชชาหรือโมหะที่พกติดตัวมาด้วยมาก ทั้ง ๆ ที่มีอยู่มีกินไม่เดือดร้อนหรือรุ่งเรืองด้วยยศฐาบรรดาศักดิ์ ก็ยังมีใจเป็นอกุศล กอปรไปด้วยมิจฉาทิฐิ คือความเห็นผิดเป็นชอบ เป็นทางให้โลภะ โทสะ โมหะเข้าครอบงำจิตใจ มีสติปัญญาอันเสื่อมทราม จนไม่พอที่จะรู้เรื่องบาป บุญ คุณ โทษได้ มีแต่ความประมาทขาดหิริโอตตัปปะ แล้วหันเข้าประกอบมิจฉาชีพ สร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น ห่างจากการบริจาคทาน สมาทานศีล เจริญสมาธิและปัญญา ไม่ช้าก็ถึงซึ่งความเสื่อม เพราะมีใจเป็นอกุศล สร้างบาปพอกพูนมากขึ้น ระดับจิตก็ตกจนถึงขั้นธรรมสัญญาขาดจากใจ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ แม้จะมีทรัพย์ก็หาความร่มเย็นเป็นสุขมิได้ เมื่อจุติย่อมมีทุคคติเป็นที่ไปต่อไปในภพหน้าหรือกาลข้างหน้าก็จะกลับกลายเป็นคนต่ำต้อย หรือยากไร้ทรัพย์อีก

ฉะนั้นการบริจาคทาน หรือประกอบการกุศลจึงควรกระทำด้วยปัญญา กล่าวคือ เพื่อความหลุดพ้นหรือสิ้นอาสวกิเลสของตนเองและผู้อื่น ก่อนบริจาค ขณะบริจาค และภายหลังบริจาคก็ควรจะได้กระทำกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ด้วยการสมาทานศีล เจริญสมาธิและปัญญา และควรบริจาคกับผู้บริสุทธิ์ หรือกำลังปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ ด้วยทรัพย์อันได้มาโดยบริสุทธิ์ จึงจะได้อานิสงส์เต็มส่วน

การรักษาศีล ก็เพื่อกำจัดกิเลสอย่างกลาง อันจะเป็นเครื่องส่งเสริมสมาธิได้เป็นอย่างดี

การเจริญภาวนา หรือการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ก็เพื่อให้จิตใจสงบระงับจากความกำหนัดยินดี เป็นอุบายชำระจิตใจให้ปลอดจากนิวรณ์ และเป็นวิชาเบื้องต้นที่จะ

นำไปสู่วิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อดับอวิชชาและให้เกิดปัญญา สามารถได้บรรลุมรรคผลนิพพานต่อไป จึงนับเป็นมหากุศลทีเดียว

การประพฤติถ่อมตนกับผู้ใหญ่ ก็เพื่อทำลายถัมภะคือความหัวดื้อหัวรั้น ไม่ยอมฟังเสียง หรือเหตุผลของผู้อื่น และกำจัดอติมานะ คือนิสัยชอบดูถูกดูแคลนผู้อื่นให้หมดไปจากสันดาน

การช่วยขวนขวายในสิ่งที่ชอบ ก็เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว นับเป็นกุศลกรรมอีกอย่างหนึ่ง

การให้ส่วนบุญกุศลอันตนได้กระทำไว้แล้วทางกาย วาจา และใจ ให้แก่สัตว์ทั้งหลาย ก็เพื่อกำจัดโทสะ ได้แก่ความโกรธอย่างรุนแรง โกธะคือความโกรธอย่างเบาบาง และอุปนาทะ อันได้แก่ความผูกพยาบาท ความผูกโกรธหรือผูกใจเจ็บให้หมดไปจากสันดาน และเป็นการเจริญพรหมวิหารไปในตัวอีกด้วย นับเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่รองลงไปจากภาวนามัยทีเดียว

การอนุโมทนาส่วนบุญ ก็เพื่อชำระจิตใจตนให้สะอาด สามารถช่วยกำจัดอิสสา คือความริษยา ไม่พอใจในเมื่อเห็นคนอื่นได้ดี และมานะ คือความเย่อหยิ่งจองหอง อวดดีให้สูญหายไปจากสันดาน

การฟังธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว (สวากขาตธรรม) ในที่นี้หมายความรวมถึงการศึกษาหาความรู้เรื่องธรรม จากการฟังธรรมหรือค้นคว้าเรื่องธรรม ซึ่งจะเป็นเครื่องกำจัดโมหะ ความหลงผิด หรือกำจัดมิจฉาทิฐิอันได้แก่ความเห็นผิด

การแสดงธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว ไม่ว่าจะโดยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม และหากได้กระทำไปโดยมีใจอันบริสุทธิ์ สะอาดผ่องใส ไม่มุ่งหวังลาภสักการะสิ่งใดตอบแทน ก็เป็นการกำจัดโมหะหรือมิจฉาทิฐิทั้งของตนเองและผู้อื่น จัดว่าเป็นบุญทั้งผู้แสดง และผู้สดับตรับฟังหรือเรียนรู้

การทำความเห็นของตนให้ตรงตามความเป็นจริง เป็นต้นว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน ใครทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือใครทำกรรมอันใดไว้ก็ต้องเสวยผลแห่งกรรมนั้น ฯลฯ ก็เป็นการกำจัดโมหะหรือมิจฉาทิฐิอีกเช่นเดียวกัน

ฉะนั้น การสร้างบุญกุศลใด ๆ ก็ตาม หากผู้กระทำจะได้มีสติปัญญาระลึกได้ว่ากระทำไปเพื่อละหรือกำจัดอาสวกิเลส มุ่งประโยชน์ในทางโลกุตระอันเป็นทางพ้นทุกข์ด้วยแล้ว ผู้สร้างบุญกุศลนั้นย่อมได้อานิสงส์มากกว่าผู้กระทำไปด้วยความมัวเมาปราศจากปัญญา ซึ่งมุ่งจะให้ได้ประโยชน์ในทางโลกียะแต่อย่างเดียว จึงจะได้ชื่อว่ารู้จักหาบุญได้ใช้บุญเป็น

เมื่อรู้จักหาบุญได้และใช้บุญเป็นแล้ว ควรจะต้องรู้จักรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม ระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้นในสันดาน และเพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วอยู่เป็นนิจอีกด้วย จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเพียรชอบ (สัมมาวายาโม) อันเป็นองค์สำคัญข้อหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

การระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้นในสันดาน และเพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปนั้น บุคคลพึงหมั่นใช้สติปัญญาของตนพิจารณาให้รู้เท่าทันอุปกิเลสของตนเอง แล้วเพียรละหรือกำจัดกิเลสนั้นเสียหรือระวังมิให้อุปกิเลสนั้นเกิดขึ้นในสันดานอีก ทั้งนี้โดยอาศัยข้อธรรมต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นต้นว่า พรหมวิหาร ๔ สัปปุริสธรรม ๗ สังคหวัตถุ ๔ อภิธรรมมัตถสังคหะ ๘ และฆราวาสธรรม ๔ เป็นผู้ช่วย กล่าวคือ

๑. *อภิชฌา-โลภะ* ได้แก่ความละโมภ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ความทยานอยากหรือมักใหญ่ใฝ่สูงโดยไม่มีขอบเขต พึงกำจัดได้ด้วยการบริจาคทาน ความสันโดษ

๒. *โทสะ* ได้แก่ความโกรธอย่างรุนแรง ความคิดประทุษร้ายเขา พึงกำจัดด้วยทมะ คือการรู้จักข่มจิต รู้จักควบคุมอารมณ์ต่าง ๆ ของตนมิให้หวั่นไหว เมื่อประสบต่อการกระทำของผู้อื่น ไม่แสดงกิริยาหรือวาจาอันไม่สมควรออกมา พึงมีสติยั้งคิด และกำจัดด้วยขันติ คือความอดทน อดกลั้นต่อความเจ็บใจเมื่อถูกยั่วหรือบริภาษจากผู้อื่น

๓. *โกธะ* ได้แก่ความโกรธอย่างเบาบาง พึงกำจัดด้วยอวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๔. *อุปนาหะ* ได้แก่ความผูกเวรหรือพยาบาท ผูกโกรธหรือผูกใจเจ็บ ก็กำจัดด้วยเมตตาธรรม คือความรักใคร่ ปรารถนาดีเพื่อจะให้ผู้อื่นเป็นสุข

๕. *มักขะ* ได้แก่การลบหลู่คุณท่าน ความอกตัญญู ลบหลู่บุญคุณผู้เคยมีอุปการคุณแก่ตน ก็พึงกำจัดด้วยกตัญญู คือการรู้จักบุญคุณของผู้เคยมีอุปการคุณ และกตเวที คือการรู้จักตอบแทนคุณของผู้เคยมีอุปการคุณแก่ตน

๖. *ปลาสะ* ได้แก่การยกตนข่มท่านหรือข่มผู้อื่น ก็พึงกำจัดด้วยอัตตัญญุตา คือความรู้จักตนว่าอยู่ในฐานะใด ปริสัญญุตา คือความเป็นผู้รู้จักสังคมหรือผู้อื่น ปิยวาจา คือการกล่าวแต่วาจาสุภาพอ่อนโยน และสมานัตตตา คือการไม่ถือตนว่าเหนือผู้อื่นโดยแสดงกิริยาวาจาเย่อหยิ่งจองหอง

๗. *อิสสา* ได้แก่ความริษยาเขา เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีย่อมแสดงความไม่พอใจ หรือแกล้งให้ร้ายป้ายสี พึงกำจัดด้วย เมตตา ปรารถนาดีต่อผู้อื่น เพื่อให้เขาพ้นทุกข์หรือเป็นสุข และมุทิตาธรรม คือแสดงความปรารถนาดีเมื่อผู้อื่นเป็นสุข

๘. *มัจฉริยะ* ได้แก่ความตระหนี่เหนียวแน่น กีดกั้นวิชาความรู้ที่อยู่อาศัย เห็นแก่ตนเอง ไม่ยอมบริจาคทรัพย์สินให้แก่สังคมหรือผู้ใด พึงกำจัดด้วยทาน และจาคะหรือการบริจาค กล่าวคือ บริจาคทรัพย์สินของตนให้แก่ผู้อื่นที่สมควรให้เพื่อเป็นทานหรือเพื่อการกุศลต่าง ๆ รวมตลอดทั้งการให้ธรรมเป็นทานแก่บุคคลอื่นตามควรแก่กรณีอีกด้วย และพึงกำจัดด้วยอัตถจริยา คือการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือสังคม

๙. *มายา* ได้แก่ความปกปิดความชั่วที่ตัวทำไว้ มีนิสัยเป็นคนมีเล่ห์มีเหลี่ยมตลบแตลง ไม่น่าคบค้าสมาคม ไม่น่าไว้วางใจ พึงกำจัดด้วยสัจจะ คือความจริงใจหรือความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน

๑๐. *สาเถยยะ* ได้แก่ความโอ้อวดตัวให้ยิ่งใหญ่กว่าคุณที่ตนมีอยู่ ชอบกล่าวเกินความจริง หรือยกย่องตนเองจนเชื่อถือไม่ได้ พึงแก้ด้วยสัมมาวาจา คือการเว้นจากการพูดเท็จและพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล

๑๑. *ถัมภะ* ได้แก่ความแข็งกระด้างดื้อดึงเมื่อเขาสั่งสอนว่ากล่าวโดยชอบ เป็นคนหัวดื้อหัวรั้น ไม่ยอมฟังเสียงหรือเหตุผลจากผู้อื่น ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ พึงกำจัดด้วยธัมมัญญุตา คือความเป็นผู้รู้จักเหตุ ว่านี้คือเหตุแห่งความเสื่อม นี้เป็นเหตุแห่งความเจริญ อัตถัญญุตา คือความรู้จักผล ว่าสิ่งนี้เมื่อปฏิบัติแล้วจะเกิดผลในทางเสื่อม

หรือเจริญก้าวหน้า อัตตัญญุตา คือความรู้จักตนว่าอยู่ในฐานะใด ปริสัญญุตา คือความเป็นผู้รู้จักสังคมหรือผู้อื่น และกำจัดด้วยกาลัญญุตา คือเป็นผู้รู้จักกาลเวลา

๑๒. *สารัมภะ* ได้แก่การเป็นผู้มีนิสัยแข่งดี แข่งเด่นผู้อื่นในทางทำลาย พึงกำจัดด้วยสัมมากัมมันตะ คือการงานชอบ เว้นจากการทุจริต สัมมาวาจา คือการเว้นจากวจีทุจริต สัมมาอาชีวะ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด และมัตตัญญุตา คือการรู้จักประมาณในการแสวงหา หรือวิธีใดๆในอาชีพที่ชอบ รวมทั้งรู้จักประมาณในการใช้สอยทรัพย์ที่หามาได้ ให้เหมาะสมกับฐานะ

๑๓. *มานะ* ได้แก่ความถือเขา ถือเรา ถือตัว ถือตน ความเย่อหยิ่งจองหองอวดดี ซึ่งมีอยู่ ๙ ประการด้วยกัน คือ

ดีกว่าเขาแล้วสำคัญตนว่าดีกว่าเขา จึงถือตัวและดูถูกผู้อื่น

ดีกว่าเขาแล้วสำคัญตนว่าเสมอกับเขา จึงวางตนไม่เหมาะสมกับกาละเทศะ หรือสภาวะแวดล้อมในสังคม

ดีกว่าเขาแล้วสำคัญตนว่าต่ำกว่าเขา จึงเกิดความหวั่นไหว ไม่องอาจแกล้วกล้าในการเข้าสังคม จึงหลบลี้หนีหน้าจากสังคม

เสมอกับเขา แล้วสำคัญตนว่าดีกว่าเขา ทำให้เกิดการยกตนข่มท่าน หรือตีตนเสมอผู้ใหญ่

เสมอกับเขา แล้วสำคัญตนว่าเสมอกับเขา ทำให้เกิดทิฐิมานะ ไม่ยอมราข้อให้แก่กัน เพราะความเท่าเทียมกันจึงไม่ยอมลดราวาศอกให้แก่กัน

เสมอกับเขา แล้วสำคัญตนว่าต่ำกว่าเขา ทำให้ไม่รู้จักวางตนให้เหมาะสม ทำให้ผู้อื่นขาดความเคารพยำเกรง เป็นเหตุให้เสื่อมเสียบุคลิกภาพของตนไป

เลวกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าดีกว่าเขา ทำให้เกิดความรู้สึกลบหลู่ดูหมิ่นผู้ที่สูงกว่าตนหรือยกตนข่มท่าน หรือตีตนเสมอท่าน

เลวกว่าเขา แล้วสำคัญว่าเสมอกับเขา เป็นการยกตนเสมอท่าน ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูงเป็นบุคคลไม่รู้จักเจียมตน

เลวกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ทำให้ไม่มีความอุตสาหะพากเพียรที่จะยกฐานะตนให้ดีขึ้น กลายเป็นคนอ่อนแอทอดอาลัยตายอยากในชีวิตตน ไม่คิดหาช่องทางยกฐานะ หรือแสวงหาความรู้ใส่ตน ด้วยเกิดความมานะเห็นผิดคิดว่าตนเลวกว่าคนอื่นแล้วก็เลยไม่จำต้องทำตนให้ดีขึ้น

มานะทั้งหลายเหล่านี้ พึงกำจัดได้ด้วยอัตตัญญุตา คือความรู้จักตน ปริสัญญุตา คือความรู้จักสังคมหรือผู้อื่น *แล้ววางตนให้เหมาะสมตามฐานะแห่งคุณธรรมของตนในสังคมหรือกับผู้อื่น* และมัตตัญญุตา คือ ความรู้จักประมาณในการแสวงหาช่องทางหรือวิธีใดๆในการอาชีพหรือกิจการที่ชอบ และรู้จักประมาณในการใช้สอยทรัพย์ให้เหมาะสมกับฐานะของตน

๑๔. *อติมานะ* ได้แก่เป็นผู้มีนิสัยดูถูกดูแคลนหรือล่วงเกินผู้อื่น พึงกำจัดด้วยธัมมัญญุตา คือความรู้จักเหตุ อัตถัญญุตา คือความรู้จักผล อัตตัญญุตา คือความรู้จักตน และปริสัญญุตา คือความรู้จักสังคมหรือผู้อื่น ว่าเขามีพื้นเพ อุปนิสัยใจคอ ขนบประเพณีอย่างไร เพื่อวางตนให้ถูกต้องเหมาะสม

๑๕. *มทะ* ได้แก่ความมีนิสัยมัวเมาหลงใหลในสิ่งหนึ่งสิ่งใด จนเกินวิสัยปกติธรรมดาของบุคคล เฉพาะอย่างยิ่งความมัวเมาหลงใหลในกายตนเองหรือผู้อื่นที่มีแต่ชำรุดทรุดโทรมด้วยชราอยู่ทุกวี่ทุกวัน เหล่านี้พึงกำจัดด้วย กาลัญญุตา คือความรู้จักกาล มัตตัญญุตา คือความมรู้จักประมาณในการหาช่องทางในอาชีพหรือกิจการที่ชอบและรู้จักประมาณในการใช้สอยทรัพย์ให้เหมาะสมกับฐานะ

๑๖. *ปมาทะ* ได้แก่ความขาดสติยับยั้งชั่งใจ พิจารณาผลได้ผลเสีย หรือความประมาทเลินเล่อ พึงกำจัดด้วย อภิธรรมมัตถสังคหะ ๘ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) ละเว้นการกระทำด้วยกายทุจริต ได้แก่การเบียดเบียนหรือฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การลักฉ้อ และประพฤติผิดในกาม

(๒) ละเว้นจากมโนทุจริต คิดมิชอบ

(๓) ละเว้นจากวจีทุจริต ได้แก่การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบและพูดสำรากเพ้อเจ้อ เหลวไหล

(๔) ละความคิดเห็นที่ผิดทำนองคลองธรรม

(๕) ระวังไม่ให้เกิดความเคลิบเคลิ้มกำหนัดในอารมณ์เกี่ยวกับทางเพศจนลืมตัว

(๖) ระวังไม่ให้เกิดอารมณ์เกี่ยวกับความโกรธจนลืมตัว

(๗) ระวังไม่ให้เกิดอารมณ์หลงใหลในสิ่งใดจนลืมตัว

(๘) ระวังไม่ให้เกิดอารมณ์มัวเมาในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนลืมตัว

กล่าวโดยสรุป พระพุทธองค์มิได้ทรงสั่งสอนให้กระทำแต่ความดีหรือกุศลเพื่อให้ได้บุญแต่อย่างเดียว หากแต่พระองค์ทรงสั่งสอนให้ละเว้นความชั่ว หรือกำจัดกิเลสตัณหา อุปาทานให้หมดสิ้นไป อันเป็นจุดหมายปลายทางแห่งพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

อุเปกฺขโก สทา สโต น โลเก มญฺญตี สมํ
น วิเสสี น นีเจยฺโย ตสฺส โย สนฺติ อุสฺสทา

ผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ ไม่สำคัญตน ว่าเสมอเขา
ว่าดีกว่าเขา ว่าต่ำกว่าเขาในโลก ผู้นั้นชื่อว่า ไม่มีกิเลส
เครื่องฟูขึ้น

(พุทฺธ ขุ. มหา ๒๙/๒๘๙ ขุ.สุ. ๒๕/๕๐๑)

ตอนที่ ๔ การคุ้มครองจิตมิให้ประมาท และตกเป็นทาสของกิเลส

เมื่อรู้จักหาบุญได้ด้วยการบริจาคทาน การสมาทานศีล และเจริญธรรมภาวนา ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมพึงใช้บุญนั้นกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยความเพียรพยายามละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว และระวังมิให้บาปอกุศลเกิดขึ้นในสันดานอีก มุ่งโดยตรงต่อประโยชน์ในทางโลกุตระ เพื่อความหลุดพ้นจากไตรวัฏฏ์ คือกิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ และวิปากวัฏฏ์ต่อไป เพราะจิตของคนเรานั้น โดยเนื้อแท้แล้วเป็นธรรมชาติที่ประภัสสรคือผ่องแผ้ว แต่ก็เป็นสภาพที่เบา ดิ้นรนกวัดแกว่งได้ง่าย รักษาให้สงบยาก และมีปกติตกไปในอารมณ์ที่ใคร่ คือความยินดีในธรรมฝ่ายต่ำ จึงเปลี่ยนแปรไปในทางชั่วตามอำนาจของกิเลสได้ง่ายกว่าที่จะเปลี่ยนแปรไปในทางดี หากจิตปราศจากการคุ้มครองรักษา กิเลสย่อมจะเข้าไปปะปนได้ง่าย เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ย่อมเศร้าหมองหดหู่ หรือฟุ้งซ่าน เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี ความโลภ ความโกรธ และความหลง อันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม ความประมาท ความขาดปัญญาและสติสัมปชัญญะ ทำให้ชีวิตไร้ค่า จะทำกิจการอันใดก็มีแนวโน้มเอียงที่จะเป็นไปในทางชั่ว ก่อให้เกิดความทุกข์ หาความสุขความเจริญมิได้ทั้งภพนี้และภพหน้า ดังพุทธภาษิตที่ว่า *วิหญฺญติ จิตฺตวสานุวตฺติ* แปลความว่า *ผู้ประพฤติตามอำนาจจิต ย่อมลำบาก* ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงได้ทรงสั่งสอนให้บุคคลพึงใช้สติปัญญาคุ้มครองจิตใจของตนอยู่เสมอ เพื่อมิให้ตกอยู่ในอำนาจของธรรมฝ่ายชั่ว ดังพุทธภาษิตที่ว่า *เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเข* แปลความว่า *พึงรักษาจิตของตน เหมือนคนประคองบาตรที่เต็มไปด้วยน้ำมัน*[๑]

การคุ้มครองจิตนั้นหมายถึงการควบคุมกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ โลภะ โทษะ และโมหะ อันมีนัยรวมอยู่ในอุปกิเลส ๑๖ ประการดังต่อไปนี้ มิให้ย่างกรายเข้า

---

[๑] ขุทฺทกนิกาย ชาฎก เอกนิบาต (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ หน้า ๓๑)

มาปะปนหรือพ้องพานจิต คือ *อภิชฌา โลภะ* ได้แก่ความละโมภ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ความทยานอยาก หรือมักใหญ่ใฝ่สูงโดยไม่มีขอบเขต *โทสะ* ได้แก่ความโกรธอย่างรุนแรง ความคิดประทุษร้ายเขา *โกธะ* ได้แก่ความโกรธอย่างเบาบาง *อุปนาหะ* ได้แก่ความผูกเวร หรือพยาบาท ผูกโกรธหรือผูกใจเจ็บ *มักขะ* ได้แก่ความลบหลู่คุณท่าน ความอกตัญญู ลบหลู่บุญคุณผู้เคยมีอุปการะคุณแก่ตน *ปลาสะ* คือการยกตนข่มท่านหรือข่มผู้อื่น *อิสสา* ได้แก่ความริษยาเขา เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีย่อมแสดงความไม่พอใจ หรือแกล้งให้ร้ายป้ายสี *มัจฉริยะ* ได้แก่ความตระหนี่เหนียวแน่น กีดกั้นวิชาความรู้ ที่อยู่อาศัย เห็นแก่ตนเอง *มายา* ได้แก่ความปกปิดความชั่วที่ตัวทำไว้ ความมายาหลอกลวง มีนิสัยเป็นคนมีเล่ห์มีเหลี่ยม ตลบแตลง *สาเถยยะ* ได้แก่ความโอ้อวดตัวให้ยิ่งใหญ่กว่าคุณที่ตนมีอยู่ ชอบกล่าวเกินความจริง หรือยกย่องตนเองจนเชื่อถือไม่ได้ *ถัมภะ* ได้แก่ความแข็งกระด้าง ดื้อดึง เมื่อเขาสั่งสอนว่ากล่าวโดยชอบ เป็นคนหัวดื้อรั้น ไม่ยอมฟังเสียงหรือเหตุผลของผู้อื่น ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ *สารัมภะ* ได้แก่ผู้มีนิสัยแข่งดีแข่งเด่นผู้อื่นในทางทำลาย *มานะ* ได้แก่ความถือเขาถือเรา ถือตัวถือตน ความเย่อหยิ่งจองหอง อวดดี *อติมานะ* ได้แก่ความเป็นผู้มีนิสัยดูถูกดูแคลนผู้อื่น หรือล่วงเกินผู้อื่น *ทมะ* ได้แก่ความเป็นผู้มีนิสัยมัวเมาหลงใหลสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนเกินปกติวิสัยธรรมดาของบุคคล *ปมาทะ* ได้แก่ความขาดสติยับยั้งชั่งใจ พิจารณาผลได้ผลเสีย หรือความประมาทเลินเล่อ[๒]

การคุ้มครองจิตมิให้ตกเป็นทาสของกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ สาธุชนพึงมีสติรู้เท่าทันในกิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว หรืออาจจะเกิดขึ้นในใจตนอีกในกาลข้างหน้า แล้วเพียรระงับเสีย หรือสำรวม ระวังศีลและอินทรีย์ โดยอาศัยคุณธรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้เป็นเครื่องช่วย นอกเหนือไปจากการปฏิบัติตามทางมัชฌิมาปฏิปทา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อันเป็นเครื่องช่วยกำจัดกิเลสโดยทางตรง กล่าวคือ

ก. **คุณธรรมอันพึงเจริญเพื่อช่วยรักษาจิต** ได้แก่

๑. **เจริญอารักขกัมมัฏฐาน ๔** คือธรรมอันเป็นเครื่องรักษาจิต ๔ ประการ คือ

[๒] ดูรายละเอียดใน **ตอนที่ ๓ ข. เรื่องการใช้บุญเป็น,** หน้า ๒๒–๓๐.

(๑) *พุทธานุสสติ* คือความระลึกถึงคุณความดีที่มีในพระพุทธเจ้า ๓ ประการ ได้แก่ *พระปัญญาคุณ* คือความรู้แจ้งเห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค *วิสุทธิคุณ* คือความสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากอาสวกิเลสและบาปอกุศลทั้งมวล และ *พระมหากรุณาธิคุณ* ที่ทรงเมตตาสงสารเวไนยสรรพสัตว์ทั้งหลาย จึงเสด็จไปเทศนาสั่งสอนโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ตั้งแต่ตรัสรู้จนกระทั่งดับขันธ์ปรินิพพาน

(๒) *เมตตา* คือการแผ่ไมตรีจิต คิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า เพื่อจะได้ไม่มุ่งร้าย ไม่โกรธเคืองขุ่นแค้นซึ่งกันและกัน ในทางปฏิบัติธรรมนิยมการภาวนาแผ่เมตตาดังต่อไปนี้

สัพเพ สัตตา อเวรา โหนตุ ขอสรรพสัตว์ทั้งหลาย จงอย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

สัพเพ สัตตา อัพยา ปัชฌา โหนตุ ขอสรรพสัตว์ทั้งหลายจงอย่าเบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

สัพเพ สัตตา อนีฆา โหนตุ ขอสรรพสัตว์ทั้งหลาย จงอย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย

สัพเพ สัตตา สุขีอัตตานัง ปริหรันตุ ขอสรรพสัตว์ทั้งหลายจงมีความสุขกายสุขใจและรักษาตนให้พ้นภัยอันตรายทั้งหลายเถิด

(๓) *อสุภะ* คือพิจารณาร่างกายทั้งของตนเองและผู้อื่น ให้เห็นตามความเป็นจริงว่าไม่งดงาม

(๔) *มรณัสติ* คือความระลึกถึงความตายอันจะเกิดมีกับตนเองและผู้อื่นหรือสัตว์อื่นทั่วหน้า เพื่อเป็นเครื่องคอยเตือนใจให้รีบกระทำกิจการงานที่ชอบ ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต

๒. **เจริญพรหมวิหาร ๔** ได้แก่

(๑) *เมตตา* คือความรักใคร่ ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข

(๒) *กรุณา* คือความสงสาร คิดจะช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์

(๓) *มุทิตา* คือความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี

(๔) *อุเบกขา* คือความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ

ผู้เจริญพรหมวิหารสี่ย่อมได้อานิสงส์มาก เพราะเป็นการช่วยระงับและกำจัดอุปกิเลสข้อ *อุปนาหะ* คือความพยาบาทหรือจองเวร ข้อ*อิสสา* คือความอิจฉาริษยาเมื่อผู้อื่นได้ดี และนิวรณูปกิเลสข้อ *อุธัจจะกุกกุจจะ* คือความฟุ้งซ่านหรือความหดหู่แห่งจิต *ซึ่งทำให้ผู้เจริญภาวนาสามารถประคองจิตให้เป็นสมาธิได้เร็วขึ้น*

๓. **เจริญสัปปุริสธรรม ๗ อย่าง** คือ

(๑) *ธัมมัญญุตา* ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่นรู้จักว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งความเจริญหรือสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งความเสื่อมหรือทุกข์

(๒) *อัตถัญญุตา* คือความเป็นผู้รู้จักผล คือรู้ว่าสิ่งนี้เมื่อปฏิบัติไปแล้วจะบังเกิดผลเช่นไร จะเกิดผลในทางเจริญหรือเสื่อม ทุกข์หรือสุขเป็นต้น

(๓) *อัตตัญญุตา* ความเป็นผู้รู้จักตน ว่าอยู่ในฐานะใดโดยชาติตระกูล ยศ ศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้ หรือคุณธรรม เพื่อวางตนหรือปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับกาละเทศะ

(๔) *มัตตัญญุตา* คือความเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ รู้จักประมาณในการบริโภค หรือใช้สอยทรัพย์แต่พอควร

(๕) *กาลัญญุตา* คือความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควร ในการประกอบกิจการใด ๆ

(๖) *ปริสัญญุตา* คือความเป็นผู้รู้จักสังคม ว่าเขาเป็นผู้มีอุปนิสัยใจคอขนบประเพณีอย่างไร เพื่อวางตนให้ถูกต้องเหมาะสม

(๗) *ปุคคลปโรปรัญญุตา* คือความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่าผู้นี้เป็นคนดี ควรคบ หรือเป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบเป็นต้น

๔. **เจริญสังคหวัตถุ ๔** คือ

(๑) *ทาน* คือการสละประโยชน์หรือบริจาคทรัพย์หรือสิ่งอื่นเช่นแรงงาน ความรู้ ความสามารถของตน เผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้อื่นที่ควรให้

(๒) *ปิยวาจา* การเจรจาที่อ่อนหวาน สุภาพอ่อนโยน

(๓) *อัตถจริยา* คือการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

(๔) *สมานัตตา* คือความเป็นคนมีตนเสมอ ไม่ถือตัวว่าเหนือผู้อื่น

๕. **เจริญคุณธรรมอันเป็นเครื่องหมายของคนดี (นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตฺตญฺญู กตเวทิตา)** ได้แก่

(๑) *กตัญญู* คือความรู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ

(๒) *กตเวที* คือการทดแทนบุญคุณของท่านผู้มีอุปการคุณ

๖. **เจริญฆราวาสธรรม ๔** ได้แก่

(๑) *สัจจะ* คือความซื่อสัตย์ต่อกัน

(๒) *ทมะ* คือการรู้จักข่มจิตตน รู้จักควบคุมอารมณ์ต่าง ๆ ของตนมิให้เกิดหวั่นไหวเป็นเหตุให้แสดงกิริยาหรือวาจาอันไม่สมควรออกมาในยามคับขัน หรือ ประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือประสบกับการกระทำของผู้อื่น เช่นถูกยั่วโทษะ ก็รู้จักควบคุมอารมณ์ให้สงบเป็นปกติและเยือกเย็น

(๓) *ขันติ* คือความอดทนต่อความยากลำบากในการเผชิญต่ออุปสรรค หรือต่อความลำบากตรากตรำเพื่อให้ภารกิจลุล่วงไป ความอดกลั้นต่อความเจ็บใจเมื่อถูกยั่วยุหรือถูกบริภาษจากผู้อื่น ให้สามารถควบคุมสติ ยับยั้งชั่งใจ ไม่แก้แค้นหรือตอบแทน

(๔) *จาคะ* คือการสละให้ปันทรัพย์สินหรือสิ่งอื่นของตน เช่น อวัยวะบางส่วน หรือโลหิตให้ผู้อื่นที่สมควรให้เพื่อเป็นทานหรือกุศล หรือช่วยเหลือผู้อื่นเป็นต้น

๗. **เจริญอภิธัมมัตถสังคหะ ๘ ประการ** ดังต่อไปนี้

(๑) *ละเว้นการกระทำด้วยกายทุจริต* ได้แก่การเบียดเบียน หรือฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การลักฉ้อ และการประพฤติผิดในกาม

(๒) *ละเว้นจากมโนทุจริต* คิดมิชอบ

(๓) *ละเว้นจากวจีทุจริต* ได้แก่การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดสำรากเพ้อเจ้อ เหลวไหล

(๔) *ละความคิดเห็นที่ผิดทำนองคลองธรรม*

(๕) *ระวังไม่ให้เกิดความเคลิบเคลิ้ม กำหนัดในอารมณ์เกี่ยวกับทางเพศจนลืมตัว*

(๖) *ระวังไม่ให้เกิดอารมณ์เกี่ยวกับความโกรธจนลืมตัว*

(๗) *ระวังไม่ให้เกิดอารมณ์หลงใหลในสิ่งใดจนลืมตัว*

(๘) *ระวังไม่ให้เกิดอารมณ์มัวเมาในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนลืมตัว*

ข. **การสำรวมหรือสังวรระวังต่าง ๆ** ได้แก่

๑. *อินทรีย์สังวร* คือการระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อันเป็นทางผ่านของกิเลสที่จะเข้าสู่จิต มิให้สยบอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก หรือเคียดแค้นชิงชังในอารมณ์อันไม่น่ารัก หรือเมื่อประสบกับ รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ (สิ่งสัมผัสทางกาย) หรือธรรมารมณ์ (สัมผัสทางใจ) อินทรีย์สังวรเหล่านี้เมื่อเจริญแล้วย่อมเป็นอุปการะแก่ ศีล สมาธิ และปัญญา จึงควรที่สาธุชนจะพึงอบรมบ่มนิสัยของตนให้มีความสำรวมระวังอินทรีย์ให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ เพราะเป็นทางไปสู่วิสุทธิศีล วิสุทธิจิต และวิสุทธิปัญญา สามารถสำเร็จมรรค ผล นิพพานได้เร็วยิ่งขึ้น *ผู้ประกอบด้วยอินทรีย์สังวร ย่อมรู้เห็นตามที่เป็นจริง ถ้าขาดอินทรีย์สังวร เห็น จำ คิด รู้ก็เล่ห์ได้ง่าย* ดังพระพุทธดำรัสมีความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ก็ไม่

สยบอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก ไม่เคียดแค้นในอารมณ์อันไม่น่ารัก เป็นผู้ตั้งไว้ซึ่งกายคตาสติ มีจิตไม่เลื่อนลอยตามอารมณ์ ย่อมรู้ตามที่เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับแห่งบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วแก่เขานั้นโดยสิ้นเชิง[๓]

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออินทรีย์สังวรมีอยู่ ศีลก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อศีลมีอยู่ สัมมาสมาธิก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวิราคะก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสะก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย[๔]

๒. *ศีลสังวร* คือการละเว้นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม กระทำแต่สิ่งที่พระองค์อนุญาต เพื่อป้องกันและกำจัดความชั่วทางกายวาจาใจ เพื่อเตรียมจิตให้อยู่ในสภาวะอันเหมาะต่อการคิดที่จะทำความดี และรองรับความดีต่าง ๆ

๓. *สติสังวร* คือการตั้งอยู่ในสติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้ตัวอยู่เสมอ เพื่อผูก และเหนี่ยวรั้งจิตไว้ มิให้มุ่งไปในทางชั่วหรืออกุศล เปรียบเสมือนการใช้เชือกผูกลูกโคที่คอยแต่จะดิ้นรนไว้ให้อยู่กับหลัก มิให้หลุดเพ่นพ่านไปตามแม่โคซึ่งเปรียบได้กับอารมณ์อันน่าใคร่หรือชิงชังเคียดแค้น

๔. *วิริยสังวร* คือการใช้ความเพียร เหนี่ยวรั้งประคับประคองจิตมิให้ใฝ่ชั่ว ให้ละความชั่วที่มีอยู่แล้ว และมุ่งเสริมสร้างความดีโดยไม่ย่อท้อ

๕. *ขันติสังวร* คือการใช้ความอดทนหรืออดกลั้น ไม่ทำตามอำนาจของกิเลสตัณหาที่จะมาทำให้จิตเศร้าหมอง กวัดแกว่งและใฝ่ชั่ว เปรียบดั่งการใช้เชือกที่เหนียวแน่นผูกยึดลูกโคไว้กับหลัก มิให้เชือกขาดเมื่อลูกโคดิ้นรน

๖. *ญาณสังวร* คือการก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งถึงภาวะของจิต และลู่ทางที่จะทำให้จิตละความชั่ว ใฝ่อยู่แต่ความดีเสมอ เพื่อให้ทันต่อขบวนการของจิตอันว่องไวในการใฝ่ชั่ว และวางแนวควบคุมให้ใฝ่ดี เช่นพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความสุขุมรอบคอบ เพื่อให้

---

[๓] กองตำรา คณะธรรมทาน ไชยา, **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๓๗ (บาลี พระพุทธภาษิต สฬา.สํ. ๑๘/๒๔๗/๓๔๙)

[๔] **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๕๕–๕๖ (บาลี พระพุทธภาษิต ฉก. อํ. ๒๒/๔๐๒/๓๒๑)

เห็นโทษของการบริโภคปัจจัย ๔ โดยไม่ระวังและเกินจำเป็น โทษของการขาดความอดกลั้นต่ออารมณ์ต่าง ๆ โทษของการไม่งดเว้นอกุศลกรรม และโทษของการไม่บรรเทากิเลสตัณหา ให้เห็นคุณของการบริโภคปัจจัย ๔ แต่พอควรตามที่จำเป็น คุณของความอดกลั้นต่ออารมณ์ต่าง ๆ คุณของการงดเว้นอกุศลกรรม และคุณของการประกอบกุศลกรรม และคุณของการบรรเทาและกำจัดกิเลสตัณหา เป็นต้น

สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ ยตฺถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺเขถ เมธาวี จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวหํ

ผู้มีปัญญา พึงรักษาจิตที่เห็นได้ยากนัก ละเอียดนัก มักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่, (เพราะว่า) จิตที่คุ้มครองแล้ว นำสุขมาให้

(พุทฺธ ขุ. ธ. ๒๕/๑๙)

น ปเรสํ วิโลมานิ น ปเรสํ กตากตํ
อตฺตโน ว อเวกฺเขยฺย กตานิ อกตานิ จ

ไม่ควรใส่ใจถึงคำเสียดสีของผู้อื่น ไม่ควรคอยดูแต่การงานที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำของผู้อื่น ควรพิจารณาดูแต่การงานที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำของตนเท่านั้น

(พุทฺธ ขุ. ธ. ๒๕/๒๐)

ตอนที่ ๕ หลักธรรมเบื้องต้นในการเจริญศีลและภาวนา

ก. พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อะไร?

พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ *อริยสัจจ์* ๔ แล้วได้ทรงสั่งสอนเวไนยสรรพสัตว์เพื่อความพ้นทุกข์ กล่าวคือ

๑. *ทุกข์* ซึ่งกล่าวโดยย่อ คืออุปาทานในขันธ์ ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ

๒. *สมุทัย* คือเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

๓. *นิโรธ* คือสภาวะแห่งความดับทุกข์ อันหมายถึงความสำรอกและความดับไม่มีเหลือ ความปล่อยวาง ความส่งคืน ความพ้น ความไม่ติดอยู่ในตัณหานั้น

๔. *มรรค* มีองค์ ๘ ประการ คือทางนำไปสู่ความดับทุกข์ได้แก่

– *สมฺมาทิฏฺฐิ* คือปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจจ์ ๔

– *สมฺมาสงฺกปฺโป* คือความดำริชอบ ได้แก่ ความดำริออกจากกามหนึ่ง ดำริในความไม่พยาบาทหนึ่ง และดำริในความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นอีกหนึ่ง

ทั้งสองประการนี้สงเคราะห์เข้าใน ปัญญาสิกขา

– *สมฺมาวาจา* การกล่าววาจาชอบ คือ เว้นจากวจีทุจริต ๔ ประการ ได้แก่ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดสำรากเพ้อเจ้อเหลวไหล

– *สมฺมากมฺมนฺโต* การทำงานชอบ คือเว้นจากกายทุจริต ๓ ประการ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักฉ้อ และการประพฤติผิดในกาม

– *สมฺมาอาชีโว* การเลี้ยงชีพชอบ คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต

ทั้งสามประการนี้สงเคราะห์เข้าใน ศีลสิกขา

– *สมฺมาวายาโม* คือความเพียรชอบใน ๔ สถาน (สัมมัปธาน ๔) ได้แก่ เพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้นในสันดานหนึ่ง เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วหนึ่ง เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดานหนึ่ง และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมอีกหนึ่ง

– *สมฺมาสติ* ความระลึกชอบ ได้แก่การระลึกในสติปัฏฐาน ๔ อันมีกายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา

– *สมฺมาสมาธิ* ความตั้งใจมั่นชอบ คือการเจริญฌานทั้ง ๔ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติฌาน และจตุตถฌาน เพื่อเจริญปัญญา

ทั้งสามประการนี้สงเคราะห์เข้าใน จิตสิกขาหรือสมาธิ

ฉะนั้น ศีล สมาธิ และปัญญา อันมีนัยอยู่ในมรรคมีองค์ ๘ ประการเหล่านี้ คือ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางแห่งความดับทุกข์นั่นเอง

ได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ ๓ เรื่อง "การหาบุญได้" ว่า บุญญกิริยาวัตถุทั้งสิบประการนั้น กล่าวโดยย่อก็คือ การบริจาคทาน การสมาทานศีล และการเจริญธรรมภาวนา อันเป็นการเจริญสมาธิและปัญญา หรือสมถ–วิปัสสนากัมมัฏฐาน แต่เนื่องจากในตอนที่ ๓ นั้นได้กล่าวถึงเรื่องการบริจาคทานมามากพอควรแล้ว ในตอนที่ ๕ นี้จึงใคร่จะขอกล่าวเฉพาะเรื่อง ศีล และภาวนา เพียงเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับฆราวาสดังต่อไปนี้คือ

ข. **การสมาทานศีลสิกขา**

การสมาทานศีลสิกขานับเป็นบาทแห่งการเจริญธรรมภาวนา เพราะเป็นคุณช่วยกำจัดกิเลสอย่างหยาบและอย่างกลางให้เบาบางลง เพื่อให้จิตใจพร้อมที่จะรองรับความดีหรือความบริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป พระภิกษุสงฆ์ย่อมทรงศีล ๒๒๗ สามเณรสมาทานศีล ๑๐ ส่วนอุบาสกหรืออุบาสิกาสมาทานศีล ๕ (เบญจศีล) หรือศีล ๘ (อุโบสถศีล) ซึ่งต่อไปนี้จะขอกล่าวเฉพาะศีลที่ฆราวาส หรืออุบาสก อุบาสิกาพึงสมาทานดังต่อไปนี้

๑. **เบญจศีล** ได้แก่

(๑) *ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือการงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป

(๒) *อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือการเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ด้วยอาการแห่งขโมย

(๓) *กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คืองดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

(๔) *มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ การงดเว้นจากการกล่าวเท็จ ล่อลวงอำพรางผู้อื่น

(๕) *สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือการงดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย น้ำดองของยังใจให้คลั่งไคล้ไปต่าง ๆ

๒. **อุโบสถศีล**

ก็เปลี่ยนศีลสิกขาบทข้อที่ ๓ เสียใหม่ และเพิ่มศีลสิกขาบทที่ ๖,๗ และ ๘ อีกต่อไปนี้

(๓) *อพฺรหฺมจริยา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ การงดเว้นจากการเสพเมถุนธรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์

(๖) *วิกาลโภชนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ การงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงไปแล้ว

(๗) *นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนมาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ การงดเว้นจากการ

ฟ้อนรำ ขับร้องประโคมดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล และทัดทรงระเบียบดอกไม้ของหอม เครื่องทา เครื่องย้อม ผัดผิวให้งามด้วยประการต่าง ๆ

(๘) *อุจฺจาสยนมหาสยานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ* ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ การงดเว้นจากการนั่งนอนเหนือเตียงตั่งอันสูงใหญ่ ภายในมีนุ่นและสำลี

๓. **อริยกันตศีล**

มีปรากฏในพระบาลีมากแห่ง[๑] ว่า องค์ศีลสิกขาที่พระอริยเจ้าสมาทานนั้น ประกอบด้วย คุณลักษณะ ๘ ประการ ซึ่งเรียกว่า *อริยกันตศีล* ดังต่อไปนี้ ควรแก่สาธุชนจะพึงสมาทานและสังวรอย่างยิ่ง คือ

(๑) *อขัณฑะ* คือศีลไม่ขาด อันหมายถึงไม่ล่วงสิกขาบท[๒] ข้อต้นหรือข้อปลายข้อใดข้อหนึ่ง

(๒) *อฉิททะ* ศีลไม่ทะลุ อันหมายถึงไม่ล่วงสิกขาบท[๒] ข้อกลาง ๆ

(๓) *อสพละ* ศีลไม่ด่าง คือไม่ขาดเป็นหมู่ ๆ หมู่ละหลายสิกขาบท และหลายหมู่

(๔) *อกัมมาสะ* ศีลไม่พร้อย เพราะไม่ขาดแห่งละสิกขาบทหลาย ๆ แห่ง

(๕) *ภุชิสสะ* ศีลเป็นไท คือไม่เป็นทาสตัณหา ไม่รักษาศีลแบบการค้า มุ่งเอาเครื่องตอบแทน

(๖) *วิญฺญุปสัฏฐะ* ศีลที่ผู้รู้สรรเสริญ เป็นศีลที่ใช้ได้ เพราะผู้รู้ท่านใคร่ครวญเสียก่อนจึงสรรเสริญว่าดีว่าชอบ

(๗) *อปรามัฏฐะ* ศีลที่ไม่ถูกลูบคลำด้วยตัณหาทิฐิ หมายถึงศีลที่ตัณหาไม่แตะต้อง ทิฐิมานะไม่แตะต้อง คือไม่ถือศีล เพราะยากจนเป็นเหตุให้กระด้างกระเดื่อง หรือเป็นเครื่องยกตนข่มท่านไป เป็นต้น

(๘) *สมาธิสังวัตตนิกะ* ศีลที่เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ คือเป็นศีลที่ผู้รักษาเอาใจใส่พิจารณาตรวจสอบอยู่เสมอ เสมือนโคแม่ลูกอ่อนใส่ใจดูลูกไม่ห่างตา แม้บดเอื้อง ตา

---

๑ **อุโบสถสูตรติกนิบาต อังคุตตรนิกาย, มหาวารวัคค์ สังยุตตนิกาย** และโปรดดูคำอธิบายในหนังสือกองตำราคณะธรรมทานไชยา, **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓,๒๕๑๔, หน้า ๒๑๗ (บาลีพระพุทธภาษิต โสณฑัณสูตร สีล. ที. ๙/๑๕๘/๑๙๓)

๒ คำว่า "**ไม่ล่วงสิกขาบท**" โดยนัยนี้หมายความรวมทั้ง**ไม่ล่วงสิกขาบทเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นกระทำ** และ**ไม่ยินดีที่ผู้อื่นกระทำการล่วงสิกขาบท**

ก็คอยชำเลืองดูลูก กิริยาที่พิจารณาศีล นับเข้าในสีลานุสติกรรมฐาน และจิตของผู้มีศีลอย่างนี้ใกล้สมาธิ และศีลเช่นนี้ เป็นฐานรองรับสมาธิได้ดีทีเดียว

องค์ศีลอันประกอบด้วยคุณลักษณะที่กล่าวข้างบนนี้นับว่าเป็นศีลบริสุทธิ์ (วิสุทธิศีล) อันจะนำไปสู่ความบริสุทธิ์แห่งจิต (วิสุทธิจิต) และความบริสุทธิ์แห่งปัญญารู้แจ้ง (วิสุทธิปัญญา) สามารถช่วยให้บรรลุมรรค ผล นิพพานต่อไปนี้

ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึง *ความไม่ประมาท* ก็เพื่อให้พุทธบริษัทพึงสำเนียกใจว่า พึงไม่ประมาทในการ *สมาทานการปฏิบัติในศีลอันยิ่ง คือ อธิศีล* ซึ่งหมายถึง *เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยปาติโมกขสังวร สมบูรณ์ด้วยมรรยาทและโคจร มีปกติเห็นเป็นภัยในโทษทั้งหลายแม้ว่าเป็นโทษเล็กน้อย สมาทานสิกขาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย*[๓] ทั้งนี้เพราะศีลเป็นฐานรองรับสติปัฏฐานสี่ โพชฌงค์เจ็ด อริยมรรคมีองค์แปด และช่วยให้อริยมรรคเจริญเต็มที่ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรายังมองไม่เห็นธรรมชนิดอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่จะทำอริยอัฏฐังคิกมรรคอันยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ถึงความเจริญเต็มที่ เหมือนอย่างศีลสมบัติ (ความถึงพร้อมด้วยศีล) นี้เลย, ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุสมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว เธอต้องหวังข้อนี้ได้ คือว่า เธอจักอบรมอริยอัฏฐังคิกมรรค จักทำอริยอัฏฐังคิกมรรคให้มากขึ้นได้[๔]

นอกจากนี้ ศีลและปัญญาย่อมมีอุปการะต่อกัน อยู่เคียงคู่กันเสมอ ดังพุทธภาษิตที่ว่า *ศีล ย่อมชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ และปัญญาเล่า ก็ชำระศีลให้บริสุทธิ์เหมือนกัน; ศีลอยู่ที่ใด ปัญญาอยู่ที่นั้น, ปัญญาอยู่ที่ใด ศีลอยู่ที่นั้น; ผู้มีศีลก็มีปัญญา, ผู้มีปัญญาก็มีศีล, บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกล่าวถึงศีลและปัญญา ว่าเป็นของเลิศในโลก*[๕]

---

๓ พระมงคลเทพมุนี, พระธรรมเทศนา **เรื่องธรรมกาย** ใน **นิตยสาร มงคลสาร** ฉบับที่ ๗๖/๒๕๑๔, หน้า ๓๗ และ**ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๑๒–๒๑๓ (บาลี พระพุทธ ภาษิต ติก. อํ. ๒๐/๓๐๓/๕๒๙) และโปรดดูคำอธิบายละเอียดใน พระโพธิรักษ, **คู่มือปฏิบัติธรรม–ค้นมันออกมาจาก "ศีล"** (กรุงเทพ ฯ โรงพิมพ์ห้องภาพสุวรรณ, ๒๕๑๕), ๘๓ หน้า.

๔ **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๒๕ (บาลี พระพุทธภาษิต มหาวาร .สํ. ๑๙/๔๖/๑๗๖)

๕ **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๑๘ (บาลี พระพุทธภาษิต โสณฑัณฑสูตร สีล. ที ๙/๑๕๘/๑๙๓)

๔. **โทษของการผิดศีล**

ผู้ผิดศีลก็ย่อมต้องได้รับผลกรรมต่อไปในกาลข้างหน้าในลักษณะต่าง ๆ กันมากหลาย และเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจท่านสาธุชนให้พึงสังวรในการสมาทานศีลสิกขา ข้าพเจ้าจึงใคร่จะขอยกตัวอย่างที่ท่านผู้ทรงคุณวุฒิได้แสดงไว้แต่พอสังเขปว่า ผู้ผิดศีลนั้นเมื่อละจากโลกมนุษย์ไปแล้วจะต้องไปเกิดในอบายภูมิ และจะต้องทนทุกข์อยู่ในอบายหลายพันปี เมื่อสิ้นเวรจากอบายแล้วได้เกิดเป็นมนุษย์ ก็ยังจะต้องกลับมาใช้กรรมต่าง ๆ อีกเช่นผู้ประพฤติผิดในกาม ก็จะต้องเกิดเป็นโสเภณีอีกหลายชาติ ผู้ผิดศีลข้อลักฉ้อ (อทินนาทาน) ก็จะต้องยากจนข้นแค้น ผู้ผิดศีลข้อสุราเมรัยก็จะต้องเกิดมาเป็นผู้มีปัญญาอันเสื่อมทราม ไม่เฉลียวฉลาดเพราะเวรสุรา ส่วนผู้ผิดศีลข้อฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (ปานาติปาต) ก็จะต้องเกิดมาเป็นคนทุพพลภาพและอายุสั้น เนื่องจากเวรที่เคยทำมา (ผู้ถูกฆ่าย่อมก่อเวร)[๖] เหล่านี้เป็นต้น

พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระภิกษุถึงเรื่องการผิดศีลไว้หลายเรื่องด้วยกัน เป็นต้นว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าการที่เขาจะต้องตายหรือได้รับทุกข์เจียนตาย เนื่องจากเหตุที่เขาถูกบุรุษมีกำลังแข็งแรง แทงเอาที่หว่างอกด้วยหอกอันคมกล้า ทาน้ำมันทำให้ลื่น หาได้เป็นเหตุให้เขาต้องเกิดในอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก ภายหลังแต่ความตาย เพราะการทำลายแห่งกายไม่ ส่วนการที่เขาเป็นคนทุศีล มีความเป็นอยู่ลามก ไม่สะอาด มีความประพฤติชนิดที่ตนเองนึกแล้วก็กินแหนงตัวเอง มีการกระทำที่ต้องปกปิดซ่อนเร้น ไม่ใช่สมณะก็ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่คนประพฤติพรหมจรรย์ก็ปฏิญญาว่าประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนเน่าใน เปียกแฉะ มีสัญชาติหมักหมมเหมือนบ่อที่เทขยะมูลฝอย แล้วยัง (มีความคิดที่จะ) รับการไหว้ของพวกกษัตริย์มหาศาลหรือพราหมณ์มหาศาลหรือคฤหบดีมหาศาลนั้น.... นุ่งห่มจีวร.... บริโภคก้อนข้าว.... ใช้สอยเตียงตั่ง.... บริโภค (อาศัย) ในวิหารที่พวกกษัตริย์มหาศาล หรือพราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล ถวายด้วยศรัทธานั้น ย่อมเป็นไปด้วยความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เขาตลอดกาลนาน ภายหลังแต่ความตาย เพราะการทำลายแห่งกายเขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก[๗]

ค. **การเจริญธรรมภาวนา**

การเจริญภาวนา คือสมถ – วิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือสมาธิและปัญญานั้น ก็เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย .... ฯลฯ

เมื่อไม่เป็นผู้โดดเดี่ยว ยินดีในความสงัดเงียบแล้ว จักถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิต วิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้

เมื่อไม่ได้ถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิต วิปัสสนาจิตแล้ว จักยังสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้

เมื่อไม่ทำสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์แล้ว จักยังสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้

เมื่อไม่ทำสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์แล้ว จักละสัญโญชน์ทั้งหลายนั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้

เมื่อไม่ละสัญโญชน์ทั้งหลายแล้ว จักทำนิพพานให้แจ้งนั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้เลย[๘]

๑. **การเจริญสมถกรรมฐาน**

คำว่า *สมถ* หมายความถึง *ธรรมอันเป็นเครื่องสงบระงับของจิต* เพราะใจนี้เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมเห็นธรรมชัดแจ้ง ทำอะไรย่อมสำเร็จ แต่ใจนี้โดยปกติมีอารมณ์ไม่ดีเข้าขัดขวาง มิให้แน่วแน่ลงได้ ซึ่งเรียกว่า *นิวรณูปกิเลส* มีรวมอยู่ด้วยกัน ๕ ประการ คือ

---

[๖] พระคุณอาจารย์ ทตฺตชีโว ภิกฺขุ (เผด็จ ผ่องสวัสดิ์), **เรื่องผจญมาร** ในหนังสือ **เดินไปสู่ความสุข** (มูลนิธิธรรมประสิทธิ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี, มกราคม ๒๕๑๔), หน้า ๔๑.

[๗] โปรดดูรายละเอียดในหนังสือ **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๑๕–๒๒ (บาลีพระพุทธภาษิต สตฺตก. อํ. ๒๓/๑๓๑–๕/๖๙)

[๘] **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๘๕ (บาลี พระพุทธภาษิต ฉกฺก. อํ ๒๒/๔๗๑/๓๓๙)

๑. *กามฉันทะ* คือความกำหนัดด้วยกิเลสกาม

๒. *พยาบาท* คือความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ อย่างสูงถึงให้จองล้างจองผลาญผู้อื่น

๓. *ถีนมิทธะ* ความท้อแท้หรือคร้าน และความง่วงงุน อันเป็นเหตุหดหู่แห่งจิต

๔. *อุทธัจจกุกกุจจะ* ความฟุ้งซ่านหรือความคิดพล่านและจืดจางเร็ว อันเป็นเหตุกำเริบไม่อยู่ที่แห่งจิต

๕. *วิจิกิจฉา* คือความลังเลสงสัย ไม่แน่นอนลงได้

สมัยใดที่นิวรณ์ ๕ อย่างนี้ แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำจิต บุคคลย่อมไม่อาจคิดเห็นอรรถธรรมให้ชัดแจ้งได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมไม่อาจประกอบกิจให้สำเร็จประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน การทำจิตให้ปลอดจากนิวรณ์เหล่านี้ รักษาให้แน่วแน่ เรียกว่า *สมาธิ*

พระพุทธองค์ได้ทรงประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า *สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ* แปลความว่า *ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงยังสมาธิให้เกิด ชนผู้มีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามจริง*

ส่วนอุบายวิธีที่จะทำให้จิตหยุดเป็น *สมาธิ* ที่เรียกว่า *สมถภูมิ* นั้นมี ๔๐ วิธีด้วยกัน คือ วิธี *เพ่งกสิณ* ๑๐ *อสุภ* ๑๐ *อนุสสติ* ๑๐ *อรูปฌาน* ๔ *พรหมวิหาร* ๔ *อาหาเรปฏิกูลสัญญา* ๑ และ *จตุธาตุววัตถานะ* อีก ๑ ผู้ประสงค์จะเจริญสมาธิ จึงพึงเลือกปฏิบัติให้เหมาะกับจริตอัธยาศัยของตนจึงจะได้ผลดี เป็นต้นว่า

๑. บุคคลผู้มีกามฉันท์เป็นเจ้าเรือน มักรักสวยรักงาม ควรเจริญอสุภกัมมัฏฐาน พิจารณาซากศพ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณาร่างกายอันยังเป็น ให้เห็นตามความจริงว่าน่าเกลียด

๒. บุคคลผู้มีพยาบาทเป็นเจ้าเรือน มักโกรธขึ้งเกลียดชัง ควรเจริญ เมตตา กรุณา มุทิตา ๓ พรหมวิหาร เพื่อหัดจิตให้กลับคิดในทางให้เกิดรัก เกิดสงสาร เกิดยินดี

๓. บุคคลผู้มีถีนมิทธะเป็นเจ้าเรือน มักย่อท้อในกิจการ ควรเจริญอนุสสติกัมมัฏฐาน พิจารณาคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์บ้าง เพื่อให้มีแก่ใจหวนอุตสาหะ เป็นอุบายแก้ *ถีนะ* และเพื่อให้ใช้ความนึกกว้าง ๆ เป็นทางแก้ *มิทธะ*

๔. บุคคลผู้มีอุทธัจจกุกกุจจะเป็นเจ้าเรือน ควรเพ่งกสิณเพื่อหัดผูกใจไว้ในอารมณ์เดียว หรือเจริญกัมมัฏฐานอันจะให้ใจเหี่ยวด้วยสังเวช เช่น มรณัสสติ นึกถึงความตาย

๕. บุคคลผู้มีวิจิกิจฉาเป็นเจ้าเรือน ควรเจริญธาตุกัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวธรรมที่เป็นอยู่อย่างไร[๙]

ในการฝึกสมาธิดังกล่าวนี้ ผู้ฝึกอาจกำหนดเครื่องหมายอย่างใด ๆ ตามวิธีที่กล่าวมาแล้วขึ้นเป็นนิมิต เรียกว่า *บริกรรมนิมิต* และอาจจะมีคำภาวนากำกับด้วย เรียกว่า *บริกรรมภาวนา* เพื่อให้จิตมีที่ยึดเกาะ ไม่ดิ้นรนซัดส่ายไปที่อื่น เพราะจิตของคนเรานั้น โดยเนื้อแท้เป็นสภาพที่เบา มักดิ้นรนกวัดแกว่ง หรือฟุ้งซ่านอยู่เสมอ สามารถท่องเที่ยวไปได้ไกลแสนไกลโดยลำพัง รวดเร็ว รักษายาก หยุดนิ่งได้ยาก เป็นสมาธิได้ยาก จึงต้องมีอุบายกำหนด บริกรรมนิมิต หรือบริกรรมภาวนา เพื่อให้จิตเกาะอยู่กับอารมณ์เดียว เป็นการช่วยประคองใจให้ค่อย ๆ หยุด จนกว่าจะเป็นสมาธิมั่นคง หรือมีจิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว เรียกว่า *เอกัคคตารมณ์* อันควรแก่การเจริญปัญญาต่อไปอีก

เมื่อจิตค่อย ๆ หยุดลงนั้น พอหยุดถูกส่วนเข้า ก็จะเห็น *นิมิต* มีลักษณะใสบริสุทธิ์เหมือนแก้วผลึก มีรัศมีสว่างเหมือนดาวประกายพรึก ถ้าจำได้ติดตาอยู่แต่เพียงชั่วคราว เรียกว่า *อุคคหนิมิต* และถ้าเห็นติดตาชัดเจนได้นานตามต้องการ สามารถนึกขยายให้ใหญ่หรือเล็กได้ตามประสงค์แล้ว เรียกว่า *ปฏิภาคนิมิต* ซึ่งมีกำลังแรงกว่าอุคคหนิมิตมาก อาการของจิตที่หยุดสนิทเป็นสมาธิในขณะที่เกิดปฏิภาคนิมิตแล้วนี้ เรียกว่า *อุปจารสมาธิ* และถ้าหยุดสนิทอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไปอีก เรียกว่า เกิด *อัปปนาสมาธิ*

สำหรับผู้ที่เพ่งกสิณ พอจิตหยุดถูกส่วนเข้า ก็จะเห็นนิมิตมีลักษณะเป็นดวงกลมใสบริสุทธิ์ ดุจเพชรลูกที่เจียรนัยแล้ว ไม่มีขนแมว มีรัศมีสว่างยิ่งนัก ขนาดเล็กประมาณ

---

[๙] มีรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สมถกัมมัฏฐาน ฯ** ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๑–๑๘๒.

เท่าดวงดาวในอากาศ ขนาดโตประมาณเท่าดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ ดวงใสสว่างที่กล่าวนี้ นับเป็นบันไดก้าวแรกไปสู่ มรรค ผล นิพพาน จึงเรียกว่า *ดวงปฐมมรรค* ซึ่งพระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี (อดีตเจ้าอาวาส วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี) ได้ย้ำนักหนาว่า *หากผู้ใดไม่มีปฐมมรรค มรรค ผล นิพพาน ก็ไปไม่ถูก ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงต้องทำปฐมมรรคให้เกิดมีขึ้น*[๑๐]

สำหรับผู้ที่ได้ปฏิภาคนิมิตหรือมีระดับสมาธิถึงขั้นอัปปนาสมาธิแล้ว ก็จะเริ่มมี *ฌาน* เกิดขึ้น เริ่มตั้งแต่ *ปฐมฌาน* และสามารถเจริญฌานต่อไปอีกเป็นขั้น ๆ คือ *ทุติยฌาน ตติยฌาน* และ *จตุตถฌาน* ตามลำดับ รวมเรียกว่า *รูปฌาน ๔* และในขณะเจริญฌานระดับต่าง ๆ ดังที่กล่าวนี้ หากพิจารณาอารมณ์ฌานก็จะเห็นว่า

- *ปฐมฌาน* อารมณ์ฌานจะประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา
- *ทุติยฌาน* ละ วิตก วิจาร ได้แล้ว ยังเหลืออยู่แต่ ปีติ สุข และเอกัคคตา
- *ตติยฌาน* ละ วิตก วิจาร และ ปีติ ได้แล้ว ยังเหลืออยู่แต่ สุข กับ เอกัคคตา
- *จตุตถฌาน* ละ วิตก วิจาร ปีติ และ สุข ได้แล้ว คงมีแต่เอกัคคตา และอุเบกขา

ผู้ที่เจริญสมถ–วิปัสสนากัมมัฏฐานตามแบบเจโตวิมุตติ ก็จะเจริญสมาบัติขั้นสูงต่อไปอีกถึง *อรูปฌาน ๔* โดยผ่าน *อากาสานัญจายตนฌาน วิญญานัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน* และ *เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน* ต่อไปอีกตามลำดับ รวมเรียกว่าสมาบัติ ๘ (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) พร้อมด้วยเจริญวิชชาควบคู่กันไป จนกระทั่งบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

การเจริญสมถกัมมัฏฐาน จนถึงขั้นได้ฌานในระดับต่าง ๆ นั้น นับเป็นบาทหรือพื้นฐานสำคัญในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในสภาวธรรมได้สะดวกขึ้น เพราะสามารถ *ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ทั้งรู้และเห็น* พระพุทธองค์จึงได้ตรัสไว้ว่า

---

[๑๐] พระมงคลเทพมุนี, **ทางมรรคผล** (วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑.

นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน แปลความว่า *ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา และปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน*

ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญาจ สเว นิพฺพานสนฺติเก แปลความว่า *ฌานและปัญญามีในผู้ใด ผู้นั้นปฏิบัติใกล้นิพพาน*[๑๑]

ในการเจริญสมถกัมมัฏฐานนั้น ผู้ฝึกปฏิบัติพึงพิจารณาสาเหตุอันเป็นอุปสรรคของสมาธิ ที่เรียกว่า *อุปกิเลสของสมาธิ* เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องในการเจริญภาวนาธรรมของตนให้บรรลุผลเร็วยิ่งขึ้นดังต่อไปนี้

๑. *วิจิกจฉา* ความลังเลสงสัย ว่าจะใช่หรือไม่ใช่ พระมหาโชติปญฺโญ แห่งวัดบรมนิวาส ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *พุทธรังษีธฤษดิ์ญาณ ว่าด้วยสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๔ ยุค, ๒๔๗๙* ว่า "....ถ้าจะเชื่องมงายก็เห็นจักไร้ผล ถ้าไม่เชื่อเสียเลยก็เป็นคนจน เพราะไม่กล้าทำอะไรลงได้ หากเป็นคนเด็ดเดี่ยวกล้าได้กล้าเสีย อาจจะมองเห็นผลสำเร็จได้บ้าง อย่างที่มีภาษิตว่า *ถ้ากล้าแล้วอย่ากลัว ถ้ากลัวแล้วอย่ากล้า* เพราะผิดก็เป็นครู ถูกก็เป็นครู ดีก็เป็นครู ชั่วก็เป็นครู ยังไม่ถึงความรู้จริงก็ต้องพึ่งอวิชชาไปก่อน ครั้นรู้จริงแล้วก็ต้องพึ่งวิชชา เป็น อัตตทีปา อัตตสรณาแก่ตนต่อไป ดังนั้นบุคคลผู้มุ่งหวังผลแห่งความสุข ก็ต้องเป็นคนจริง *เพราะว่าธรรมวิเศษที่สูงสุดยิ่งไม่เป็นสิ่งอันบุคคลจะบรรลุได้ง่ายดาย แต่ก็ไม่เป็นสิ่งเหลือวิสัยของมนุษย์ เมื่อใดจิตสัมปยุตด้วยศีล สมาธิ ปัญญาแล้ว เป็นต้องเห็นดวงแก้ว คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระอริยสังฆรัตนะ แล อมฤตธรรมโดยเที่ยงธรรม*"

๒. *อมนสิการ* ความไม่ใส่ใจไว้ให้ดี เฉพาะอย่างยิ่งการเจริญสมถกัมมัฏฐานใหม่ ๆ ผู้ปฏิบัติพึงสังเกตและจดจำอารมณ์ในขณะที่ใจหยุดนิ่งถูกส่วนเพียงชั่วคราว เพื่อพยายามเข้าสู่อารมณ์นั้นอีกให้บ่อย ๆ และนาน ๆ เพื่อให้สมาธิแน่นแฟ้น และจิตมีพลังดีสามารถทรงฌานได้ดียิ่งขึ้น

---

[๑๑] **ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทคาถา** (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ หน้า ๖๕)

๓. *ถีนมิทธะ* ความท้อแท้ เคลิบเคลิ้มหรือง่วงนอน นี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเจริญสมถกัมมัฏฐานอย่างยิ่ง ฉะนั้น ในขณะเจริญธรรมภาวนา พึงมีสติพิจารณาให้รู้เท่าทันในอารมณ์ อย่าให้ถีนมิทธะเข้าครอบงำได้

๔. *ฉัมภิตัตตะ* ความสะดุ้งหวาดกลัว บางครั้งผู้ปฏิบัติธรรมอาจจะบังเกิดความหวาดกลัวขึ้นมาโดยไม่ทราบสาเหตุ ทำให้สมาธิเคลื่อน พึงมีสติ ใช้ปัญญาไตร่ตรองหาสาเหตุว่าเรากลัวอะไร เมื่อเห็นไม่มีสาเหตุที่แท้จริง ก็ขจัดความกลัวเหล่านั้นเสียด้วยปัญญา พิจารณาให้รู้เท่าทันในอาการของจิต *โดยวางใจให้นิ่งเฉยอยู่ด้วยอุเบกขาและเอกัคคตารมณ์ ณ ศูนย์กลางกำเนิดกาย อันเป็นที่ตั้งถาวรของใจ*

๕. *อุพพิละ* ความตื่นเต้นด้วยความยินดี สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมใหม่ ๆ เมื่อได้เห็นภาพนิมิตก็อาจจะเกิดความตื่นเต้น ปีติยินดีเป็นล้นพ้น ทำให้สมาธิเคลื่อน และภาพนิมิตก็จะจางหายไป จึงควรระงับอารมณ์ตื่นเต้นยินดีนั้นเสีย แล้ววางใจนิ่ง ๆ อยู่ ณ ศูนย์กลางกายตามอารมณ์เดิมที่เริ่มเห็นภาพนิมิต ภาพนิมิตก็จะค่อย ๆ ปรากฏให้เห็นชัดขึ้นมาใหม่

๖. *ทุฏฐุลละ* ความไม่สงบกาย หากกายไม่สงบ ใจก็หยุดได้ยาก ฉะนั้น ผู้เจริญภาวนาจึงควรวางกิจธุระทางกายทั้งสิ้นเสียก่อน เพื่อให้ใจพร้อมที่จะสามารถหยุดเป็นสมาธิได้โดยง่าย แล้วจึงค่อยลงมือปฏิบัติธรรม เมื่อรู้แนวทางดีพอสมควรแล้ว จึงค่อยฝึกฝนปฏิบัติในอิริยาบถอื่น ๆ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ตามควรแก่กรณี แต่ก็ไม่ควรกระทำในขณะที่กายกำลังปฏิบัติงานอันเสี่ยงต่ออันตราย เช่น ในขณะขับรถ เพราะนอกจากใจจะไม่สามารถเป็นสมาธิได้แล้ว ยังอาจจะเกิดความพลาดพลั้งหรือก่อให้เกิดเป็นอันตรายได้

๗. *อัจจารัทธวิริยะ* ความเพียรจัดเกินไป ซึ่งทำให้ร่างกายไม่สงบ เพราะความปวดเมื่อยหรืออ่อนเพลีย จิตใจก็พลอยไม่สงบลงด้วย และยิ่งเห็นยังเป็นสมาธิไม่ได้ก็จะยิ่งทำให้เกิดความท้อแท้ใจ หรือหดหู่ใจหนักขึ้น ใจก็ถอนจากสมาธิ จึงควรให้ร่างกายได้มีการพักผ่อนเพียงพอ เหมาะที่จะสามารถให้เป็นสมาธิได้

๘. *อติลีนวิริยะ* ความเพียรหย่อนเกินไป ย่อมเกิดความเกียจคร้าน ขาดความอดทน การปฏิบัติธรรมก็ไม่ได้ผลหรือเจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมใหม่ ๆ ควรจะฝืนกายและใจอดทนในการปฏิบัติให้มากขึ้นทีละน้อย ๆ ให้ได้ระดับพอเหมาะที่ควรจะพึงปฏิบัติได้ แต่ก็ไม่ควรเร่งหักโหมร่างกายของตนเองจนเกินพอดีไป

๙. *อภิชัปปา* ความอยากที่จะเห็นนิมิตจนเกินไป ทำให้ใจเคลื่อนจากสมาธิไม่สามารถหยุดได้ถูกส่วน จึงต้องพยายามพิจารณาให้รู้เท่าทันในอารมณ์ของตนเอง และแก้ไขข้อบกพร่องอยู่เสมอ

๑๐. *นานัตตะสัญญา* ความฟุ้งซ่านนึกไปในสิ่งต่าง ๆ หรือเรื่องราวต่าง ๆ ย่อมทำให้ใจไม่สามารถจะรวมหยุดอยู่ในอารมณ์เดียวได้ ต้องพยายามน้อมใจเข้ามาหยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายแต่เบา ๆ พร้อมด้วยพยายามกำหนดบริกรรมนิมิตและบริกรรมภาวนาให้ควบคู่กันไป อย่าให้คลาดจากกัน ไม่ช้าใจก็สามารถรวมหยุดเป็นเอกัคคตารมณ์ได้

๑๑. *รูปานัง อตินิชฌา ยิตัตตะ* ความเพ่งต่อรูปหรือนิมิตแรงจนเกินไปก็ทำให้สมาธิเคลื่อน หรือทำให้แสงสว่างหรือภาพนิมิตหายไปได้ จึงต้องพยายามวางใจแต่เบา ๆ ที่ศูนย์กลางกายและนิมิต (หากภาพนิมิตเกิดขึ้นแล้วที่ศูนย์กลางกาย) พอใจค่อย ๆ หยุดถูกศูนย์ถูกส่วน ก็จะได้ปฏิภาคนิมิตและเห็นแสงสว่างอย่างชัดเจนเอง

ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมภาวนา จึงควรสอดส่อง มีสติพิจารณาให้รู้เท่าทันในอุปกิเลสเหล่านี้ อย่าให้เกิดมีขึ้นได้ พร้อม ๆ กันกับมีสติพิจารณาให้รู้เท่าทันใน *นิวรณูปกิเลส* ไปด้วยในตัวเสร็จ การเจริญธรรมภาวนาจึงจะบรรลุผลดี

การเจริญฌานทั้ง ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานนี้ นับเป็น *สัมมาสมาธิ* หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ควรที่สาธุชนจะพึงเจริญให้มาก

สำหรับผู้เจริญภาวนาตามแบบ*ปัญญาวิมุตติ* ในขณะที่สมาธิเจริญขึ้นไปเป็นขั้น ๆ นั้น ก็จะน้อมเข้าพิจารณาสภาวธรรมให้รู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ต่อไป โดยไม่นิยมการเจริญสมาธิขั้นสูงต่อไปกว่ารูปฌาณอีก

ส่วนผู้เจริญภาวนาตามแบบ*เจโตวิมุตติ* ก็จะเจริญสมาธิขั้นสูงต่อไปอีก ทั้งรูปฌาน ๔ และอรูปฌาณ ๔ รวมเรียกว่าสมาบัติ ๘ และในขณะเดียวกันก็เจริญวิชชาควบคู่

กันไปด้วย มากน้อยตามระดับธรรมที่ตนได้เคยสั่งสมอบรมมา พร้อม ๆ กับการน้อมเข้าพิจารณาสภาวธรรมเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งไปในตัวเสร็จ จนกระทั่งบรรลุมรรค ผล นิพพาน

คำว่า *วิชชา* ในที่นี้หมายเอาความรู้หรือความสว่าง ที่กำจัดความมืดเสียได้ วิชชาจึงมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า *อวิชชา* ซึ่งแปลว่า ความไม่รู้หรือความมืด อันเป็นเครื่องกำบัง[๑๒]

วิชชา กล่าวโดยส่วนรวมมี ๘ ประการด้วยกัน คือ

๑. *วิปัสสนาวิชชา* (บางท่านเรียก วิปัสสนาญาณ) คือ ญาณอันนับเข้าในวิปัสสนา

๒. *มโนมยิทธิ* ฤทธิ์ทางใจ

๓. *อิทธิวิธี* แสดงฤทธิ์ได้

๔. *ทิพพโสต* หูทิพย์

๕. *เจโตปริยญาณ* รู้จักกำหนดใจผู้อื่น

๖. *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* ระลึกชาติได้

๗. *ทิพพจักขุ* ตาทิพย์

๘. *อาสวักขยญาณ* รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

ส่วน *อวิชชา* ก็มีอยู่ ๘ ประการด้วยกัน คือ

๑. ไม่รู้จักทุกข์

๒. ไม่รู้จักเหตุเกิดแห่งทุกข์

๓. ไม่รู้จักความดับทุกข์

๔. ไม่รู้จักทางถึงความดับทุกข์

๕. ไม่รู้จักอดีต

๖. ไม่รู้จักอนาคต

๗. ไม่รู้จักอดีตและอนาคต

---

[๑๒] **ธรรมวิภาคปริเฉทที่๒**, หน้า ๘๑ และ พระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำภาษีเจริญ, **เรื่องวิชชาธรรมกาย**, ๒๔๙๙, หน้า ๕๘–๕๙ และ ๗๐–๗๖.

๘. ไม่รู้จักปฏิจจสมุปบาท คือไม่รู้จักกำหนดสภาวะนั้น ๆ โดยความเป็นเหตุผลแห่งกันและกันเนื่องกันไป ดุจลูกโซ่เกี่ยวกันเป็นสายฉะนั้น

วิชชาทั้ง ๘ ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังครอบคลุมถึงธรรมอื่น ๆ อีก ๓ หมวด คือ[๑๓]

ก. **ครอบวิชชา ๓** ได้แก่

๑. *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* รู้จักระลึกชาติได้

๒. *จุตูปปาตญาณ* รู้จักจุติและกำเนิดของสัตว์

๓. *อาสวักขยญาณ* รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป

ข. **ครอบ อภิญญา ๖** ได้แก่

๑. *อิทธิวิธี* แสดงฤทธิ์ได้

๒. *ทิพพโสต* หูทิพย์

๓. *เจโตปริยญาณ* รู้จักกำหนดใจผู้อื่น

๔. *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* ระลึกชาติได้

๕. *ทิพพจักขุ* ตาทิพย์

๖. *อาสวักขยญาณ* รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

ค. **ครอบงำทศพลญาณได้ ๓ ข้อ คือ**

๑. *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* ปรีชากำหนดระลึกชาติหนหลังได้

๒. *จุตูปปาตญาณ* ปรีชากำหนดรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นต่าง ๆ กันโดยกรรม

๓. *อาสวักขยญาณ* ปรีชารู้จักทำอาสวะให้สิ้น

ผู้เจริญภาวนาธรรม พึงระลึกไว้ว่า ระดับธรรมและฌานสมาบัติมีทางเสื่อมถอยได้โดยเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

---

[๑๓] โปรดดูรายละเอียดใน หลวงวิจิตรวาทการ, **วิชชาแปดประการ** (สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), หน้า ๑๑–๑๖

ก. **ความเป็นผู้มีกิเลสฟุ้ง** คือปล่อยใจให้เป็นที่รองรับราคะ โทสะ โมหะต่าง ๆ เป็นต้นว่าเป็นผู้มักมากหรือหมกมุ่นอยู่ในกิเลสกาม มีโทสะจริตเป็นเจ้าเรือน หรือเป็นผู้มีโลภะมาก เห็นแก่ได้ บางรายถึงกับใช้ฌานสมาบัติแสวงหาลาภสักการะและสรรเสริญ เป็นต้นว่า ทำนายโชคชะตาราศี บอกใบ้หวยเบอร์หรือล๊อตเตอรี่ บางรายก็ลุ่มหลงหันไปรับเอาสิ่งอื่นอันอยู่นอกลู่ทางพระพุทธศาสนามาเป็นที่พึ่งหรืออาชีพ ทำให้นิวรณ์เข้าครอบงำจิตใจได้มากขึ้น ศีลที่เคยบริสุทธิ์ก็ด่างพร้อย ความบริสุทธิ์ กาย วาจา ใจ ก็ลดน้อยถอยลง สมาธิหรือฌานสมาบัติก็เสื่อม และระดับปัญญาก็ลดลงตามลำดับ จนกลายเป็นผู้ไม่สามารถจะรู้เห็นได้อย่างเดิมอีก

ข. **เป็นผู้มีภารกิจการงานมาก** ก็ย่อมทำให้จิตใจฟุ้งซ่านมาก ร่างกายอ่อนเพลียมาก จิตก็จะพลอยถอนจากสมาธิได้อีกด้วย

ค. **การขาดความเอาใจใส่ในการปฏิบัติให้บ่อย ๆ เนือง ๆ** อันทำให้ขาดความชำนาญในการเข้า ออก พิจารณา อธิษฐาน และการทรงฌาน ก็ย่อมทำให้ฌานเสื่อมถอยได้อีกเช่นกัน

๒. การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน

คำว่า *วิปัสสนา* นี้ ปรากฏตามพระธรรมเทศนาซึ่งแสดงโดยพระเถระแต่ปางก่อนว่า "ก็แลวิปัสสนานั้น คือปัญญาอันแจ้งชัดเห็นอรรถเห็นธรรม อันมีจริง อันเป็นความจริงอย่างไร ปัญญาอันเห็นตามความเป็นจริง กำหนดสามัญลักษณะทั้ง ๓ คือความเป็นของไม่เที่ยง ๑ ความเป็นทุกข์ ๑ ความเป็นอนัตตา ๑ ถอนความถือมั่น ด้วยตัณหามานะทิฐิเสียได้ ชื่อว่าวิปัสสนาปัญญา เห็นวิเศษเห็นแจ้งชัด...." และเนื่องจาก ปัญญาอันเห็นวิเศษ เห็นแจ้งชัด ในสังขารธรรม ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งปวง ว่า เป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา นี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์หมดจด คือจะให้จิตพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เป็นทางแห่งมรรค ผล นิพพาน พระพุทธองค์ จึงได้ตรัสไว้โดยสังเขปว่า

ปญฺญาย ปริสุชฺฌติ และ *สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา* ซึ่งแปลความว่า

เมื่อบุคคลใดเห็นลงด้วยปัญญาว่า สังขารธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้ เมื่อนั้นบุคคลก็เบื่อหน่ายในทุกข์ คือความบริหารขันธ์ร่างกาย อันนี้เป็นมรรคาแห่งความบริสุทธิ์ คือจะให้จิตพ้นจากอาสวะทั้งหลาย

เมื่อบุคคลใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์อันสัตว์ทนยากฉะนี้ เมื่อนั้นบุคคลย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ คือบริหารทำนุบำรุงเบญจขันธ์ อันนี้เป็นมรรคาแห่งความบริสุทธิ์

เมื่อบุคคลใดเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้ บุคคลนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ คือความบริหารทำนุบำรุงเบญจขันธ์ อันนี้เป็นมรรคาแห่งความบริสุทธิ์

วิปัสสนาญาณที่พิจารณาสังขารโดยเป็นธรรม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้ว เกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย เป็นมรรคาแห่งนิพพานด้วยประการฉะนี้

เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระสุคตศักยมุนีโลกนาถ จึงได้แสดงอานิสงส์ในพระสูตรต่างๆ เป็นเอนกสถานว่า พระอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นลงเป็นยถาภูตญาณทัสสนะแล้ว ถอนคาหะ ๓ อย่างเสีย ก็ย่อมเหนื่อยหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ครบทั้ง ๕ ขันธ์ เมื่อเหนื่อยหน่ายอยู่ฉะนั้น ก็วิราชปราศย้อม คือบรรลุ *อริยมรรค* เป็นสมุทเฉทปหาน สยายกิเลสที่ย้อมสันดานให้นิราศไป เพราะ*วิราคะอริยมรรค*เกิดแล้ว อริยสาวกนั้น ก็วิมุตหลุดถอนจากสรรพอาสวะ คือ บรรลุ *อริยผล* ให้จิตหลุดจากกิเลสลามกธรรมเป็นวิสุทธิสัตว์ สันดานหมดจดแล้วด้วยดี ครั้นจิตพ้นกิเลสแล้วก็ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าจิตพ้นแล้ว เธอนั้นก็รู้สว่างชัดว่าสิ้นชาติ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่ควรทำได้สำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อเหตุอย่างนี้ไม่มี เธอนั้นมีปัจจเวกขณญาณหยั่งทราบฉะนี้

เมื่อบุคคลเจริญติลักขณานุปัสสนานี้ ถ้าไม่บรรลุอริยวิมุต อัจจันตวิสุทธิเล่า ก็เป็นแต่มรรคาให้ผู้นั้นมีสติสัมปชัญญะ ไม่ฟั่นเฟือนทำลายขันธ์ มีสุคติภพมนุษย์กำเนิดและสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เพราะเหตุนั้น ติลักขณานุปัสสนา ปัญญาที่พิจารณา

เห็นสังขารโดยลักษณะทั้งสามนี้ ควรที่บัณฑิตผู้เห็นประโยชน์ตนจะพึงเจริญให้เกิดขึ้นในสันดาน ส้องเสพให้คุ้นแก่จิตสิ้นกาลเนือง ๆ[๑๔]

เพราะฉะนั้นพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเป็นลักษณะสำคัญของวิปัสสนาไม่ว่าจะเป็นวิปัสสนาแขนงใดก็ตาม จะต้องมีลักษณะของพระไตรลักษณ์นี้ทั้งสิ้น ถ้าไม่ประกอบด้วยไตรลักษณ์ ก็ไม่เป็นวิปัสสนา ในสมัยที่โลกว่างพระพุทธศาสนา ปัญญาของมนุษย์จะขึ้นได้เพียงแค่ อนิจจัง และทุกขังเท่านั้น ไม่อาจกำหนดรู้ลักษณะแห่งอนัตตาได้เลย เว้นแต่ในกรณีพระปัจเจกพุทธเจ้า

เงื่อนไขอีกประการหนึ่ง ได้แก่การที่ต้องมีลักษณะของ สติปัฏฐาน ๔ ถ้าขาดสติปัฏฐาน ๔ ก็ไม่ใช่วิปัสสนา สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่

๑. *การพิจารณากายในกาย* กัมมัฏฐานที่เป็นการพิจารณาเห็นหรือกำหนดรู้กายในกายไปในตัว ได้แก่ อานาปาณสติ การกำหนดรู้อิริยาบถและสัมปชัญญะต่าง ๆ กายคตาสติ จตุธาตุววัตถานะ และการพิจารณาอสุภ

๒. *การพิจารณาเวทนาในเวทนา* คือการเห็นหรือกำหนดรู้เวทนารสต่าง ๆ ในกัมมัฏฐาน เช่น สุข ทุกข์ และอุเบกขา

๓. *การพิจารณาจิตในจิต* คือการเห็นหรือกำหนดรู้ชัดว่า จิตมีความรู้สึกประการใดในกัมมัฏฐาน มีราคะ โทสะ โมหะ หรือไม่เป็นต้น

๔. *การพิจารณาธรรมในธรรม* ธรรมที่นำมาอ้างได้ว่าเห็น หรือกำหนดรู้ธรรมในธรรมนั้นได้แก่ นิวรณ์ ๕ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจจ์ ๔ และปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒[๑๕]

---

[๑๔] ดูสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วิปัสสนากัมมัฏฐาน วิปัสสลาสกถา และ พระติลักขณาทิกถา** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๑-๗๘ ประกอบ

[๑๕] โสภณ ชื่นชุ่ม, **นิตยสารมงคลสารฉบับที่** ๙๕/๒๕๑๕, หน้า ๔๗-๔๘. และโปรดศึกษารายละเอียดใน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส, **มหาสติปัฏฐานสูตรแปล ฯ** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙), หน้า ๑-๖๓. (อ้างถึง ทีฆนิกายมหาวารวรรค หน้า ๓๒๕-๓๕๑ และมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ๑๒, หน้า ๑๐๓-๑๒๗. ในสุตตันตปิฎก)

พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องการเจริญ สติปัฏฐาน ๔ นี้ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก (เป็นที่ไปของบุคคลผู้เดียว) เพื่อความหมดจดโดยวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามพ้นความโศกและความร่ำไรเสีย เพื่ออัสดงค์ (ดับไป) แห่งเหล่าทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูก เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง หนทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้...."[๑๖]

และกล่าวอีกว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายเนือง ๆ อยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายเนือง ๆ อยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตเนือง ๆ อยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายเนือง ๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีความรู้สึกตัวพร้อม มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอบรมสติปัฏฐานสี่อยู่ กระทำสติปัฏฐานสี่ให้มากอยู่ ย่อมเป็นผู้ลุ่มไปทางนิพพาน ลาดไปทางนิพพาน เทไปสู่นิพพาน ด้วยอาการอย่างนี้แล"[๑๗]

วิปัสสนาอาจให้ความหลุดพ้นได้สองทาง คือ โดยสติปัฏฐาน ๔ ประการหนึ่ง และโดย อนิมิตตสมาธิอีกประการหนึ่ง (ปิณโฑลยสูตร ขันธวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๖ สุตตันตปิฎก เล่ม ๑๓ หน้า ๑๔๐ ข้อ ๑๖๘-๑๖๙) *อนิมิตตสมาธิอาจเจริญให้เกิดขึ้นได้โดยเจโตสมาธิ แล้วพิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรมในอนิมิตตสมาธินั้น*[๑๘]

วิปัสสนาภูมิมีรวมอยู่ด้วยกัน ๖ ภูมิ ดังต่อไปนี้[๑๙]

---

[๑๖] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, หน้า ๖๓.

[๑๗] **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์**, หน้า ๒๙๔ (บาลี พระพุทธภาษิต มหาวารที่ ๑๙/๒๕๔/๘๓๙-๘๔๐)

[๑๘] โสภณ ชื่นชุ่ม, หน้า ๔๗

[๑๙] ดูรายละเอียดใน พระครูสังวรสมาธิวัตร (ประเดิม โกมโล), **การปฏิบัติกัมมัฏฐานเบื้องต้น** (สำนักปฏิบัติธรรม วัดเพลงวิปัสสนา บางกอกน้อย ธนบุรี, ๒๕๑๕), หน้า ๑๘-๒๖.

ภูมิที่ ๑ ขันธ์ ๕ ได้แก่ ขันธ์รูป อันมีหน้าที่แตกดับ ๑ เวทนาขันธ์ มีหน้าที่เสวยอารมณ์ ๑ สัญญาขันธ์ มีหน้าที่จำอารมณ์ ๑ สังขารขันธ์ มีหน้าที่ปรุงแต่งจิตหรืออารมณ์ ๑ และวิญญาณขันธ์ ซึ่งมีหน้าที่รู้อารมณ์ อีก ๑

ภูมิที่ ๒ อายตนะ ๑๒ ได้แก่ *อายตนะภายใน* ๖ คือ จักขายตนะ (ตา) ๑ โสตายตนะ (หู) ๑ ฆานายตนะ (จมูก) ๑ ชิวหายตนะ (ลิ้น) ๑ กายาตนะ (กาย) ๑ และ มนายตนะ (ใจ) อีก ๑ กับ *อายตนะภายนอก* ๖ คือ รูปายตนะ (รูป/สี) ๑ สัททายตนะ (เสียง) ๑ คันธายตนะ (กลิ่น) ๑ รสายตนะ (รส) ๑ โผฏฐัพพายตนะ (เครื่องสัมผัสกาย) ๑ และ ธรรมายตนะ (ธรรมารมณ์ทางใจ) อีก ๑

ภูมิที่ ๓ ธาตุ ๑๘ อันมี *ธาตุรับ* ๖ คือ จักขุธาตุ (ตา) ๑ โสตะธาตุ (หู) ๑ ฆานะธาตุ (จมูก) ๑ ชิวหาธาตุ (ลิ้น) ๑ กายธาตุ (กาย) ๑ มโนธาตุ (ใจ) อีก ๑ *ธาตุกระทบ* ๖ คือ รูปธาตุ (รูป/สี) ๑ สัททะธาตุ (เสียง) ๑ คันธธาตุ (กลิ่น) ๑ รสธาตุ (รส) ๑ โผฏฐัพพธาตุ (เครื่องสัมผัสกาย) ๑ และ ธัมมธาตุ (อารมณ์ทางใจ) อีก ๑ กับ *ธาตุรับรู้ อีก* ๖ คือ จักขุวิญญาณธาตุ (เห็นรูป/สี) ๑ โสตะวิญญาณธาตุ (ได้ยินเสียง) ๑ ฆานะวิญญาณธาตุ (รู้กลิ่น) ๑ ชิวหาวิญญาณธาตุ (รู้รส) ๑ กายวิญญาณธาตุ (รู้สึก) ๑ และ มโนวิญญาณธาตุ (รู้ จำ คิด) อีก ๑

ภูมิที่ ๔ อินทรีย์ ๒๒ คือ จักขุนทรีย์ (ตา) ๑ โสตินทรีย์ (หู) ๑ ฆานินทรีย์ (จมูก) ๑ ชิวหินทรีย์ (ลิ้น) ๑ กายินทรีย์ (กาย) ๑ อิตถินทรีย์ (หญิง) ๑ ปุริสินทรีย์ (ชาย) ๑ ชีวิตินทรีย์ (ชีวิต) ๑ มนินทรีย์ (ใจ) ๑ สุขินทรีย์ (สุข) ๑ ทุกขินทรีย์ (ทุกข์) ๑ โสมนัสสินทรีย์ (ดีใจ) ๑ โทมนัสสินทรีย์ (เสียใจ) ๑ อุเบกขินทรีย์ (เฉย ๆ) ๑ สัทธินทรีย์ (ความเชื่อ) ๑ วิริยินทรีย์ (ความเพียร) ๑ สตินทรีย์ (ความระลึกได้/สติ) ๑ สมาธินทรีย์ (สมาธิ) ๑ ปัญญินทรีย์ (ความรู้ปัญญา) ๑ อนัญญาตัญญัสสามิตินทรีย์ (รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้) ๑ อัญญินทรีย์ (รู้สิ่งที่รู้แล้ว) ๑ และอัญญาตาวินทรีย์ (รู้จบแล้ว) อีก ๑

ภูมิที่ ๕ อริยสัจจ์ ๔ ได้แก่ ทุกขสัจจะ ๑ สมุทัยสัจจะ ๑ นิโรธสัจจะ ๑ และมัคคสัจจะ อีก ๑

ภูมิที่ ๖ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ได้แก่ อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิด วิญญาณ, วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด นาม รูป, นาม รูป เป็นปัจจัยให้เกิด สฬายตนะ, สฬายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิด ผัสสะ, ผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา, เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา, ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิด อุปาทาน, อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิด ภพ, ภพ เป็นปัจจัยให้เกิด ชาติ, ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิด ชรา มรณะ อันเป็นทุกข์

วิปัสสนาแบบไตรลักษณ์ มีวิปัสสนาญาณอยู่ ๑๖ ญาณ ดังต่อไปนี้[๒๐]

๑. *นามรูปปริจเฉทญาณ* การกำหนดรู้หรือเห็นว่ากายนั้นอยู่ส่วนหนึ่ง จิตนั้นอยู่อีกส่วนหนึ่ง

๒. *นามรูปปัจจัยปริคคหญาณ* การกำหนดรู้หรือเห็นว่ากายนั้นเป็นผู้ทำการเคลื่อนไหว ส่วนจิตเป็นผู้บังคับบัญชาการเคลื่อนไหวของกาย หรืออีกนัยหนึ่ง เห็นและกำหนดรู้ว่ากายนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงผลของตัณหาและกรรม ส่วนจิตซึ่งขณะนี้ยังนับเนื่องในวิญญาณนั้นคงที่

๓. *สัมมสนญาณ* การกำหนดรู้และเห็นกายและจิตได้ตามความเป็นจริง และกำหนดรู้ว่า กายและจิตสามารถแยกจากกันได้ จิตตามความเป็นจริงในที่นี้คือ มหาภูตรูปพร้อมด้วยจิต วิญญาณและดวงอากาศธาตุ

๔. *อุทยัพยญาณ* ญาณกำหนดรู้การเกิดดับของกายและจิต

๕. *ภังคญาณ* ญาณกำหนดรู้ความดับหรือแตกสลายของจิต ญาณนี้เป็นที่เริ่มต้นของคำว่า "จิตว่าง" กายหรือรูปได้ดับไปแล้วอย่างเด็ดขาด วิปัสสนาญาณต่อไปจะไม่มีอาการที่สืบมาแต่กาย โดยกายเป็นใหญ่เกิดขึ้นเลย ไม่มีการเห็น ตั้งแต่ญาณนี้เป็นต้นไปเป็นอารมณ์ปรมัตถ์

---

[๒๐] **การเจริญวิปัสสนาแบบไตรลักษณ์** เป็นการเจริญกัมมัฏฐานเพื่อหวังปัญญาวิมุตติ สามารถบรรลุมรรคผลได้ง่ายกว่าการเจริญวิปัสสนาแบบอื่น แต่ก็ได้เพียงผลอันสืบมาแต่**ปัจจัยภายนอก** ไม่มีความสามารถกระจุ๋มกระจิ๋มที่เรียกว่า **อภิญญา** ไว้ประดับสติปัญญา นอกเสียจากว่า จะกลับมาเจริญกัมมัฏฐานเพื่อหวังเจโตวิมุตติอีกครั้ง การเจริญวิปัสสนาแบบนี้ มีทั้ง **การเจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น** และ **การเจริญสมถะ มีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น** (โสภณ ชื่นชุ่ม, **สมถวิปัสสนากัมมัฏฐานแบบไตรลักษณ์** ในนิตยสาร **มงคลสาร เล่มที่ ๙๖/ ๒๕๑๖**, หน้า ๓๔–๓๙)

๖. *ภยตูปัฏฐานญาณ* กำหนดรู้ว่านามรูปเป็นภัยที่น่ากลัว คำนึงเห็นว่าสังขารร่างกายเป็นภัย ไม่ควรจะหลงนิยมชมชื่น อันจะดูดดึงให้ใจเราหมกมุ่น เป็นเหตุให้ติดอยู่ในภพ อนึ่งมีข้อที่ควรสังเกตว่า นับแต่ญาณนี้ต่อไป เป็นการแยกนาม อันมี เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ออกจากมหาภูตรูป จิตจึงเริ่มมีความหมายใหม่ว่า "นามรูป" ญาณนี้เป็นญาณแรกที่แสดงอาการของทุกข์ในวิปัสสนา

๗. *อาทีนวญาณ* การกำหนดรู้โทษของนามรูป ว่าถ้าหากเรามีอุปาทานยึดมั่นอยู่ว่าเป็นบุคคล ตัว ตน เรา เขา แล้วมันจะให้ทุกข์โทษ ญาณนี้เป็นญาณที่สองที่แสดงอาการของทุกข์ และจะกำหนดรู้ได้ชัดในเที่ยวที่สองนี้

๘. *นิพพิทาญาณ* การกำหนดรู้ความเบื่อหน่ายในสังขาร ได้แก่ความรู้สึกเบื่อหน่ายในชีวิต พร้อมกับรู้สึกว่าชีวิตเราเกิดมานี้เป็นอนิจจัง ไม่มีความแน่นอนเป็นแก่นสารอะไรเลย มีแต่ความทุกข์ ถ้าไม่ต้องเกิดเสียได้ก็จะไม่มีทุกข์อีกต่อไป เป็นการรู้ว่าจิตมีธรรมอื่นยิ่งกว่า หรือเป็นการกำหนดรู้จิตในจิต ในเที่ยวที่สอง ญาณนี้จะปรากฏขึ้นระหว่างอาการของทุกข์แวบเดียว เพื่อให้กำหนดรู้สมุทัย ญาณนี้เป็นญาณที่ ๓ ที่แสดงอาการของทุกข์

ญาณนี้จะกำหนดรู้ปฏิจจสมุปบาทธรรม รวมทั้งรู้ว่าถ้าดับตัณหาและอุปาทานเสียได้ก็จะเป็นการดับทุกข์

๙. *มุญจิตุกามยตาญาณ* การกำหนดรู้ความปรารถนาใคร่จะหลุดพ้นไปจากทุกข์ เมื่อผู้ปฏิบัติรู้สึกอึดอัด จิตนั้นก็พยายามดิ้นรน เพื่อจะออกไปนอกตัว คล้ายปลาที่อยากออกไปจากแห ญาณนี้เป็นญาณที่ ๔ ที่แสดงอาการของทุกข์ จะกำหนดรู้ได้ชัดในเที่ยวที่สอง

๑๐. *ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ* การกำหนดรู้ความพยายามจะให้พ้นไปจากทุกข์ ได้แก่ การกำหนดรู้ว่า เมื่อพยายามอย่างนี้มนวลไม่สำเร็จ จิตก็ดิ้นรนแรงขึ้น ตั้งแต่ภังคญาณเป็นต้นมา กายได้ดับลงสนิทแล้ว จิตจึงมีความเป็นใหญ่ จนเมื่อจิตดิ้นรนกายก็พลอยเป็นไปด้วย การดิ้นรนของจิตเพื่อหนีจากทุกข์นี้รุนแรงมาก ญาณนี้เป็นญาณที่ ๕ ที่แสดงอาการของทุกข์ จะกำหนดรู้ได้ชัดในเที่ยวที่สอง

๑๑. *สังขารุเปกขาญาณ* การกำหนดรู้การวางเฉยของนามรูป เมื่อพยายามจะออกไปจากกองทุกข์นี้ไม่สำเร็จ ก็ปล่อยไปตามเรื่อง หรือวางเฉยเสีย บางท่านว่าเหมือนมีความรู้สึกต่อสตรีที่ได้หย่าขาดจากกันแล้ว นี่เป็นการรู้นิโรธในความหมายว่าเป็นการดับทุกข์ (ส่วนนิโรธในความหมายว่าทำให้แจ้งแห่งสภาพที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งตามสัจจกถาปฏิสัมภิทามรรคนั้น มีอยู่แต่ในวิชชาธรรมกายและวิปัสสนาแบบโบราณเท่านั้น) ในทางปฏิบัติ จะเห็นญาณนี้แวบเดียว แต่ก็สามารถทำให้ทุกข์มหาศาลในวิปัสสนาดับลงได้โดยฉับพลัน ญาณนี้เป็นญาณสุดท้ายที่แสดงอาการของทุกข์ จะกำหนดรู้ได้ชัดในเที่ยวที่สอง

๑๒. *อนุโลมญาณ* การปล่อยไปตามวิถีแห่งอารมณ์นิพพาน จะมีปัญญาแนะนำให้รู้ว่ามีญาณวิถีเกิดขึ้นเพื่อจะช่วยให้ข้ามไปยังฐานะใหม่ พ้นไปจากทุกข์ของโลกนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติยังเสียดายโลกีย์วิสัย ก็จะไม่กล้าเกาะญาณวิถีนี้ไป แต่ถ้าเบื่อหน่ายชีวิตในสภาพปัจจุบันนี้ ก็จะมีปัญญาแนะให้ยอมเป็นยอมตายเกาะญาณวิถีนี้ไป

๑๓. *โคตรภูญาณ* การกำหนดรู้การข้ามโคตรปุถุชน เมื่อตัดสินใจเกาะญาณวิถีต่อไป ญาณวิถีก็จะพาข้ามโคตรปุถุชน

๑๔. *มรรคญาณ* ได้แก่ระยะจากจุดเริ่มตัดสินใจเกาะญาณวิถีข้ามโคตรปุถุชนมาถึงจุดที่ญาณวิถีถึงที่หมาย อาการของมรรคที่เกิดขึ้นในลักษณ์นี้ มีผู้นำไปผูกเป็นสำนวนว่า "*เป็นการข้ามไปยังฝั่งขวา*" ที่ระบุว่าเป็นฝั่งขวา เพราะในพุทธศาสนานิยมการเวียนขวา

๑๕. *ผลญาณ* การกำหนดรู้จุดที่ญาณวิถีข้ามมาถึงที่หมาย (*การปฏิบัติตามแบบวิชชาธรรมกายจะทำให้สามารถเห็นผลญาณคือ อายตนะนิพพาน อีกด้วย*)

๑๖. *ปัจจเวกขณญาณ* ต่อจากผลญาณจะมีภวังค์คั่นอยู่หน่อยหนึ่ง แล้วจะมีญาณบอกให้รู้ว่ามีปัญญาได้อะไรมาบ้างแล้ว

สำหรับรายละเอียดในการเจริญวิปัสสนาแบบไตรลักษณ์นี้ ท่านผู้สนใจจะหาดูได้ในนิตยสาร *มงคลสาร* เล่มที่ ๙๖–๙๗/๒๕๑๖ เรื่อง *สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน* โดย โสภณ ชื่นชุ่ม

ตามมติของสำนักวัดมหาธาตุ ผู้ปฏิบัติได้ญาณ ๑๖ ญาณนี้ ครั้งหนึ่ง จะบรรลุมรรคผลชั้นโสดาบัน ถ้าได้สองครั้งจะบรรลุมรรคผลขั้นสกิทาคามี ถ้าสามครั้งได้อนาคามี สี่ครั้งได้อรหัตตผล

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้บรรลุมรรคผลโดยการเจริญวิปัสสนาแบบนี้ กล่าวโดยย่อมีดังต่อไปนี้[๒๑]

๑. ต้องมีศีล

๒. ต้องสละคืนสมาธิ

๓. ต้องมีสติอยู่เสมอ คือให้มีตัวรู้ตามติดญาณไปทุกขณะ แล้วตัวรู้นี้จะกลายเป็นปัญญา

๔. ต้องพยายามพิจารณาอุทยัพยญาณให้เห็นลักษณ์ของ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

๕. ระวังอย่าหลงอยู่ในวิปัสสนูปกิเลส (ข้อนี้ใช้เฉพาะการปฏิบัติในครั้งแรกเท่านั้น) เพราะวิปัสสนูปกิเลสนี้ อาจทำให้สำคัญผิดไปว่าตนได้บรรลุมรรคผลแล้ว หรือไม่ก็หลงเพลินอยู่ในอารมณ์เหล่านี้ จนไม่เป็นอันปฏิบัติสืบไป วิปัสสนูปกิเลสจะเกิดขึ้นเมื่อได้อุทยัพยญาณแล้ว ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการด้วยกัน คือ

๑. *โอภาส* เห็นแสงสว่างมากผิดปกติ สามารถเห็นที่ต่าง ๆ ได้ ถ้าได้ปัญจมฌานแล้วอาจเห็นได้ถึงพรหม

๒. *ปีติ* ขนลุกและรู้สึกวาบ ๆ ไปทั่วตัว ลมพัดไปทั่วกายเป็นละลอก มีอาการตัวจะลอยขึ้น และมีความเยือกเย็นวาบลงไปกลางกาย แล้วแผ่ไปทั่วตัวคล้ายน้ำโกรกชะโงกผา

๓. *ปัสสัทธิ* รู้สึกว่าร่างกายโปร่งเบา สงบมาก มีความเย็นอย่างละเอียดเนียน ๆ

๔. *อธิโมกข์* มีศรัทธาแก่กล้าอยากให้คนทั้งโลกมาเจริญวิปัสสนา

๕. *ปัคคหะ* มีความเพียรอยากปฏิบัติวิปัสสนาอย่างหามรุ่งหามค่ำ

๒๑ โสภณ ชื่นชุ่ม, **สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน** ในนิตยสาร **มงคลสาร เล่มที่ ๙๗/๒๕๑๖**, หน้า ๔๙–๕๐.

๖. *สุข* เป็นอุปกิเลสที่ต่อจากปัสสัทธิ คือเมื่อสงบแล้วก็รู้สึกเป็นสุขชนิดที่ไม่อาจหาได้ในโลกนี้

๗. *ญาน* ทำวิปัสสนาญาณได้คล่องผิดปกติ

๘. *อุปัฏฐาน* กำหนดสติได้คล่องแคล่วทุกอิริยาบถ

๙. *อุเบกขา* วางเฉยไม่ยินดียินร้ายในเรื่องอะไรเลย

๑๐. *นิกันติ* ความอยากหยุดเพียงอุปกิเลสอย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามที่กล่าวมาข้างต้น

การเจริญวิปัสสนาแบบโบราณ[๒๒]

การเจริญวิปัสสนาแบบโบราณมี ๓ วิธี ดังต่อไปนี้

วิธีที่หนึ่ง เมื่อได้รูปฌานและอรูปฌานแล้ว ก็ถอยมาเจริญวิปัสสนาตามแบบไตรลักษณ์ วิปัสสนาแบบโบราณกำหนดญาณไว้เพียง ๑๐ ญาณ *มีสัมมสนญาณ เป็นเบื้องต้น* และ *มีอนุโลมญาณ* เป็นญาณสุดท้าย[๒๓] วิธีนี้จะได้มรรคผลทางปัญญา แต่เมื่อได้มรรคผลแล้ว อาจย้อนมาเดินสมาบัติเพื่อให้ได้เจโตสมาธิอีกได้

วิธีที่สอง ได้แก่การแบ่งวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ ออกเป็น ๕ คู่ แล้วเดินฌานสมาบัติน้อมจิตเข้าหาวิปัสสนาญาณทีละคู่เป็นอนุโลม ปฏิโลมจนบรรลุมรรคผล วิธีนี้อาจได้มรรคผลทั้งทางปัญญาและเจโตสมาธิ

วิธีที่สาม ได้แก่เดินทางสมาบัติจนบรรลุบุพเพนิวาสานุสติญาณ ในระหว่างการเดินทางสมาบัติให้อธิษฐานจิตขอให้บรรลุเมืองแก้ว เมื่อได้บรรลุเมืองแก้วก็ขอประทานกำแพงแก้ว ๗ ชั้นจากพระบรมศาสดา เมื่อได้กำแพงแก้ว ๗ ชั้นแล้ว ก็สามารถบรรลุจุตูปปาตญาณได้โดยง่าย ต่อเมื่อมีความสลดใจในความเวียนว่ายตายเกิดขึ้น ก็จะมีปัญญาสามารถประหารตัณหาให้หมดไป แล้วจะมีอาสวักขยญาณแจ้งให้ทราบว่ากิเลสได้สิ้นไป

๒๒ โสภณ ชื่นชุ่ม, หน้า ๕๒.

๒๓ ดูพระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำภาษีเจริญ ธนบุรี, **เรื่อง ธรรมกาย** (โรงพิมพ์ดุสิตสัมพันธ์ โดยอนุมัติของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒๒–๑๒๔ ประกอบ

แล้ว ไม่ต้องไปเกิดในภพใหม่ต่อไปอีก แต่ถ้าหากยังมีอุปาทานเหลืออยู่ จะบรรลุเพียงอนาคามิผล การบรรลุความหลุดพ้นทำนองนี้ เรียกว่า *เจโตวิมุตติ*

วิปัสสนากัมมัฏฐานที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวิปัสสนาแบบที่มุ่งหวังผลอันสืบแต่*ปัจจัยภายใน* หรือสูงกว่าวิปัสสนาแบบไตรลักษณ์ ได้แก่การเจริญวิปัสสนาโดยใช้ เจโตสมาธิเป็นบาท *เจโตสมาธิ คือ สมาธิที่ประดับด้วยอภิญญาหรือวิชชาสาม* ถ้าบรรลุความหลุดพ้นโดยทางนี้ เรียกว่าหลุดพ้นโดยทางเจโตวิมุตติ วิปัสสนาประเภทนี้เป็นประเภทที่ใคร่เชิญชวนท่านทั้งหลายทดลองปฏิบัติดูบ้าง ถึงแม้จะปฏิบัติไปยังไม่ถึงขั้นบรรลุมรรคผล ก็ยังอาจจะได้ความสามารถทางสมาธิบางประการไว้เป็นเครื่องแก้เหงา ถ้าโชคดีบรรลุมรรคผล ก็จะตระหนักด้วยตนเองว่าสุขใดจะสุขยิ่งกว่าในอายตนะนิพพานไม่มี ทั้งในขณะที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนาแบบนี้อยู่ ใคร่จะปฏิบัติวิปัสสนาแบบไตรลักษณ์บ้าง ก็เพียงแต่น้อมใจไปพิจารณาวิปัสสนาญาณ ไม่ช้าก็อาจบรรลุมรรคผลทางปัญญาเป็นผลพลอยได้อีกทางหนึ่ง

การเจริญวิปัสสนาโดยใช้เจโตสมาธิเป็นบาท ปฏิบัติกันมากในหมู่ผู้เลื่อมใสในนิกายมหายาน ในพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทก็อ้างถึงวิชชาแขนงนี้ไว้หลายตอน พุทโธวาทตอนใดที่กล่าวถึงอาโลก หรือแสงสว่าง ที่กล่าวถึงทิพพจักขุ วิชชาสาม และธรรมกายเป็นเรื่องของวิปัสสนาแบบนี้ทั้งสิ้น การเจริญวิปัสสนาแบบนี้ไม่รุ่งเรืองทางฝ่ายเถรวาท แต่ทางมหายานกลับนิยมปฏิบัติกันทั่วไป อาจจะสันนิษฐานได้ว่า คงสืบมาแต่การกระทำทุติยสังคายนา ที่เมืองไพสาลี หลังจากปฐมสังคายนาราว ๑๐๐ ปี ในครั้งนั้น พระสงฆ์ได้แตกแยกออกไปเป็นสองนิกาย เถรวาทนิกายหนึ่ง มหายานนิกายหนึ่ง ต่อมาต่างฝ่ายต่างพยายามแสดงว่าตนสังกัดในนิกายหนึ่งนิกายใดอย่างเคร่งครัด ผลก็คือว่า หลักวิปัสสนาแขนงนี้ได้สูญไปจากนิกายเถรวาท หลวงพ่อวัดปากน้ำ เพิ่งได้ค้นพบวิชชานี้อย่างใหม่อย่างพิสดารเมื่อประมาณ ๕๐ ปีมานี้เอง และได้ให้นามนี้ว่า *"วิชชาธรรมกาย"*[๒๔]

[๒๔] โสภณ ชื่นชุ่ม, **สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน** ในนิตยสาร **มงคลสาร เล่มที่** ๙๘/๒๕๑๖, หน้า ๓๗–๓๘

ง. อานิสงส์ของการปฏิบัติธรรมด้วยความไม่ประมาท

เมื่อสาธุชนพร้อมด้วยความไม่ประมาท หมั่นสมาทานศีลสิกขา เจริญสมาธิและปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น เพื่อประโยชน์อันใด ?

กล่าวโดยสรุป การสมาทาน *ศีล* นั้น ย่อมช่วยป้องกันและกำจัดกิเลสอย่างหยาบและอย่างกลางอันอาจจะเกิดขึ้น ทั้งทางกายวาจาและใจ ส่วนการเจริญ*สมาธิ* สามารถช่วยกำจัดกิเลสอย่างกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้ปลอดจากนิวรณ์ทั้ง ๕ อันมีกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ (ความง่วงเหงา) อุทธัจจะกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่าน) และวิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ให้หายไป สำหรับ *ปัญญา* นั้นช่วยกำจัดกิเลสทั้งอย่างหยาบ อย่างกลางและอย่างละเอียดให้หมดสิ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง

มีข้อสังเกตว่า *ศีล สมาธิ* และ*ปัญญา ต่างก็เป็นอุปการะแก่กัน* กล่าวคือ เมื่อศีลยิ่งบริสุทธิ์ จิต (สมาธิ) และปัญญาก็ยิ่งบริสุทธิ์ เมื่อปัญญายิ่งบริสุทธิ์ ศีลและสมาธิก็ยิ่งกลับบริสุทธิ์ขึ้นอีก ดังนี้เป็นต้น

เมื่อปัญญาเจริญยิ่งขึ้นเพียงใด ความรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ก็ยิ่งชัดขึ้นเพียงนั้น กล่าวคือ

๑. **พระไตรลักษณ์หรือสภาวธรรม** คือ *อนิจจัง* (ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน) *ทุกขัง* (เป็นทุกข์) และ *อนัตตา* (ความไม่มีตัวตน) แห่งธรรมทั้งหลายทั้งปวงโดยเฉพาะอย่างยิ่งนาม รูป ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง[๒๕] กล่าวคือเห็นการเกิดดับของนาม รูปในลักษณะทั้งที่ ไม่ปกปิดและที่ปกปิด (สำหรับผู้มีอวิชชา) ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

[๒๕] **นาม–รูป** คือ **กายกับใจ** (หรือเรียกรวม ๆ ว่า **ขันธ์ ๕**) **รูป** ประกอบด้วย **มหาภูตรูปสี่** (ได้แก่เนื้อ หนัง เล็บ กระดูก ผม เลือด ลม ฯลฯ อันปรุงขึ้นจากธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ) และ **อุปทายรูป** ซึ่งอาศัยมหาภูตรูปอยู่ ได้แก่ ภาวะ ชาย หญิง สวย ไม่สวย ฯลฯ เป็นต้น **ส่วน นาม** ได้แก่ **เวทนา** คือความรู้อารมณ์ว่าเป็นสุขเป็นทุกข์และไม่ทุกข์ไม่สุข **สัญญา** คือความจำได้หมายรู้ใน รูป รส กลิ่น เสียง เป็นต้น **สังขาร** คือเจตสิกธรรมหรืออารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจที่เป็นกุศล อกุศล และอพยกฤต คือกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว และ **วิญญาณ** คือความรู้อารมณ์เมื่อเวลามีรูป รส กลิ่น เสียง มากระทบเป็นต้น (โปรดดูในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **นวโกวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๖๖/๒๕๑๓, หน้า ๔๖–๔๗ และใน พุทธทาส ภิกขุ, **ปฏิจจสมุปบาท คืออะไร**, ๒๕๑๔, หน้า ๔๑–๔๒)

๒. **อริยสัจจ์สี่** กล่าวคือ

(๑) ช่วยให้รู้แจ้งว่า การยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ในนามรูปหรือขันธ์ ๕ ของตัวเองหรือของผู้อื่นนั้นเป็น *ทุกข์*

(๒) ให้รู้ชัดว่า *อวิชชา* เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, *สังขาร* เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ, *วิญญาณ* เป็นปัจจัยให้เกิดนาม รูป, *นามรูป* เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ, *อายตนะ* เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ, *ผัสสะ* เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา, *เวทนา* เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา, *ตัณหา* เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน, *อุปาทาน* เป็นปัจจัยให้เกิด *ภพ ชาติ* ชรา มรณะ ซึ่งเรียกว่า *ปฏิจจสมุปบาท* นี้ *เป็นเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย)*

(๓) ช่วยให้ทราบชัดยิ่งขึ้นอีกว่าโดยทางมัชฌิมาปฏิปทาอันมี *ศีล สมาธิ* และ *ปัญญา* อันมีนัยรวมอยู่ใน*อริยมรรคมีองค์ ๘* ประการนี้ *เป็นทางดับทุกข์* ช่วยให้สามารถรู้เท่าทันในเหตุแห่งทุกข์ (คือปฏิจจสมุปบาท) ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถดับอวิชชาอันเป็นมูลรากฝ่ายเกิดและตัณหา หรือวางอุปาทานในขันธ์ ๕ ได้

(๔) เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถดับทุกข์ได้มากเพียงใด ก็ย่อมสามารถหลุดพ้นจาก *ไตรวัฏฏ์* อันมี *กิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์* และ *วิปากวัฏฏ์* ได้มากขึ้นเพียงนั้น ซึ่งอาจจะเป็นการหลุดพ้นชั่วคราว (ตทังควิมุตติ) หรือด้วยการข่มกิเลสไว้ (วิกขัมภนวิมุตติ) จนถึงซึ่งความหลุดพ้นอย่างถาวร (สมุทเฉทวิมุตติ) ความหลุดพ้นหรือสิ้นอาสวกิเลสโดยสิ้นเชิงนี้ คือ สภาวะแห่งความดับทุกข์ (นิโรธ)

ในระหว่างที่ผู้ปฏิบัติธรรม *มีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ สมาทานศีลสิกขา* (อย่างน้อยเบญจศีล) และประกอบการกุศลอื่น ๆ เช่น การบริจาคทานเป็นต้น *ย่อมเป็นผู้มีคติ แน่นอนเหมือนพระโสดาบัน* คือไม่ต้องเกิดในทุคคติภูมิ อันมี นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง และ *ถ้าผู้ปฏิบัติสามารถเจริญธรรมภาวนาถึงซึ่งความเป็นยอด อันเป็นอนันตรปัจจัย คือปัจจัยที่ไม่มีสิ่งอื่นคั่นแห่งโสดาปัตติมรรค ย่อมนับว่าผู้ปฏิบัติธรรมผู้นั้นครอบงำโคตร คือครอบงำภูมิแห่งปุถุชน ล่วงเสียซึ่งความนับว่าเป็น ปุถุชน ย่างเข้าสู่ความเป็นอารยะ เรียกว่า โคตรภูบุคคล*[๒๖]

[๒๖] พระปริยัติธรรมคุณาธร, **ไขธรรมะ** ในนิตยสาร **มงคลสารฉบับที่** ๘๖/๒๕๑๕, หน้า ๑๔

ตามที่ได้บรรยายมาแล้วในตอนต้น เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานว่า พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่อง *สติปัฏฐาน ๔* ว่า *เป็นที่ไปหรือหนทางอันเอก* นั้น นอกจากนี้แล้วยังได้ตรัสรับรอง *อานิสงส์ของผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ไว้อีกด้วยว่า*

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ตลอด ๗ ปี ผู้นั้นพึงหวังผล ๒ ผลอันใดอันหนึ่ง คือพระอรหัตตผลในปัจจุบันชาตินี้ ๑ หรือเมื่อวิบากขันธ์ที่มีกิเลสตัณหาเป็นต้น เข้ายึดไว้ยังเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ (คือผู้นั้นคงจะได้อรหัตตผลหรืออนาคามีผล ในปัจจุบันชาตินี้เป็นแน่)

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ๗ ปียกไว้ ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ ตลอด ๖ ปี ตลอด ๕ ปี ตลอด ๔ ปี ตลอด ๓ ปี ตลอด ๒ ปี ตลอด ๑ ปี ตลอด ๗ เดือน ตลอด ๖ เดือน ตลอด ๕ เดือน ตลอด ๔ เดือน ตลอด ๓ เดือน ตลอด ๒ เดือน ตลอด ๑ เดือน ตลอดกึ่งเดือน ตลอด ๗ วัน ผู้นั้นพึงหวังผล ๒ ผลอันใดอันหนึ่ง คือพระอรหัตตผลในปัจจุบันชาตินี้ ๑ หรือเมื่อวิบากขันธ์ที่กิเลสมีตัณหาเป็นต้น เข้ายึดไว้ยังเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี ๑[๒๗]

เมื่อย่างเข้าสู่ความเป็นอริยะ คือเป็นโคตรภูบุคคลแล้ว เจริญศีล สมาธิ และปัญญายิ่งขึ้นต่อไปอีก ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมสามารถบรรลุ มรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ ตามคุณธรรมหรือระดับธรรมที่ปฏิบัติได้ดังต่อไปนี้[๒๘]

คุณธรรมของพระโสดาบัน

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา เธอยังล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ไม่มีผู้รู้ใด ๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้นเพราะเหตุสักว่า การล่วงสิกขาบท

[๒๗] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, **มหาสติปัฏฐานสูตรแปล** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙), หน้า ๖๒–๖๓ (ทีฆนิกายมหาวารวรรค และ ในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ๑๒ ในสุตันตปิฎก)

[๒๘] กองตำราคณะธรรมทานไชยา, **ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์** ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๑๕, หน้า ๔๑๕–๔๑๙ (บาลีพระพุทธภาษิต ติก. อํ ๒๑/๒๙๗,๓๐๐/๕๒๖,๕๒๗; ๒๐/๒๙๘/๒๕๖; ๒๐/๓๐๐/๕๒๗)

เล็กน้อยและการต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้ อนึ่ง สิกขาบทเหล่าใดที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคง ในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์ ๓[๒๙] เป็น *โสดาบัน* (ผู้ถึงกระแสแห่งนิพพาน) เป็นผู้มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา ผู้เที่ยงแท้ต่อการตรัสรู้ข้างหน้า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์ ๓ เป็นผู้ยังต้องท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์อีก ๗ ครั้งเป็นอย่างมาก แล้วย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์ ๓ จักต้องท่องเที่ยวไปสู่สกุล[๓๐] ๒ หรือ ๓ ครั้ง แล้วย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์ ๓ เป็นผู้มีพืชหนเดียว คือจักเกิดในภพแห่งมนุษย์หนเดียวเท่านั้น แล้วย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

คุณธรรมของพระสกิทาคามี

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา เธอยังล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? ข้อนั้นเพราะเหตุว่าไม่มีผู้รู้ใด ๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้นเพราะเหตุสักว่า การล่วงสิกขาบทเล็กน้อยและการต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้ อนึ่ง สิกขาบทเหล่าใดที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่ง

---

[๒๙] สัญโญชน์ ๓ คือ **สักกายทิฏฐิ** การเข้าใจผิดในนามรูปจากที่เป็นจริง ๑ **วิจิกิจฉา** การลังเลต่อการพ้นทุกข์ตามแบบของพระพุทธเจ้า ๑ **สีลัพพตปรามาส** การถือศีลและวัตรที่ถูกลูบคลำด้วยตัณหาและทิฐิ คือความปรารถนาผิดทาง โง่เขลา และถือรั้น ๑

[๓๐] คำว่า "สกุล" ในที่นี้ในบาลีว่า "**กุลานิ**" โดยใจความ หมายถึงการเกิดในสกุลมนุษย์ (คือในบ้านเรือนแห่งมนุษย์)

สัญโญชน์ ๓ และเพราะความที่ ราคะ โทสะ โมหะ ก็เบาบางน้อยลง เป็น *สกิทาคามี* ยังจะมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น แล้วย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

คุณธรรมของพระอนาคามี

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา เธอยังล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ไม่มีผู้รู้ใด ๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้นเพราะเหตุสักว่า การล่วงสิกขาบทเล็กน้อย และการต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้ อนึ่ง สิกขาบทเหล่าใด ที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕[๓๑] เป็น *อนาคามี* ผู้อุบัติขึ้นในทันที มีการปรินิพพานในภพนั้น ๆ ไม่เวียนกลับจากโลกนั้น ๆ เป็นธรรมดา

(อีกนัยหนึ่งจำแนกพระอนาคามีเป็น ๕ พวก คือ)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นผู้มีกระแสในเบื้องบนไปถึงอกนิฏฐภพ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นผู้ปรินิพพานด้วยต้องใช้ความเพียรเรี่ยวแรง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นผู้ปรินิพพานด้วยไม่ต้องใช้ความเพียรเรี่ยวแรง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นผู้ปรินิพพาน เมื่ออายุพ้นกึ่งแล้วจวนถึงที่สุด

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ เป็นผู้ปรินิพพานในระหว่างอายุยังไม่ทันถึงกึ่ง

---

[๓๑] สัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ คือ **สักกายทิฏฐิ** ๑ **วิจิกิจฉา** ๑ **สีลัพพตปรามาส** ๑ และ **กามราคะ** ความยินดีในวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ ๑ **ปฏิฆะ** ความหงุดหงิดด้วยอำนาจความขัดใจ ๑

คุณธรรมของพระอรหันต์

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา เธอยังล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ไม่มีผู้รู้ใด ๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้นเพราะเหตุสักว่า การล่วงสิกขาบทเล็กน้อยและการต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้ อนึ่ง สิกขาบทเหล่าใดที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคง ในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้น ได้กระทำให้แจ้ง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฏฐธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่[๓๒]

ข. พระธรรมเทศนา ว่าด้วย ติลักขณาทิกถา

ของ พระครูสมณธรรมสมาทาน (พระมงคลเทพมุนี)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน
อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ
เย จ โข สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน
เย ชนา ปารเมสฺสนฺติ มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ ฯ

---

[๓๒] พระอรหันตเจ้า ละสัญโญชน์ได้อีก ๕ ประการ (รวมเป็น ๑๐) คือ **รูปราคะ** ความพอใจในรูปภพ **อรูปราคะ** ความพอใจในอรูปภพ **มานะ** ความถือตน **อุทธัจจะ** ความฟุ้งซ่าน และ **อวิชชา** เครื่องกั้นปัญญา

ณ บัดนี้อาตมาภาพจะได้แสดงธรรมมิกถา แก้ด้วย *ติลกฺขณาทิกถา* วาจาเครื่องกล่าวปรารภลักษณะทั้ง ๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามอัตตโนมัติยาธิบาย พอเป็นเครื่องสนองประคองศรัทธาประดับสติปัญญาคุณสมบัติของพุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต บรรดาสโมสร ณ สถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า เริ่มต้นธรรมเทศนาว่า

สพฺเพสงฺขารา อนิจฺจาติ ฯลฯ มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ ฯ ดังนี้ เพราะว่าเราท่านทั้งหลายหญิงชายทุกถ้วนหน้า ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิตล้วนมีจิตประกอบด้วยกุศล ปัญญาผุดขึ้นในสันดาน ถึงเวลาธรรมสวนะก็พากันมาสดับตรับฟังธรรมเทศนา ก็การสดับนี้เป็นเยี่ยงอย่างอริยประเพณี ได้เคยทำกันสืบ ๆ มา สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อพระองค์มีพระชนม์อยู่ ได้สำเร็จพระโพธิญาณโดยไม่ต้องมีครูบาอาจารย์ ไม่ต้องสดับศึกษาต่อผู้ใด ถึงกระนั้นในตอนต้นเมื่อพระองค์สละราชสมบัติ แสวงหาพระโพธิญาณ ได้แสวงหาคณาจารย์ มีหลักฐานปรากฏว่า ได้ไปเล่าเรียนในสำนักอาฬารดาบส ในตอนนั้นก็ได้สำเร็จสมมาตรปรารถนา คือได้รูปฌาน อรูปฌาน แต่พระองค์ทรงทราบด้วยญาณปรีชาว่า หาเป็นทางที่จะให้สำเร็จมรรคผลไม่ พระองค์จึงทรงละคณาจารย์ทั้ง ๒ แสวงหาทางเพื่อจะให้สำเร็จมรรคผลต่อไป ก็ได้พบทางที่ใต้ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ และได้สำเร็จพระโพธิญาณด้วยอำนาจบุญญาภินิหารของพระองค์ ก็บัดนี้เราท่านทั้งหลายที่เป็นคฤหัสถ์บรรพชิตทุกถ้วนหน้า ล้วนแสวงหาทางแสวงหาที่พึ่งด้วยกัน บางท่านก็พบบางท่านก็หาพบไม่ บางท่านแสวงหาทางพ้นทุกข์ได้พบทางแล้ว กลับไม่ยึดธรรมที่เป็นทางพ้นทุกข์นั้น ไปยึดธรรมที่จะให้เกิดทุกข์ต่อไป *หนทางที่จะให้พ้นทุกข์ได้ต้องมีความเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ,* รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เป็นหนทางเบื่อหน่าย เป็นเหตุให้พ้นทุกข์ เป็นทางหน่ายวิเศษ ทางอื่นจะดีกว่านี้ไม่มี ที่เราท่านแสวงหาทางพ้นทุกข์เพื่อให้ประสบความสันติสุขสมมาตรปรารถนา พระบรมศาสดาทรงแสดงทางไว้ว่า *สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ* เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง *อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข* เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ *เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา* ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด *สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา*

ปญฺญาย ปสฺสติ เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ *อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข* เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ *เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา* ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด *สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ* เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา *อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข* เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ *เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา* ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด *อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน* บรรดามนุษย์ทั้งหลาย ชนเหล่าใดที่ไปถึงฝั่งพระนิพพาน ชนเหล่านั้นมีประมาณน้อย *อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ* ส่วนหมู่สัตว์ คือชนนอกจากนี้ ย่อมเลาะชายฝั่ง คือ *สักกายทิฏฐิ*นั่นแหละ *เย จ โข สมฺมทกฺขา เต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน* ชนทั้งหลายเหล่าใดแลเป็นผู้มีปกติประพฤติธรรม ในธรรมที่พระตถาคตกล่าวแล้วชอบ *เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ* ชนทั้งหลายเหล่านั้นจักถึงฝั่ง คือพระนิพพาน *มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ* ล่วงวัฏฏะเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ คือ กิเลสมาร อันบุคคลข้ามได้ยากนักนี้ เนื้อความของพระบาลีต่อไปนี้จะคลี่ความเป็นสยามภาษาและอรรถาธิบายขยายความเป็นลำดับไป ตั้งแต่เบื้องต้นไปว่า เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญา ต้องรู้จักเรื่องสังขารไม่เที่ยง ต้องรู้จักสังขารว่าคืออะไร เห็นตามปัญญาอย่างไร เห็นตามปัญญาว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เห็นด้วยปัญญาปัญญาเห็นด้วยไม่ได้ *ปญฺญาย ปสฺสติ* ต้องเห็นตามปัญญาได้ เห็นตามปัญญาว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง *ปุญฺญาภิสังขาร* ได้แก่สุจริตกุศลกรรมบถ บุญญกิริยาวัตถุเป็นอาทิ อันเป็นกามาพจรแต่งสัตว์ให้ดี ให้ประณีตเป็นชั้น ๆ ตามอำนาจกุศล ได้แก่มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖ ชั้น พรหม ๑๖ ชั้น *อปุญฺญาภิสังขาร* ได้แก่ทุจจริตอกุศลกรรมบถเป็นอาทิ เป็นผู้แต่งสัตว์ให้เลวทรามต่ำช้า ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ตามอำนาจกุศล *อเนญชาภิสังขาร* ได้แก่ความไม่หวั่นไหว คือความมั่น ได้แก่อรูปสมบัติทั้ง ๔ คือพวกอรูปพรหมทั้ง ๔ ชั้น อภิสังขารทั้ง ๓ นี้ จะปรุงแต่งสักเท่าใดก็ตาม ก็ล้วนตกอยู่ในอนิจจาทิลักษณะทั้งนั้น กล่าวคือความไม่เที่ยง ให้เห็นชัด เช่น เกิดเป็นเด็กเล็กจนกระทั่งเด็กใหญ่ จนกระทั่งเป็นบิดามารดาของกุลบุตรกุลสตรี จนกระทั่งแก่เฒ่าชราลงไปเพียงนี้เพียงเท่านั้นก็หาหยุดยั้งไม่ จนกระทั่งแตกตายทำลายไปหมด นี้ได้ชื่อว่า อนิจจาไม่เที่ยง นี่ส่วนที่เราเห็นด้วยตามนุษย์ กายมนุษย์ กายเทวดา พรหมอีก ๑๖ ชั้น รวมกันอยู่

ในนั้นคือว่า สังขารของพรหมเหล่านั้นก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อรูปพรหมก็เป็นอนิจจังไม่เที่ยงอีกเหมือนกัน เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร ไม่เที่ยงเหมือนกัน ไม่ใช่ตัวเหมือนกัน มีแบบเดียวกัน ถ้าหากว่าเราจะลืมความจริงว่ามันไม่ใช่ตัวอย่างไร ร่างกายของมนุษย์นี้แหละเอากันต่าง ๆ อย่างที่พระครูบริหารบรมธาตุ วัดนางชี ชั้นเดิมก็เป็นมนุษย์ เวลานี้ไปนอนเสียแล้วในโลงเช่นวันนี้ก็จะเผา หนทางมีให้ใหม่แล้วก็จะแปรไปหมด หาสักนิดก็ไม่ได้ นี้มันบอกความจริงเราอยู่อย่างนี้ แต่เราทุกคนก็เป็นเหมือนกันหมดอย่างนี้ ตายก็เผาไปตามหน้าที่ จะเหลือสักคนเดียวก็ไม่มี เมื่อเรารู้จักความจริงไม่เที่ยงเหมือนกันดังนี้แล้ว เป็นสุขหรือทุกข์ล่ะเราก็อาจรู้ว่าเป็นทุกข์ เมื่อใกล้จะตายก็ทุกข์ทีเดียว ทุกข์หนักขึ้นทุกที ตายไปแล้วก็ยังทุกข์ คนที่เหลืออยู่ก็ทำศพทำเมรุเสียเงินเป็นหมื่น ๆ ถ้ายิ่งเอาหน้าเอาตาก็เลยเสียกันยกใหญ่เป็นหลาย ๆ หมื่น นี่มันทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีสุขเลย เพราะมันไม่เที่ยงนั่นเองจึงเป็นทุกข์ ถ้าเที่ยงก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะเป็นทุกข์นั่นเอง เราจึงบังคับบัญชาไม่ได้ ไม่ใช่ตัวของเรา เรารู้จักกันหมดแล้ว ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัว เมื่อรู้ชัดว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวอย่างนี้ เราก็ฟังกันมามากแล้ว สังขารของมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม ไม่เที่ยงทั้งนั้น เมื่อรู้ว่าไม่เที่ยงเช่นนี้แล้ว ชัด ๆ อย่างนี้แล้ว ล้วนเป็นทุกข์จริง ๆ ด้วย เป็นทุกข์ไม่เป็นสุขเลย ทุกข์นี้เป็นอาคันตุกะ ไม่ใช่เนื้อหนังของทุกข์เพราะเหตุว่าทุกข์อันนี้มันไม่ใช่ประจำกันทีเดียว มันเป็นอาคันตุกะ *ทุกข์เป็นอาคันตุกะมันจรมา ทุกข์นี้บังคับได้แต่ขันธ์ของปุถุชน พอถึงอรหัตต์บังคับไม่ได้เสียแล้ว* ตัวไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวคงแบบเดียวกัน ถึงพระอรหันต์ทำไมท่านไม่ได้ มะขามสดเปลือกติดกับเนื้อ พอกรอก (ล่อน) เข้าแล้ว เนื้อก็หลุดจากเปลือก นี้ฉันใด ใจของพระอรหันต์ท่านหลุดจากกันแล้ว ของมนุษย์ยังไม่หลุด มันเกาะต่อติดกันอยู่เหมือนมะขามสด ๆ ถ้าเอาเนื้อออกเปลือกก็ติดไปด้วยกัน มันติดกันอย่างนี้ เหมือนอย่างพ่อแม่ลูก จะให้แยกกันไม่ได้ นั่นแหละคนหละ คนไม่ใช่ตนของเราเลย คนหนึ่งอยู่เชียงใหม่แต่อีกคนหนึ่งอยู่อุบลราชธานี แต่ว่าเขาไปรักกัน ถือว่าเป็นสามีภรรยาเข้า พอคนหนึ่งตายก็ร้องไห้เอาแล้ว ถ้าหากเราไม่ติดไม่เกี่ยวข้อง เขาไม่ได้เป็นสามีภรรยาเรา พอเขาตายเราก็ไม่

ร้องไห้ ไม่ยักเสียใจ นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะเราไม่ไปติดกับเขานี่ พระอรหันต์เจ้าใจของท่านเป็นอย่างนั้น แม้มารดาของท่านแตกกายทำลายขันธ์ท่านก็ยิ้ม ถ้าหากว่าปุถุชนหลุดได้อย่างนั้น เหมือนอย่างสามีภรรยาหย่าขาดจากกัน มันจะตายก็ยิ้มส่ง สมน้ำหน้าเพราะหย่าขาดกันแล้ว ไม่ติดกับมัน ถ้ายังติดเป็นสามีภรรยากันอยู่นั้นแบบปุถุชน ไม่สามารถหลุดจากกันได้ เช่นนั้นก็ต้องร้องไห้ มีทุกข์เพราะไปติดต่างหาก *ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ขันธ์ทั้ง ๕ ไม่ใช่ทุกข์อะไรทั้งหมด สัตว์ไม่ได้เป็นทุกข์อะไรทั้งหมด ขันธ์กับสัตว์ไปติดกันเข้า สัตว์เพราะหลงกิเลสไปติดกับขันธ์เข้า เพราะเหตุนี้ติดกันเข้ามันก็เป็นทุกข์ ถ้าปล่อยก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะเหตุนั้น ทุกข์จึงเป็นอาคันตุกะ ไม่ใช่เนื้อหนังที่เดียว สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัว นี่เรารู้กันหมดแล้ว ไม่ควรแสดงกันมากมาย ใคร ๆ ก็รู้ เด็กก็รู้ พระองค์ทรงรับสั่งตรัสเทศนาให้รู้จักว่าการยึดถือเป็นทุกข์ และตรัสว่าธรรมไม่ใช่ตัว ประสงค์อะไร ? ประสงค์ไม่ให้เรายึดสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว* บางคนใกล้จะตาย อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ยึดมั่นอยู่ทีเดียว ยึดอย่างนี้จนตาย กุศลอื่นไม่ได้นึกถึงหละ เมื่อเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวดังนี้ เป็นตัวกุศลทีเดียว *เท่าที่พระองค์ทรงรับสั่งว่าเบญจขันธ์ของมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม ในภพทั้ง ๓ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว ประสงค์อะไร ? ประสงค์ว่าให้หาสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เป็นสุข สิ่งที่เป็นตัว* เหมือนอย่างกับบุคคล ๒ คนยืนเคียงกัน คนหนึ่งดำ อีกคนหนึ่งขาว คนดำอยู่ข้างขวา คนขาวอยู่ข้างซ้าย เขาบอกว่าคนข้างขวาดำ จำเป็นจะต้องบอกว่าคนข้างซ้ายขาวด้วยหรือ ? เขาบอกว่าอย่างนั้นก็เท่ากับดูหมิ่นเราว่า โง่เต็มที นี่ก็เหมือนกัน ทุกขํ อนิจฺจํ อนตฺตา จะต้องประสงค์ด้วยหรือ เหตุฉะนั้น พระองค์ทรงรับสั่งเช่นนี้ก็เพราะประสงค์จะให้รู้จักสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เป็นสุข สิ่งที่เป็นตัว สิ่งที่เที่ยงในกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ถ้ารู้จักเช่นนี้ละก็ *อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน ฯ* คือตามพระดำรัสนี้ได้ความว่า มนุษย์ทั้งสิ้นตัดสินว่า น้อยคนนักที่จักไปสู่ฝั่งข้างโน้น คือ พระนิพพานได้ โดยมากเลยบอยู่ฝั่งข้างนี้ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ *เย จ โข*

สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน ฯ ก็แหละชนเหล่าใด ประพฤติตามคำในคำของพระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว ท่านทั้งหลายเหล่านั้นจักถึงซึ่งฝั่งข้างโน้น คือพระนิพพานอันเป็นที่ตั้งของความพ้นจากมัจจุราช ยากที่จะข้ามได้ ข้ามไปยากนัก พระนิพพานข้ามได้ยาก แง่นี้สำคัญนัก *เราเมื่อจะมุ่งหวังให้พบสิ่งที่เที่ยง สิ่งเป็นสุข สิ่งที่เป็นตัว แล้วจะต้องมุ่งหมายว่าจะต้องไปฝั่งพระนิพพาน* ฝั่งภพนี้เห็นจะไม่มีแน่ ฝั่งกามภพ รูปภพ อรูปภพ เห็นจะไม่มีแน่ ๆ จะต้องไปฝั่งพระนิพพานกัน ที่จะไปสู่พระนิพพานจะต้องไปพบสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เป็นสุข สิ่งที่เป็นตัว *จะไปท่าไหน?* ได้ชี้แจงแสดงมาแล้ว*ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ* ๕ อย่างนี้แหละที่พระองค์ทรงตรัสเทศนามาแล้ว๘ หมื่น ๔ พันธรรมขันธ์ ตลอดเวลา ๔๕ พรรษา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวเหตุ วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะเป็นตัวผลของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเราจะต้องรู้จัก แต่เราจะต้องรู้จักสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เป็นสุข สิ่งที่เป็นตัว ต้องให้รู้จักศีล ทำใจของตัวให้ถูกสิบ ถูกศูนย์ ให้ดี เราจะต้องหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางกายมนุษย์อย่าให้กำเริบ เหมือนอย่างกุมารน้อยนอนในท้องมารดา เมื่อหยุดนิ่งอยู่ถูกส่วนแล้ว ศูนย์กลางว่างอยู่ในท้องตัดขาดแค่สะดือเรียบเป็นหน้ากลองบังเวียนเข้าไป มีช่องว่างกลางเท่าเม็ดโพธิ์ เม็ดไทร แม้ชายก็ดีหญิงก็ดีเอาใจหยุดอยู่ตรงนั้น *ใจหยุดเรียกว่าสันติ ลมหยุดเรียกว่าอานาปาณ นี่หนทางที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้ว ต้องตั้งใจจึงจะได้เห็นสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เป็นสุข สิ่งที่เป็นตัว เมื่อเข้าถูกส่วนเช่นนี้แล้ว ใจหยุดนิ่งอยู่ นิ่งถูกส่วนเข้าจะเห็นศีลเกิดขึ้นทันที เห็นเป็นดวงใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ หยุดนิ่ง ศีลที่เห็นนั้นเป็นศีลในทางปฏิบัติ ทางปริยัติมีแต่ศีลรู้* มองดูในช่องว่างกลางดวงศีล จะเห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ ระหว่างกลางดวงสมาธิจะเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญา ระหว่างกลางดวงปัญญาจะเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติ จะเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่กลางวิมุตติญาณทัสสนะ ก็จะเห็นกายทิพย์ กายสัมพเวสี ที่ไปเกิดมาเกิดนั้นเข้าแล้ว เราเห็นได้ชัด เห็นเหมือนคนนอนหลับฝัน เราตื่น ๆ เราก็เห็น นี่เรามาเห็น ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ แล้วเข้าให้ถูกส่วนของกายทิพย์ ใจให้ถูกส่วนก็เห็นดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ แล้วก็

จะเห็นกายพรหม อ้อ! กายพรหมนี้เองที่ไปเกิดในชั้นพรหม นี่เรามาเห็นกายพรหมเข้าแล้ว ก็จะหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลาง ก็จะเห็นดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ แล้วก็จะเข้าถึงกายอรูปพรหม หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางกายอรูปพรหม พอถูกส่วนเข้าจะเห็นดวงศีล สมาธิปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ แล้วก็จะเห็นกายธรรม เมื่อเห็นกายธรรม คือตัวของเรา กายมนุษย์ กายทิพย์ก็ของเรา กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ก็ตัวของเราเหมือนกัน *พอถึงกายธรรมแล้วนั่นแหละเห็นด้วยตาของกายธรรม รู้ด้วยญาณของกายธรรมว่ากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ไม่เที่ยง ไม่เป็นสุข ไม่ใช่ตัว กายธรรมเห็นตามความจริง* ไม่เที่ยงก็เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์เห็นว่าเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวเราก็เห็นว่าไม่ใช่ตัว *เพราะตากายธรรมเห็นตามปกติ สมกับพระพุทธพจน์ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มชฺฌิมาปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา* เป็นต้น ความว่า*ตถาคตเจ้าเข้าถึงเฉพาะซึ่งกลาง*เป็นทางตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เข้าถึงกลางคือศูนย์กลางกายมนุษย์ กลางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นทางกลางนี้แหละ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ไปทางเดียวกันหมด นี่แหละมัชฌิม เดินทางนี้พอถูกส่วนเข้าอย่างนี้แล้ว *จกฺขุกรณี* ตาธรรมกายก็เห็นเป็นปกติ *ญาณกรณี* ก็มีญาณอันถูกต้อง เห็นอย่างไรรู้อย่างนั้นตรงกัน ซึ่งตามนุษย์ ดวงวิญญาณของมนุษย์เห็นต่างกัน ไม่ตรงกัน เพราะไม่มีญาณ กายทิพย์ กายพรหม กายอรูปพรหม มีแต่ดวงวิญญาณ ตาเนื้อ ตาแท้เท่านั้น ตาธรรมไม่มี ดวงวิญญาณของรูปพรหม อรูปพรหม ไม่เห็นเป็นปกติ แต่ตาของกายธรรมแล้วก็เห็นเป็นปกติ *พอถึงกายธรรมเข้า ดวงวิญญาณนั่นแหละกลับเป็นญาณดวงใหม่ อภิญฺญาย เมื่อถึงธรรมกาย รู้ยิ่ง สมฺโพธาย รู้พร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง นิพฺพานาย ธรรมกายปรินิพพานได้ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายพรหม กายอรูปพรหมจะปรินิพพานไม่ได้ เพราะเหตุฉะนั้น ธรรมกายนี้เองที่จะข้ามไปยังฝั่งพระนิพพานได้* เมื่อประพฤติในธรรม ตามธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวนี้แล้ว ก็ประพฤติตามศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงกายธรรมก็ได้ชื่อว่า *เย ชนา ปารเมสฺสนฺติ* ชนทั้งหลายเหล่าใดจะถึงซึ่งฝั่งข้างโน้นนั่นแหละกายธรรมอยู่ฝั่งนิพพาน กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม อยู่ฝั่งข้างนี้ *กายมนุษย์ กายทิพย์*

กายรูปพรหม กายอรูปพรหม เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กายธรรมเป็น นิจจัง สุขัง อัตตา

ถึงเป็นเพียงกายธรรม โคตรภูบุคคล เมื่อทำถูกส่วนเข้าก็ได้สำเร็จโสดา แล้วเอากายธรรมพิจารณาทุกขสัจจ์ สมุทัยสัจจ์ นิโรธสัจจ์ มัคคสัจจ์ ละเอียดหนักเข้าก็จะบรรลุสกิทาคา เอากายธรรมสกิทาคาพิจารณาสัจจธรรมทั้ง ๔ ดังกล่าวแล้ว ละเอียดหนักเข้าก็จะบรรลุพระอนาคา เอากายธรรมพระอนาคาพิจารณาสัจจธรรมทั้ง ๔ ให้ละเอียดยิ่งขึ้น พอถูกส่วนเข้าก็สำเร็จพระอรหันต์แล้วนั่นแหละ ได้ชื่อว่าถึงฝั่งข้างนิพพานพ้นมัจจุราชได้ ถ้าไม่ถึงกายธรรมข้ามไม่ได้ จะข้ามด้วยกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมไม่ได้ เมื่อข้ามไปฝั่งข้างโน้นก็จะได้เห็นว่า อันนี้กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น เมื่อผู้มีปัญญาประพฤติดังกล่าวก็จะคลายความสงสัยในพระพุทธศาสนา เหตุฉะนั้นผู้ที่เป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เมื่อพิจารณาธรรมของพระบรมศาสดาจงตั้งใจให้แน่นอน เมื่อกำหนดในใจถูกส่วนแล้วก็ให้พิจารณา ต้องอุตส่าห์เพียรพยายามปฏิบัติธรรมด้วยตนของตน ให้ปฏิบัติให้ได้บรรลุธรรมกายจนกระทั่งถึงพระอรหัตต์ นั่นจึงจะเป็นที่สรรเสริญของพระบรมศาสดา ที่ได้ชี้แจงแสดงมาในติลักขณาทิกถา ตามวาระพระบาลีคลี่ความสยามภาษา ตามอัตตโนมัติยาธิบายพอสมควรแก่เวลา *วรญฺญํ สรณํ นตฺถิ* สิ่งอื่นมิใช่ที่พึ่งอันประเสริฐของเราท่านทั้งหลาย *สรณํ เม รตฺตนตฺตยํ* พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเราท่านทั้งหลาย ด้วยอำนาจความสัตย์และที่ได้กล่าวธรรมปฏิบัติมาตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ *สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต* ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลายบรรดามาสโมสร ณ สถานที่นี้ ทุกถ้วนหน้า ในกาลทุกเมื่อ อาตมาภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา ขอสมมุติยุติธรรมมิกถา โดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ตอนที่ ๖ วิชชาธรรมกาย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วใน "หลักธรรมเบื้องต้นในการเจริญศีลและภาวนา" หน้า ๕๗ ว่า *วิปัสสนา* อาจให้ความหลุดพ้นได้สองทาง คือ โดย *สติปัฏฐาน* ๔ ประการหนึ่ง และโดย *อนิมิตตสมาธิ* อีกประการหนึ่ง สำหรับ อนิมิตตสมาธิ อาจเจริญให้เกิดขึ้นได้โดย *เจโตสมาธิ* แล้วพิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรมในอนิมิตตสมาธินั้น

วิชชาธรรมกาย เป็นกัมมัฏฐานแบบเจริญสมถคู่กับวิปัสสนา อาการของคู่กันนั้นตามปฏิสัมภิทา มรรค ยุคอรรถกถา กล่าวว่าคู่กันด้วยอารมณ์ ด้วยความเป็นโคจร คู่กันด้วยความละ ด้วยความสละ ด้วยความออก ด้วยความหลีกพ้นไปจากกิเลส คู่กันด้วยความเป็นธรรมละเอียด ด้วยความเป็นธรรมประณีต ด้วยความหลุดพ้น ด้วยความไม่มีอาสวะ ด้วยความเป็นเครื่องข้าม คู่กันด้วยความไม่มีนิมิต ด้วยความไม่มีที่ตั้ง ด้วยความว่างเปล่า คู่กันด้วยการภาวนา คู่กันด้วยความเป็นธรรมมีกิจเป็นอันเดียวกัน ด้วยความไม่ล่วงเกินกันและกัน และคู่กันด้วยความเป็นคู่กัน

อาการคู่กันข้างต้นมีข้อที่น่าสนใจเป็นพิเศษอยู่ข้อหนึ่ง ได้แก่ *อาการคู่กันด้วยความไม่มีนิมิต* การเจริญสมถะคู่กับวิปัสสนาด้วยความไม่มีนิมิตนี้ ก็คือ *อนิมิตเจโตสมาธิ* นั่นเอง พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ ณ บ้านเวฬุคาม ในนครไพสาลี ก่อนจะทรงปลงสังขารเล็กน้อยว่า อนิมิตเจโตสมาธินี้ ถ้าทำให้มากแล้ว สามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ตลอดกัปหรือเกินกว่านั้น ถ้าจะอธิบายอนิมิตเจโตสมาธิตามหลักของสมาธิแล้ว อาจอธิบายได้ว่า ได้แก่การเดินสมาบัติภายหลังที่ได้เป็นพระอรหันต์แล้ว โดยเดินสมาบัติตามแบบของเจโตสมาธิให้นิมิตละเอียดเข้า ๆ จนไม่เห็นนิมิตทำนองอรูปฌาน ถึงขั้นนี้อำนาจสมาบัติจะทำให้ไม่มีมลทินและเชื้อโรคอะไรเหลืออยู่ในกายเลย การเดินสมาบัติทำนองนี้มาก ๆ ก็เท่ากับเป็นการพักผ่อนระบบร่างกายรวมทั้งสมองไปในตัว จึงมีเหตุผลเพียงพอที่จะทำให้อายุยืนได้[๑]

---

[๑] โสภณ ชุ่มชื่น, **สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน** ในนิตยสาร **มงคลสาร เล่มที่ ๙๘/๒๕๑๖**, หน้า ๓๘–๓๙.

อนึ่ง ก่อนที่จะนั่งเจริญภาวนาธรรมทุกครั้ง ควรจะบูชาพระก่อนดังต่อไปนี้

วิธีบูชาพระ

ยะมะหัง สัมมาสัมพุทธัง ภะคะวันตัง สะระณัง คะโต (ชาย) คะตา (หญิง)

อิมินา สักกาเรนะ ตัง ภะคะวันตัง อะภิปูชะยามิ

ข้าพเจ้าบูชาบัดนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ซึ่งข้าพเจ้าถึงว่าเป็นที่พึ่ง กำจัดทุกข์ได้จริง ด้วยสักการะนี้

ยะมะหัง สวากขาตัง ภะวะคะตา ธัมมัง สะระณัง คะโต (ชาย) คะตา (หญิง)

อิมินา สักกาเรนะ ตัง ธัมมัง อะภิปูชะยามิ

ข้าพเจ้าบูชาบัดนี้ ซึ่งพระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ซึ่งข้าพเจ้าถึงว่าเป็นที่พึ่ง กำจัดภัยได้จริง ด้วยสักการะนี้

ยะมะหัง สุปะฏิปันนัง สังฆัง สะระณัง คะโต (ชาย) คะตา (หญิง)

อิมินา สักกาเรนะ ตัง สังฆัง อะภิปูชะยามิ

ข้าพเจ้าบูชาบัดนี้ ซึ่งพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ซึ่งข้าพเจ้าถึง ว่าเป็นที่พึ่ง กำจัดโรคได้จริง ด้วยสักการะนี้

ไหว้พระต่อไป

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา พุทธัง ภะคะวันตัง อะภิวาเทมิ (กราบลง ๑ หน)

สะวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นะมัสสามิ (กราบลง ๑ หน)

สุปฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ (กราบลง ๑ หน)

คำขอขมาโทษ

ตั้งนโม ๓ หนแล้ว ขอขมาโทษดังต่อไปนี้

อุกาสะ อัจจะโย โน ภันเต อัจจักคะมา ยถา พาเล ยะถามุฬฺเห ยะถา อะกุสะเล เย มะยัง กะ รัมหา เอวัง ภันเต มะยัง อัจจะโย โน ปะฏิคคัณหะถะ อายะติง สังวะเรยยามิ

ข้าพระพุทธเจ้า ขอวโรกาส ได้พลั้งพลาดด้วย กาย วาจา ใจ ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพียงไร แต่ข้าพระพุทธเจ้า เป็นคนพาล คนหลง อกุศลเข้าสิงจิต ให้กระทำความผิด ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ขอพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงงดความผิดทั้งหลายเหล่านั้นแก่ข้าพระพุทธเจ้า จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพระ-พุทธเจ้าจักขอสำรวมระวังต่อไป ฯ

คำอาราธนา

อุกาสะ ข้าพระพุทธเจ้าขออาราธนา สมเด็จพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสรู้ล่วงไปแล้ว ในอดีตกาล มากกว่าเมล็ดทรายในท้องพระมหาสมุทรทั้ง ๔ แลสมเด็จพระพุทธเจ้า อันจักได้ตรัสรู้ ในอนาคตกาลภายภาคเบื้องหน้า แลสมเด็จพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสรู้ในปัจจุบันนี้ ขอจงมาบังเกิดในจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโน-ทวาร แห่งข้าพระพุทธเจ้า ในกาลบัดเดี๋ยวนี้เถิด

อุกาสะ ข้าพระพุทธเจ้าขออาราธนา พระนพโลกุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการ ในอดีตกาลล่วงลับไปแล้ว จะนับจะประมาณมิได้ และพระนพโลกุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการในอนาคตกาล ภายภาคเบื้องหน้า และพระนพโลกุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการในปัจจุบันนี้ ขอจงมาบังเกิดในจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้าพระพุทธเจ้า ในกาลบัดเดี๋ยวนี้เถิด

อุกาสะ ข้าพระพุทธเจ้าขออาราธนา พระอริยสงฆ์ กับสมมติสงฆ์ ในอดีตกาลล่วงลับไปแล้ว จะนับจะประมาณมิได้ และพระอริยสงฆ์กับสมมติสงฆ์ ในอนาคตกาลภายภาคเบื้องหน้า และพระอริยสงฆ์กับสมมติสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ขอจงมาบังเกิดในจักขุ

ทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้าพระพุทธเจ้าในกาลบัดเดี๋ยวนี้เถิด

คำอธิษฐานต่อไป

ขอเดชคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมเจ้า คุณพระสงฆ์เจ้า คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ (หญิงสวด คุณครูบาอาจารย์) คุณมารดาบิดา คุณทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญมา แต่ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติก็ดี ที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญมาแต่เล็กแต่น้อย ระลึกได้ก็ดี หรือระลึกมิได้ก็ดี ขอบารมีทั้งหลายเหล่านั้น จงมาช่วยประคับประคองข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าได้สำเร็จมรรคแลผลในการบัดเดี๋ยวนี้เถิด นิพพานะปัจจะโยโหตุ ฯ

จบวิธีบูชาไหว้พระ

วิธีนั่งต่อไป

คู้บัลลังก์ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย เว้นหัวแม่มือทั้งสองให้ห่างกันสองคุลี คือหัวแม่มือซ้ายจดกับปลายนิ้วชี้ขวา แล้วตั้งกายให้ตรง คือ วัดตั้งแต่ปลายนิ้วชี้ของเท้าขวาถึงกลางลูกสะบ้าของหัวเข่าขวานั้น แล้วเอาเครื่องวัดนั้นจดลงที่ตรงตาตุ่มขาขวา แล้วเอาเครื่องวัดอีกข้างหนึ่งจดเข้าที่ใต้ลูกคาง นี้เป็นส่วนของกายตรง เรียก อุชุงกายัง ปะณิธายะ ตั้งกายให้ตรง ปะริมุขัง สะติง อุปัฏฐเปตวา เข้าไปตั้งสติไว้ให้มีหน้ารอบ คือเข้าไปตั้งสติไว้ไม่ให้เผลอ (ตรงกับพระขีณาสพ ผู้เป็นสติวินัยมีสติทุกเมื่อ) นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์สติไม่เผลอจากบริกรรมภาวนาและบริกรรมนิมิต ให้ติดกันไม่แยกแตกจากกัน นี้แลเป็นของสำคัญในเรื่องที่จะเป็นหรือไม่เป็น สติไม่เผลอจากบริกรรมทั้งสอง บริกรรมว่า *"สัมมา อะระหัง"* นี้เรียกว่าบริกรรมภาวนา กำหนดเครื่องหมายให้ใสเหมือนเพชรลูกที่เจียรนัยแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตา ประมาณเท่าวงของตาดำ ใสขาวเหมือนกระจกที่ส่องเงาหน้า สัณฐานกลมรอบตัวไม่มีตำหนิ เรียบรอบตัวเหมือนดวงแก้วกายสิทธิ์ นี้เรียกว่าบริกรรมนิมิต บริกรรมทั้งสอง

นี้พรากจากกันไม่ได้ ต้องให้ติดกันอยู่เสมอในอิริยาบถทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ไม่เผลอ ให้มีสติอยู่เสมอมิให้ขาด เมื่อเห็นดวงนิมิตเกิดเป็นดวงใสขึ้นแล้ว ให้หยุดบริกรรมภาวนา เพ่งอยู่ที่กลางดวงนั้น แล้วทำใจให้หยุดในหยุด ที่กลางดวงนั้นมีจุดเป็นเครื่องหมายให้ใสหนักขึ้นทุกที จนเป็นรัศมีคือแสงสว่าง ถ้าไม่หยุดให้บริกรรมภาวนาไว้ ว่า "สัมมา อะระหัง" ร้อยครั้งพันครั้ง หยุดอยู่ที่เดียว ดังจะอธิบายข้างหน้าเป็นลำดับไป

ก. **ขั้นสมถกรรมฐาน**

ต้องมีบริกรรมภาวนากับบริกรรมนิมิตเป็นคู่กัน บริกรรมนิมิต ให้กำหนดเครื่องหมายเป็นดวงใสเหมือนกับเพชรลูกที่เจียรนัยแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตา ผู้หญิงกำหนดเข้าปากช่องจมูกซ้าย ผู้ชายกำหนดเข้าปากช่องจมูกขวา อย่าให้ล้ำให้เหลื่อม ใจของเราที่ยืดไปยืดมา แวบไปแวบมา ให้เข้าไปอยู่เสียในบริกรรมนิมิตที่ปากช่องจมูกหญิงซ้าย ชายขวา ข้างนอกโตเท่าแก้วตา ข้างในดวงโตเท่าเมล็ดพุทธรักษา ใสขาวเหมือนกระจกเงาส่องหน้า แล้วให้บริกรรมภาวนาประคองบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า *สัมมา อะระหัง* ตรึกถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส.....ๆ ๆ ๆ นี่ *ฐานที่ ๑* [๒]

ฐานที่ ๒ เลื่อนไปที่เพลาตา หญิงอยู่ซีกข้างซ้าย ชายอยู่ซีกข้างขวา ตรงหัวตาที่มูลตาออก แล้วให้บริกรรมประคองเครื่องหมายที่เพลาตานั้นว่า สัมมา อะระหัง ๆ ๆ ๆ แบบเดียวกัน

ฐานที่ ๓ แล้วเลื่อนเครื่องหมายตรงลำดับเพลาตาเข้าไปที่กลางกั๊กศีรษะข้างในไม่ให้ค่อนซ้าย ขวา หน้า หลัง ล่าง บน กลางกั๊กพอดี ที่นี้เรียกว่า ฐานที่ ๓ แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายที่กลางกั๊กศีรษะข้างในว่า สัมมา อะระหัง ๆ ๆ ๓ ครั้ง ตรงนี้มีลัทธิพิธีต้องกลับตาไปข้างหลัง ให้ตาค้างเหมือนคนชักจะตาย เราหลับตาอยู่ ตาช้อนขึ้นข้างบน เหลือกไป ๆ จนค้างแน่น ให้ความเห็นกลับไปข้างหลัง แล้วค่อย ๆ ให้เห็นกลับเข้าข้างใน พอตาเห็นกลับเข้าข้างในก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๓ นี้ไป ฐานที่ ๔

[๒] พระมงคลเทพมุนี, **หลักการสอน สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน** ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔ (คณะศิษยานุศิษย์ กรุงเทพมหานคร, ๒๕๑๕), หน้า ๔๑ และดูภาพในหน้า ๘๔ ประกอบ

ฐานที่ ๔ ที่ปากช่องเพดาน ที่รับประทานอาหารสำลัก อย่าให้ล้ำให้เหลื่อมพอดี แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายในฐานที่ ๔ นั้นว่า สัมมา อะระหัง ๆ ๆ ๓ ครั้ง แล้วก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๔ ไป ฐานที่ ๕

ฐานที่ ๕ ที่ปากช่องคอ เหนือลูกกระเดือก กลางกั๊กปากถ้วยแก้ว ตั้งไว้ปากช่องคอ บริกรรมประคองเครื่องหมายที่ปากช่องคอนั้นว่า สัมมา อะระหัง ๆ ๆ ๓ ครั้ง แล้วเลื่อนเครื่องหมายลงไปฐานที่ ๖

ฐานที่ ๖ กลางตัว สุดลมหายใจเข้าออก สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางกั๊กข้างใน ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ที่ใจหยุดนั่นทีเดียว ตั้งตรงนั้น เอาใจของเราจดเข้าที่ดวงใสนั้น แล้วบริกรรมภาวนาว่า สัมมา อะระหัง ๆ ๆ ๓ ครั้ง แล้วถอยหลังจากฐานที่ ๖ มาที่เหนือกลางตัวเรานี้ขึ้นมา ๒ นิ้ว ฐานนั้นเรียกว่าฐานที่ ๗

ฐานที่ ๗ ฐานที่ ๗ นั้นมีศูนย์ ๕ ศูนย์ [๓] ๑. ศูนย์กลาง ๒. ศูนย์ข้างหน้า ๓. ศูนย์ข้างขวา ๔. ศูนย์ข้างหลัง ๕. ศูนย์ข้างซ้าย ศูนย์กลาง คือ *อากาศธาตุ* ศูนย์ข้างหน้า *ธาตุน้ำ* ศูนย์ข้างขวา *ธาตุดิน* ศูนย์ข้างซ้าย *ธาตุลม* ศูนย์ข้างหลัง *ธาตุไฟ* เครื่องหมายใสสะอาด คือช่องอากาศกลาง ตรงนั้นเรียกว่า *ศูนย์* ทำไมถึงเรียกว่าศูนย์ ตรงนั้นเวลาสัตว์ไปเกิดมาเกิดแล้วก็มาอยู่ในที่สิบ อยู่ในกลางดวงนั้น เมื่อพ่อแม่ประกอบธาตุธรรมถูกส่วนเข้าแล้วก็ตกศูนย์ทีเดียว พอตกศูนย์ก็ลอยขึ้นมาเหนือกลางตัว ๒ นิ้ว โตเท่าฟองไข่แดงของไก่ ใสเป็นกระจกส่องเงาหน้า นี่มันจะเกิดหละ ตรงนั้นเรียกว่าศูนย์ ศูนย์นั้นเป็นสำคัญนัก จะเกิดมาในมนุษย์โลกก็ต้องเกิดด้วยศูนย์นั้น จะไปนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์นั้นไปเหมือนกัน จะไปสู่มรรค ผล นิพพาน ก็ต้องเข้าศูนย์นั้นเหมือนกันแบบเดียวกัน *จะตาย จะเกิด เดินตรงข้าม ถ้าว่าจะไม่เกิดก็ต้องเดินในเข้าไป กลางเข้าไว้ หยุดเข้าไว้* ไม่คลาดเคลื่อน เมื่อรู้จักหลักดังนี้แล้วก็รู้ทีเดียว พอรุ่งขึ้นเช้านี้ ที่ใจเราวุ่นวายอยู่นี่ มันทำอะไร มันต้องการจะเวียนว่ายตายเกิด ถ้าใจเรานิ่งอยู่ในกลางนั้น มันจะเลิกเวียนว่ายตายเกิด....ฯ เราเข้าใจแล้ว เราต้องทำใจของเราให้นิ่ง ทำใจให้หยุดอยู่

[๓] โปรดดูภาพในหน้า ๘๕ ประกอบ

ศูนย์กลางนั่น กลางของกลางๆๆๆๆ ซ้ายขวาหน้าหลังล่างบน นอกใน ไม่ไป เข้ากลางของกลางๆๆๆๆ นิ่งแน่นหนักขึ้น พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เห็นดวงใสแจ่มบังเกิดขึ้นเท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์[๔]

แผนผังแสดงที่ตั้งของดวงนิมิตจากฐานที่ ๑–๗

(รูปด้านข้างผ่าซีก)

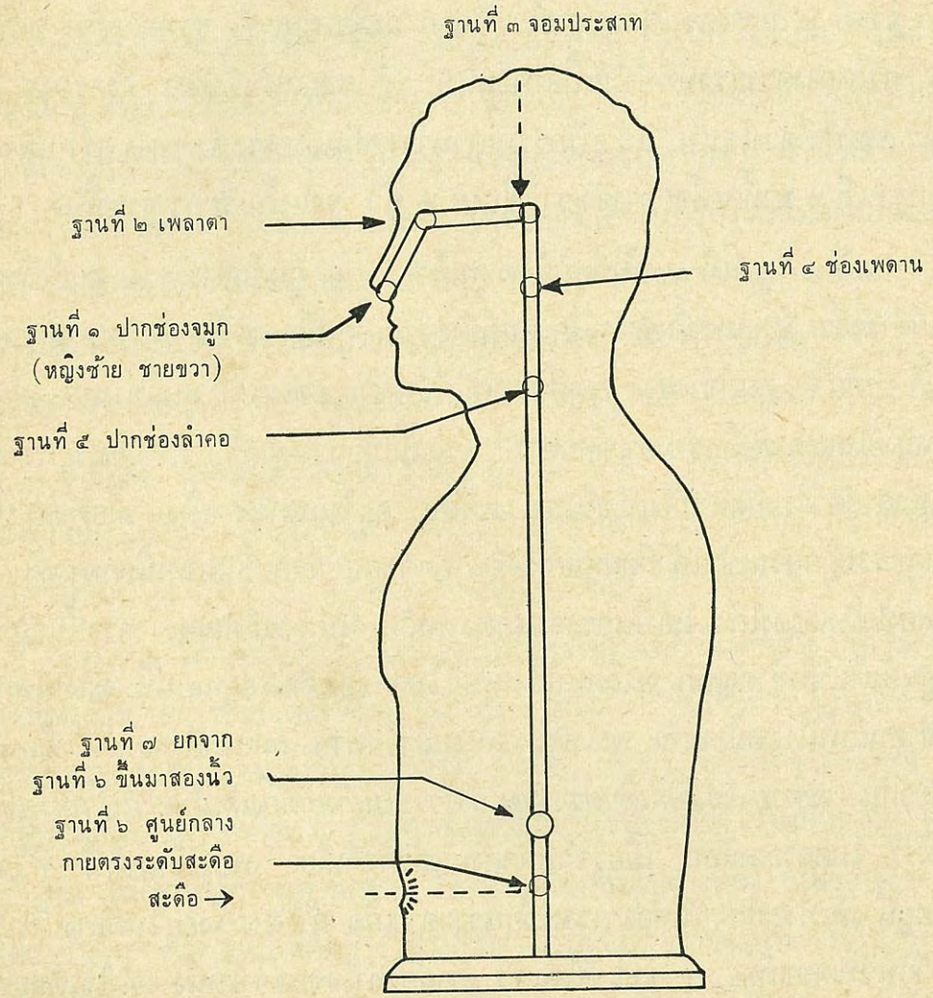

[๔] พระมงคลเทพมุนี, หน้า ๔๑–๔๔.

แสดงลักษณะฐานที่ ๗

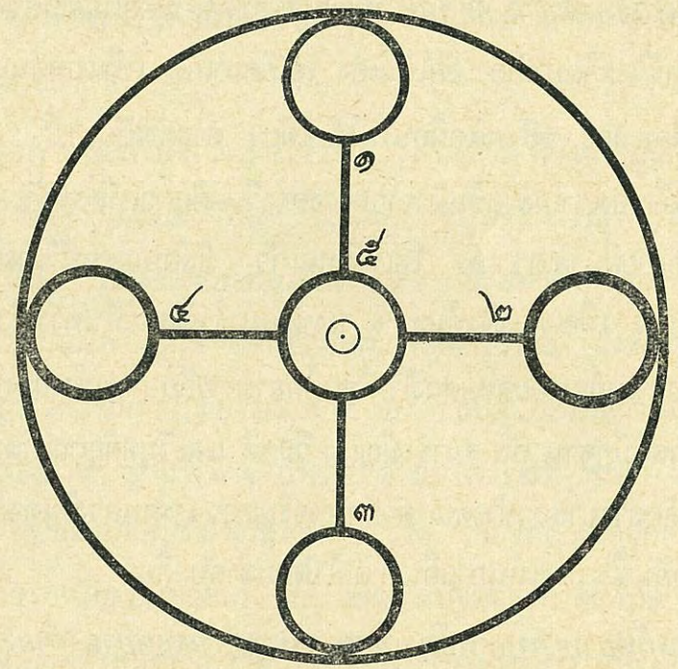

๑. ด้านหน้า ธาตุน้ำ

๒. ด้านขวา ธาตุดิน

๓. ด้านหลัง ธาตุไฟ

๔. ด้านซ้าย ธาตุลม

๕. ศูนย์กลาง อากาศธาตุ

๖. ตรงกลางศูนย์กลางอากาศธาตุ เป็น วิญญาณธาตุ

หยุดอยู่กลางดวงจันทร์ดวงอาทิตย์นั่น พอหยุดถูกส่วนเข้าเท่านั้น เกิดขึ้นมาอีกดวงหนึ่งเป็นดวง*ศีล* โตเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงศีลนั่น พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เกิดขึ้นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า ดวง*สมาธิ* โตเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนเข้าเกิดขึ้นอีกดวงหนึ่ง เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน เรียกว่า ดวง*ปัญญา* หยุดอยู่กลางดวงปัญญา พอถูกส่วนเข้าเกิด

ขึ้นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า ดวง*วิมุตติ* หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ พอถูกส่วนเข้าเกิดขึ้นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า ดวง*วิมุตติญาณทัสสนะ* หยุดอยู่กลางดวงวิมุติญานทัสสนะ พอถูกส่วนเข้าก็เห็นตัวของเราที่ไปเกิดมาเกิด อ้อไอ้นี่เอง ไปเกิดมาเกิด เข้าแบบต้นแล้ว ให้รู้จักหลักอย่างนี้ ไม่เคลื่อนหละ อย่างนี้เคลื่อนไม่ได้ทีเดียว ตายตัวเชียว....[๕]

ที่เห็นตัวของเราเองผุดขึ้นมาจากกลางดวงวิมุตติญาณทัสสะนั้น คือ*กายมนุษย์ละเอียด* หรือกายผ้นของเราเอง ใสเหมือนแก้ว มีลักษณะหน้าตาเหมือนกับกายเนื้อของเราทุกประการ เมื่อเห็นชัดเต็มส่วน นั่งขัดสมาธิหันหน้าไปทางเดียวกันกับเรา แล้วก็ให้ใจของกายมนุษย์ละเอียดหยุดลงไปที่ศูนย์กลางกายอีก ก็จะเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะอีกตามลำดับ ดังที่หลวงพ่อได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ด้วยการเจริญภาวนาผ่านดวงในดวง และกายในกายในทำนองเดียวกันนี้ ก็จะเห็นกายอื่น ๆ ต่อไปตามลำดับ คือ

กายทิพย์หยาบ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหมหยาบ กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหมหยาบ กายอรูปพรหมละเอียด แล้วต่อไปก็จะเห็น

กายธรรมโคตรภูหยาบ กายธรรมโคตรภูละเอียด (มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปแก้ว เกตุดอกบัวตูม หน้าตักกว้างประมาณเกือบ ๕ วา ความสูง และขนาดของดวงธรรม ประมาณเกือบ ๕ วา เท่ากัน)

กายพระโสดาหยาบ กายพระโสดาละเอียด (ขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๕ วา)

กายพระสกิทาคาหยาบ กายพระสกิทาคาละเอียด (ขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ประมาณ ๑๐ วา)

กายพระอนาคาหยาบ กายพระอนาคาละเอียด (ขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ประมาณ ๑๕ วา)

[๕] พระมงคลเทพมุนี, หน้า ๔๔–๔๕.

กายพระอรหัตหยาบ กายพระอรหัตละเอียด (ขนาดหน้าตักกว้าง ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ประมาณ ๒๐ วา) ตามลำดับ รวมทั้งหมด ๑๘ กายด้วยกัน[๖] เป็นอย่างน้อย

การเจริญภาวนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ *สำหรับผู้ที่ชำนาญในการกระทำใจให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายได้แล้ว แต่ยังไม่ได้ดวงปฐมมรรค เวลาเจริญภาวนา ก็อาจกำหนดบริกรรมนิมิต เป็นดวงแก้วกลมใสรอบตัว ประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ หรือกำหนดบริกรรมนิมิต เป็นพระพุทธรูปแก้วเกตุดอกบัวตูม นั่งขัดสมาธิหันหน้าไปทางเดียวกันกับเรา ความสูงประมาณสักหนึ่งคืบ ขึ้นที่ศูนย์กลางกาย ฐานที่ ๗ เลยทีเดียว* (โดยไม่ต้องผ่าน ฐานที่ ๑–๖) *พร้อมด้วยบริกรรมภาวนาว่า สัมมาอะระหัง เพื่อช่วยประคองจิตให้หยุดเป็นสมาธิเลยทีเดียวก็ได้* เมื่อจิตหยุดได้ถูกส่วนก็จะตกศูนย์ รายที่กำหนดบริกรรมนิมิตเป็นดวงแก้ว ก็จะเห็นดวงปฐมมรรค ดังที่หลวงพ่อได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนรายที่กำหนดบริกรรมนิมิตเป็นพระพุทธรูปแก้ว ก็จะเห็นพระพุทธรูปเกตุดอกบัวตูม ใสเหมือนแก้วที่เจียรนัย มีรัศมีสว่างยิ่งกว่าที่กำหนดเป็นบริกรรมนิมิตหลายเท่า สวยบริสุทธิ์โปร่งเบา อย่างที่ไม่เคยเห็นมาก่อน

เมื่อเห็นดวงธรรมก่อน ก็เดินดวงในดวง และกายในกายดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนผู้ที่เห็นธรรมกายก่อน ก็ *จรด* ใจลงไปที่ศูนย์กลางองค์พระเบา ๆ ก็จะเห็นดวงธรรมอีก แล้วก็ดำเนินต่อไปตามที่กล่าวข้างต้นเหมือนกัน

ดวงธรรมดวงแรกที่เห็นนั้น *คือดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน* หรือ *ดวงปฐมมรรค* หนทางเบื้องต้นไปสู่มรรคผลนิพพาน ขนาดที่เห็นแต่ละคนไม่เท่ากัน อย่างเล็กขนาดเท่าดวงดาวในอากาศ ขนาดโตเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์

ดวงธรรมหรือดวงปฐมมรรค อันประกอบด้วยธาตุธรรมละเอียดนี้เองเป็นที่ตั้งของขันธ์ ๕ อันมี รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เรียกว่า *ขันธโลก* ส่วนดวง

[๖] โปรดดูพระมงคลเทพมุนี, **ทางมรรคผล** (วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี, ๒๕๑๑) ประกอบ

อากาศธาตุซึ่งอยู่ในดวงปฐมมรรค คือ *อากาศโลก* และเห็น จำ คิด รู้ ที่รวมกันเป็น "หนึ่ง" หรือเนื้อหนังของ เห็น จำ คิด รู้ นี้เองคือ*สัตว์โลก*[๗]

เห็น อย่างหนึ่ง จำ อย่างหนึ่ง คิด อย่างหนึ่ง *รู้* อย่างหนึ่ง *สี่อย่างนี้รวมเข้าเป็นจุดเดียวกัน นั่นแหละเรียกว่า "ใจ"* อยู่ที่ไหน อยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ คือ ความเห็นอยู่ที่ท่ามกลางเนื้อหัวใจ ความคิดอยู่ท่ามกลางจิต ความรู้อยู่ท่ามกลางดวงวิญญาณ เห็น จำ คิด รู้ สี่ประการนี้หมดทั้งร่างกาย ส่วนเห็นเป็นต้นของรู้ ส่วนจำเป็นต้นของเนื้อหัวใจ ส่วนคิดเป็นต้นของดวงจิต ส่วนรู้เป็นต้นของดวงวิญญาณ ดวงวิญญาณเท่าดวงตาดำข้างใน อยู่กลางดวงจิต ดวงจิตเท่าดวงตาดำข้างนอก อยู่กลางเนื้อหัวใจ ดวงจำกว้างออกไปอีกหน่อยหนึ่ง เท่าดวงตาทั้งหมด ดวงเห็นอยู่ในกลางกาย โตกว่าดวงตาออกไป....[๘]

เมื่อเราเจริญสมาธิ ก็จะต้องรวมใจ กล่าวคือ รวม เห็น จำ คิด รู้ ให้เป็นจุดเดียวกัน หรือเป็น "หนึ่ง" หรือ "เอกัคคตารมณ์" ณ ศูนย์กลางกาย เมื่อหยุดได้ถูกส่วนก็จะเห็นดวงปฐมมรรค ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น *เมื่อดวงปฐมมรรคเกิดขึ้นแล้วต้องรักษาให้เกิดความชำนาญในอิริยาบถทั้งสี่* (เดิน ยืน นั่ง นอน) *ให้เป็นวสีชำนาญอยู่เสมอ คือ ชำนาญในการเข้า ชำนาญในการอธิษฐาน* หรือทรงสมาธิ *ชำนาญในการออก และชำนาญในการพิจารณา*

สำหรับพระพุทธรูปใสเกตุดอกบัวตูมที่ผุดขึ้นมาจากศูนย์กลางกาย ไม่ว่าจะเห็นแต่แรกหรือต่อจากกายอรูปพรหมก็ตาม เรียกว่า *ธรรมกาย* ดังปรากฏตามบาลี พระพุทธภาษิตว่า *โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ* แปลความว่า *ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ตถาคต* และว่า *ธมฺมกาโย อหํ อิติปิ* แปลความว่า *เราตถาคต คือ ธรรมกาย*[๙]

---

[๗] โสภณ ชื่นชุ่ม, หน้า ๔๔ และดูคำอธิบาย ในพระมงคลเทพมุนี, **เรื่องธรรมกาย** (วัดปากน้ำ ฯ, ๒๔๙๙), หน้า ๘๒ "คำว่า โลก หมายความว่าเป็นที่ก่อแห่งสัตว์ หรือนัยหนึ่งว่าเป็นที่ก่อผลแห่งสัตว์ ซึ่งว่าเป็นที่ก่อแห่งสัตว์ ก็คือเป็นที่เกิด ที่อยู่แห่งสัตว์ ที่ว่าเป็นที่ก่อผลแห่งสัตว์ ก็คือ เป็นที่ซึ่งสัตว์ได้อาศัยก่อกุศลและอกุศล...."

[๘] พระมงคลเทพมุนี, **หลักการสอนสมถวิปัสสนากรรมฐาน**, หน้า ๔.

[๙] มีความละเอียดใน พยาสสนันตัน, **สรณะของชาวพุทธ** ในนิตยสาร **มงคลสารฉบับที่ ๘๙/๒๕๑๕**

คำว่า *ธรรมกาย*นี้ แม้จะแปลกหูบ้างสำหรับบางท่าน แต่ก็เป็นคำที่มีมาใน พระสุตตันปิฎกว่า *ตถาคตสฺส วาเสฏฺฐ เอตํ ธมฺมกาโยติ วจนํ* แปลความว่า *ธรรมกายนี้เป็นชื่อของตถาคต ดูกร วาเสฏฐะ*[๑๐]

การเจริญภาวนาตามแนววิชชาธรรมกายนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรม ถึงธรรมกายแล้วย่อมสามารถเจริญสมาบัติ ๘ คือ รูปฌานและอรูปฌานได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น

ผู้ถึงธรรมกายแล้วย่อมเป็นโคตรภูบุคคล ซึ่งจะต้องเจริญธรรมภาวนาต่อไปอีกจึงจะบรรลุมรรค ผล นิพพาน

การเจริญภาวนาตั้งแต่กายมนุษย์หยาบละเอียด จนถึงอรูปพรหมหยาบ ละเอียดนั้น ยังจัดอยู่ในขั้นสมถภูมิ ฌานสมาบัติยังอยู่ในชั้นโลกีย์ สามารถช่วยให้รู้เห็นได้แต่เฉพาะเรื่องราวในภพสาม คือกามภพ รูปภพ และ อรูปภพ เท่านั้น การเจริญภาวนาในขั้นนี้ ก็เพื่อจะได้อาศัยเป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนาอีกต่อไปเท่านั้น

เนื่องจากการเจริญภาวนาตามแนวนี้ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่หลายประการ กล่าวคือ มี *อาโลกกสิณ* (กสิณแสงสว่าง) *อันช่วยให้เกิดทิพพจักขุและทิพพโสตได้เร็ว และทั้งสามารถขยายการรู้เห็นออกไปได้อย่างกว้างขวาง* ทั้งซ้าย ขวา หน้า หลัง ล่าง บน โดยไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะกสิณมีลักษณะเป็นดวงกลมรอบตัว ใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก กับอีกประการหนึ่ง ศูนย์กลางของกสิณที่กำหนดให้ตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางกำเนิดกาย อันเป็นที่ตั้งของจิตและวิญญาณนั้นอีกเล่า ก็สามารถช่วยให้การ*ขยายขอบเขตการรู้เห็นออกไปได้อย่างกว้างขวาง ในรัศมีเท่าเทียมกัน จึงทำให้การรู้เห็นเป็นไปอย่างแม่นยำกว่าการตั้งกสิณไว้ ณ ที่อื่น หรือนอกตัวออกไป ทำให้ไม่ถูกหลอก (นิมิตลวง) หรือเป็นอันตรายได้ง่าย ๆ*

นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบสำคัญอื่น ๆ อีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *มีอนุสสติต่าง ๆ* ทั้งพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ อุปสมานุสสติ และอานาปาณสติ เป็นต้น และมี *สติปัฏฐาน ๔ พร้อมอยู่ในตัวเสร็จ* กล่าวคือ มีการพิจารณาเห็น กาย

---

[๑๐] ท่านเจ้าคุณ พระธรรมทัศนาธร วัดชนะสงคราม, **พระธรรมเทศนา** เนื่องในวันทำบุญศพของท่านเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำ ครบรอบ ๕๐ วัน, ๒๕๑๑.

ในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม เป็นต้น[๑๑] *จึงเหมาะกับผู้ปฏิบัติธรรมที่มีจริตอัธยาศัยหลายอย่างต่าง ๆ กัน*

ที่ว่าการเจริญภาวนาตามแนววิชชาธรรมกาย มี*อาณาปาณสติ* เป็นองค์ประกอบด้วยนั้น ก็เพราะว่า *ศูนย์กลางกำเนิดกาย* อันเป็นที่ตั้งของจิตและวิญญาณนั้น *ก็คือต้นทางลมหายใจเข้าออก* นั่นเอง

และเพราะเหตุที่การเจริญภาวนาตามแนวนี้ มี *อาโลกกสิณซึ่งเป็นกสิณกลาง* ที่ช่วยให้เกิดทิพพจักขุและทิพพโสตได้เร็ว *จึงสามารถน้อมเข้าสู่ อนาคตังสญาณ อตีตังสญาณ ปัจจุปปันนังสญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ* หรือ *จุตูปปาตญาณได้โดยสะดวก ซึ่งญาณทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นเครื่องช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเจริญปัญญารู้แจ้ง เห็นอรรถเห็นธรรมได้ตามความเป็นจริงจากการที่ได้ทั้งรู้และเห็นปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ทำให้สิ้นสงสัยในสภาวธรรม วิปัสสนาญาณก็เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะไม่ต้องเสียเวลาเปะปะหลงทางโดยไม่จำเป็น*

วิธีเข้าฌานสมาบัติ[๑๒] ดูดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ที่ศูนย์กลางกายมนุษย์ให้เห็นเป็นดวงใส แล้วขยายให้กว้างออกไป วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๒ วา หนา ๑ คืบ วัดโดยรอบ ๑ วา สัณฐานกลม (ไม่ใช่กลมรอบตัวเป็นดวง) ใสเหมือนกระจกส่องหน้า นี่เป็น *ปฐมฌาน* แล้วกายธรรมนั่งบนนั้น ดังนี้เรียกว่า กายธรรมเข้าปฐมฌาน แล้วเอาตาธรรมกายที่นั่งบนฌานนั้น เพ่งดูดวงธรรมที่ศูนย์กลางกายทิพย์ให้เห็นเป็นดวงใส แล้วขยายส่วนเท่ากันนั้น นี่เป็น *ทุติยฌาน* ธรรมกายน้อมเข้าทุติยฌานนั้นแล้ว ปฐมฌานก็หายไป ทุติยฌานก็มาแทนที่ ธรรมกายนั่งบนนั้น นี้ชื่อว่า ธรรมกายเข้าทุติยฌาน แล้วเอาตาธรรมกายที่นั่งบนฌานนั้น เพ่งดูดวงธรรมที่ศูนย์กลางกายรูปพรหมเห็นเป็นดวงใส แล้วขยายส่วนเท่ากันนั้น นี่เป็น *ตติยฌาน* ธรรมกายน้อมเข้าตติยฌานนั้นแล้ว ทุติยฌานก็หายไป ตติยฌานมาแทนที่ ธรรมกายนั่งบนนั้น นี้ชื่อว่า ธรรมกายเข้าตติยฌาน แล้ว

---

๑๑ พระคุณอาจารย์ ทตฺตชีโว ภิกขุ (เผด็จ ผ่องสวัสดิ์), **เรื่องผจญมาร ภาคสอง** ในหนังสือ **เดินไปสู่ความสุข** (มูลนิธิธรรมประสิทธิ์ วัดปากน้ำ ฯ, มกราคม ๒๕๑๔), หน้า ๕๒.

๑๒ เทศนาย่อ ของพระมงคลเทพมุนี, **คู่มือสมภาร** (วัดปากน้ำ ๒๕๑๖), หน้า ๑๒–๑๔.

เอาตาธรรมกายที่นั่งบนฌานนั้น เพ่งดูดวงธรรมที่ศูนย์กลางกายอรูปพรหม เห็นเป็นดวงใสแล้วขยายส่วนเท่ากันนั้น นี่เป็น *จตุตถฌาน* ธรรมกายน้อมเข้าจตุตถฌานนั้นแล้ว ตติยฌานก็หายไป จตุตถฌานมาแทนที่ ธรรมกายนั่งบนนั้น ดังนี้ชื่อว่าธรรมกายเข้าจตุตถฌาน (เหล่านี้เป็นรูปฌาน) ต่อจากนี้ไปให้ใจธรรมกายน้อมเข้าไปในเหตุว่างของปฐมฌาน เห็นเป็นดวงใสเท่าจตุตถฌาน ธรรมกายก็นั่งบนดวงนั้น เมื่อธรรมกายนั่งอยู่บน *อากาสานัญจายตนะฌาน* ดังนี้แล้วใจธรรมกายน้อมไปในรู้ ในเหตุว่างของทุติยฌาน อากาสานัญจายตนะฌานก็จางหายไป เกิด*วิญญาณัญจายตนะฌาน* (ใสยิ่งกว่านั้น) ธรรมกายนั่งอยู่บนวิญญาณัญจายตนะฌานนั้น ใจธรรมกายน้อมไปในที่รู้ละเอียดในเหตุว่างของตติยฌาน วิญญาณัญจายตนะฌานก็จางหายไป เกิด *อากิญจัญญายตนะฌาน* (ใสยิ่งขึ้นไปอีก) ธรรมกายนั่งอยู่บนอากิญจัญญายตนะฌานนั้น ใจธรรมกายน้อมไปในรู้ก็ใช่ ไม่รู้ก็ใช่ ในเหตุว่างของจตุตถฌาน อากิญจัญญายตนะฌานก็จางหายไป เกิด *เนวสัญญานาสัญญายตนะฌาน*แทนที่ รู้สึกว่าละเอียดจริง ประณีตจริง ธรรมกายนั่งอยู่บนเนวสัญญานาสัญญายตนะฌานนั้น (นี่เป็นส่วนอรูปฌาน) เหล่านี้เรียกว่าเข้าฌาน ๑ ถึง ๘ โดยอนุโลมแล้วย้อนกลับ จับแต่ฌานที่ ๘ นั้นถอยลงมาหาฌานที่ ๗,๖,๕,๔,๓,๒,๑ เรียกว่าปฏิโลม

ข. ขั้นวิปัสสนากัมมัฏฐาน

เมื่อผ่านโลกียฌานเข้าสู่พระธรรมกายไปแล้ว อาศัยตาธรรมกายส่องดู เพื่อพิจารณาสภาวธรรม ให้รู้แจ้งแทงตลอดในไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณะแห่งนามรูปที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาจึงจะนับเข้าสู่วิปัสสนาภูมิ เป็นต้นว่า พิจารณาขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจจ์ ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒[๑๓] หรือเจริญสติปัฏฐาน ๔ ดังจะยกตัวอย่างการเจริญสติปัฏฐาน ๔ มาพอเป็นสังเขป ต่อไปนี้

---

๑๓ พระมงคลเทพมุนี, **วิชชามรรคผลพิสดาร** บันทึกโดยพระมหาจันทร์ เมื่อ ๕ ตุลาคม ๒๔๘๑ และ **วิธีเจริญสมถะและวิปัสสนา** โดยพระครูสมณธรรมสมาทาน (หลวงพ่อวัดปากน้ำ ฯ) แสดงแก่ศิษยานุศิษย์ ณ วัดปากวัดน้ำภาษีเจริญ ธนบุรี เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

๑. **การเจริญสติปัฏฐาน ๔**

๑. *กายานุปัสสนา* สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่ากายนี้สักแต่ว่ากาย มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ดังนี้ ผู้ถึงธรรมกายก็สามารถพิจารณาเห็น กายในกายเป็นภายในบ้าง กายในกายเป็นภายนอกบ้าง กายในกายทั้งภายในและภายนอกบ้าง จนเห็นเป็นธรรมดาในความเกิดขึ้น เสื่อมไป หรือทั้งความเกิดขึ้นและทั้งความเสื่อมของสังขารร่างกายได้ โดยอาศัยตาธรรมกายส่องดู กายมนุษย์ในกายมนุษย์ กายทิพย์ในกายทิพย์ กายพรหมในกายพรหม และกายอรูปพรหมในกายอรูปพรหม ตามลำดับ หรืออาจจะใช้ตาธรรมกายส่องดูสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ในกายตน เป็นต้นว่า ตับ ไต ไส้ พุง อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำเลือด กระดูก ฯลฯ หรือจะพิจารณาธาตุต่าง ๆ อันประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำ และอากาศธาตุ หรือจะน้อมเข้าสู่อดีตังสญาณ ปัจจุปบันนังสญาณและอนาคตังสญาณ เพื่อพิจารณาให้เห็นการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของตนเองหรือผู้อื่นว่ามีความเกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา ก็สามารถกระทำได้โดยง่ายและเห็นได้ชัดเจน สามารถช่วยกำจัดตัณหาและทิฐิ และปล่อยวาง อุปาทานในรูปขันธ์ได้เร็วขึ้น

๒. *เวทนานุปัสสนา* สติกำหนดพิจารณาอารมณ์ สุข ทุกข์ หรืออุเบกขาว่า เวทนาสักแต่เป็นเวทนา มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้น ผู้ถึงธรรมกายย่อมเจริญเวทนานุปัสสนาได้ด้วยการพิจารณาดวงใจว่าขุ่นหรือใส หากเป็นสุขก็ใส เป็นทุกข์ก็ขุ่น หรือเป็นอุเบกขา คือไม่สุขไม่ทุกข์ก็จะเห็นเป็นสีตะกั่วตัด ดังนี้เป็นต้น[๑๔]

๓. *จิตตานุปัสสนา* สติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ว่า ใจนี้ก็สักแต่ว่าใจ มิใช่บุคคล ตัวตน เรา เขา เหล่านี้ผู้ถึงธรรมกายย่อมเจริญจิตตานุปัสสนาได้ ด้วยการพิจารณาสีน้ำเลี้ยงของจิต ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้ในทางปรมัตถ์ว่า ธรรมดาจิตนั้นใสบริสุทธิ์อยู่เสมอ แต่มีกิเลสอันเป็นของจรมาพ้องพานจิตก็ย้อมจิตให้เป็นไปตามสภาพอันชั่วช้าของกิเลสนั้น ๆ เป็นต้นว่า จิตระคนด้วยราคะ หรือโลภะ มีสีแดง ระคนด้วยโทสะ มีสีดำ ระคนด้วยโมหะมีสีขุ่นเหมือนตมหรือน้ำล้างเนื้อ

---

[๑๔] โสภณ ชื่นชุ่ม, หน้า ๔๕.

สิ่งเหล่านี้พระพุทธองค์ใช้ตาธรรมกายมองเห็นจริง ๆ พวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชน เมื่อเรียนภาวนาเพ่งถึงขนาด จะเห็นจริงด้วยตนเอง[๑๕]

นอกจากนี้ผู้ถึงธรรมกายอาจพิจารณาเห็นจิตในจิตว่า เกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปได้ โดยใช้ตาธรรมกายส่องจิตมนุษย์ในขณะที่มนุษย์สิ้นชีวิตลง จะเห็นดวงจิตของกายมนุษย์ดับ (ตกศูนย์ไป ณ ฐานที่ ๖) แล้วดวงจิตของกายมนุษย์ละเอียดจะเกิดขึ้นใหม่จากฐานที่ ๗ (ตรงศูนย์กลางกาย) เพื่อไปเกิดในภูมิต่าง ๆ กล่าวคือ

ก. ถ้าจิตเป็นกุศล แต่บุญบารมียังไม่พอที่จะหลุดพ้นจากอาสวกิเลสโดยสิ้นเชิงได้ อายตนะทิพย์ก็จะดึงดูดไปสู่เทวภูมิ ดวงจิตของกายมนุษย์ละเอียดจะดับ (ตกศูนย์อยู่ฐานที่ ๖) ดวงจิตของกายทิพย์ก็จะเกิดขึ้นใหม่จากฐานที่ ๗ ดวงจิตจะเกิดดับ ๆ ๆ อยู่อย่างนี้จนกว่าจะไปถึงภูมิสุดท้ายตามกำลังแห่งบารมีของตน

ข. ถ้าจิตเป็นอกุศลหรือสิ้นบุญบารมี ดวงจิตของกายมนุษย์ละเอียดดับ (ตกศูนย์ ณ ฐานที่ ๖) แล้วดวงจิตของกายทุคคติก็จะเกิดขึ้นใหม่จากฐานที่ ๗ แล้วถูกดึงดูดให้ไปเกิดในทุคคติภูมิชั้นต่าง ๆ เช่น สัตว์ดิรัจฉาน เปรต สัตว์นรก หรืออสุรกาย เป็นต้น[๑๖]

การพิจารณาเห็นจิตในจิตเป็นภายในบ้าง เห็นจิตในจิตเป็นภายนอกบ้าง เห็นจิตในจิตทั้งภายในและทั้งภายนอกบ้าง เหล่านี้เนือง ๆ ย่อมพิจารณาเห็นเป็นธรรมดาในความเกิดขึ้นในจิต ความเสื่อมไปในจิต หรือทั้งความเกิดขึ้นและทั้งความเสื่อมไปในจิต อันช่วยให้สามารถกำจัดตัณหาและทิฐิ และปล่อยวางอุปาทานในขันธ์ได้เร็วยิ่งขึ้น

ในกรณีนี้ ผู้เจริญภาวนาตามแนววิชชาธรรมกาย จะสามารถเห็นสัมมสนญาณ คือการกำหนดรู้และเห็น กายและจิตได้ตามความเป็นจริง และกำหนดรู้ว่ากายกับจิตสามารถแยกจากกันได้โดยละเอียด เพราะญาณนี้แปลกกว่าญาณอื่นถัดไป กล่าวคือญาณนี้จะต้องเห็นเสียก่อนจึงจะกำหนดรู้ได้โดยละเอียด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วใน "หลักธรรมเบื้องต้นในการเจริญศีลและภาวนา" (หน้า ๕๙–๖๑)

---

[๑๕] พระมงคลเทพมุนี, **เรื่องธรรมกาย** (วัดปากน้ำ ฯ ๒๔๙๙), หน้า ๕๓.

[๑๖] พระคุณอาจารย์ ธมฺมชโย ภิกขุ, **พระธรรมเทศนา** ที่แสดงแก่ผู้เขียนและบุตร ณ บ้านธรรมประสิทธิ์ วัดปากน้ำ ฯ, ๒๕๑๓.

๔. *ธัมมานุปัสสนา* การพิจารณาธรรมในธรรม ได้แก่นิวรณ์ ๕ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจจ์ ๔ และปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒

สำหรับการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมโดยทั่ว ๆ ไปสำหรับผู้ถึงธรรมกายนั้น อาจพิจารณาเห็นว่า ก่อนจะได้กายมนุษย์ กายทิพย์และกายอื่น ๆ แต่ละกาย จะมีดวงธรรม (ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือดวงปฐมมรรค) นำมาก่อน แล้วกายจึงเกิด การเห็นดวงธรรม (ที่ตั้งของขันธ์ ๕) ที่ทำให้เป็นกายต่าง ๆ นี้แหละคือการเห็นธรรมในธรรม และจะรู้ว่าดวงนั้นเป็นกุศล อกุศล อพยากฤต ก็พิจารณาสีของดวงนั้น ทำนองเดียวกันกับการเห็นเวทนาในเวทนา[๑๗]

กิจอันสำคัญยิ่งสำหรับผู้เจริญธรรมภาวนาตามแนววิชชาธรรมกายนั้น ยังมีต่อไปอีกเป็นขั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาอริยสัจจ์สี่ และปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒

สำหรับปฏิจจสมุปบาทธรรมนั้นได้มีกล่าวไว้ในหนังสือ *เรื่องธรรมกาย* ของพระมงคลราชมุนี, ๒๔๙๙, หน้า ๕๔–๕๕ และในเรื่อง *สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน*, ของคุณโสภณ ชื่นชุ่ม ในนิตยสารมงคลสารฉบับที่ ๙๙/๒๕๑๖ แล้ว แต่อย่างใดก็ตาม พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ ได้กล่าวสรุปไว้ว่า "*....เมื่อย่นให้ได้ความเข้าใจ อันจะเป็นผลในทางปฏิบัติแล้ว ก็มีตัวสำคัญอันเดียวคือ อวิชชา เป็นมูลรากฝ่ายเกิด หรือที่เรียกว่า สมุทัย* และ *ในทางดับหรือที่เรียกว่า นิโรธ ก็ทำนองเดียวกัน อวิชชาเท่านั้นเป็นตัวสำคัญ ถ้าดับอวิชชาได้อย่างเดียว อื่น ๆ ดับเรียบหมด* เพราะอวิชชาเหมือนต้นไฟ ถ้ายังดับอวิชชาไม่ได้แล้ว ก็ไม่มีหวังว่าอย่างอื่นจะดับได้ ที่หมายสำคัญในคำสอนของพระองค์จึงอยู่ที่ว่า *ให้ผู้ปฏิบัติเพียรหาทางกำจัดอวิชชาเสีย จึงจะพ้นจากห้วงลึก คือ วัฏฏสงสารได้*"[๑๘] *และก็สิ่งที่สามารถกำจัดอวิชชา อันเป็นความมืด ความไม่รู้ได้นั้น ก็คือ วิชชา อันเป็นความสว่างนั่นเอง*

---

[๑๗] โสภณ ชื่นชุ่ม, หน้า ๔๖.

[๑๘] พระมงคลราชมุนี, **เรื่องธรรมกาย** (วัดปากน้ำฯ ๒๔๙๙), หน้า ๕๕.

สำหรับอริยสัจจ์ ๔ นั้น คุณโสภณฯ ได้อธิบายไว้ว่า[๑๙] อันที่จริงนั้น เมื่อเห็นปฏิจจสมุปบาทธรรมแล้ว ย่อมถือได้ว่าเห็นอริยสัจจ์ ๔ ด้วย แต่ในด้านการปฏิบัติ เราจะต้องเดินฌานแทงตลอดอริยสัจจ์ ๔ ทุกระยะ มิฉะนั้นแล้ว วิปัสสนาญาณ จะไม่เกิดขึ้น ดวงอริยสัจจ์ ๔ นี้ซ้อนอยู่ที่ดวงธรรม ที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นเอง ดวงอริยสัจจ์ชั้นแรกมี ๔ ดวงซ้อนกันอยู่ เป็นดวงเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งรวมเรียกว่า *ทุกข์*

ดูอริยสัจจ์ของกายมนุษย์ให้เห็นจริงว่า ความเกิดแก่เจ็บตายเป็นทุกข์ สิ่งที่เรียกว่าเป็น *ความเกิด* นั้น มีลักษณะเป็นดวงกลมใส ขนาดเล็กเท่าเมล็ดโพธิ์ ขนาดโตเท่าดวงจันทร์ สีขาวบริสุทธิ์ ดวงนี้เองเป็นดวงเริ่มเกิดของมนุษย์ทุกคน ถ้าดวงนี้ไม่มาจดกลางดวงธรรมของมนุษย์ กายมนุษย์จะมาเกิดไม่ได้ เมื่อกายธรรมดูความเกิด ดูเหตุที่จะทำให้เกิดเห็นตลอดแล้ว ก็ดูความแก่ต่อไป *ความแก่* นี้ซ้อนอยู่ในกลางดวงของความเกิด เป็นดวงกลมขนาดโตเท่าดวงจันทร์ ขนาดเล็กเท่าฟองไข่แดงของไก่ สีดำเป็นนิลแต่ไม่ใส เวลาที่ดวงแก่นี้ยังเล็กก็เป็นเวลาที่เริ่มแก่ ถ้าดวงแก่นี้ยิ่งโตขึ้น กายก็ยิ่งแก่เข้าทุกที ดวงแก่นี้เองที่เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม เมื่อแก่มากขึ้นแล้วก็ต้องมีเจ็บ เพราะดวงเจ็บซ้อนอยู่ในกลางดวงแก่นั้นเอง เป็นดวงกลมขนาดเท่า ๆ กับดวงเกิด ดวงเป็นสีดำเข้มยิ่งกว่าดวงแก่ ขณะเมื่อดวงเจ็บนี้มาจดเข้าในศูนย์กลางดวงแก่เข้าเวลาใด กายมนุษย์ก็จะต้องเจ็บทันที เมื่อดวงเจ็บนี้มาจดหนักเข้า ดวงตาย ก็ซ้อนเข้าอยู่กลางดวงเจ็บ เป็นดวงกลมขนาดเท่า ๆ กับดวงเจ็บ แต่มีสีดำใสประดุจนิลทีเดียว เมื่อดวงนี้เข้ามาจดกลางดวงเจ็บแล้ว จดตรงหัวต่อของกายมนุษย์กับกายทิพย์ พอมาจดเข้าเท่านั้น หัวต่อของมนุษย์กับทิพย์ก็ขาดจากกัน เมื่อกายมนุษย์ไม่เนื่องกับกายทิพย์แล้ว กายมนุษย์ก็จะต้องตายทันที

ส่วนดวง*สมุทัย* นั้นมีอยู่ ๓ ดวง อยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ขนาดโตเท่าดวงพระจันทร์ ขนาดเล็กเท่าเมล็ดโพธิ์ เหมือนกันหมด ซ้อนกันอยู่ สำหรับ

---

[๑๙] โสภณ ชื่นชุ่ม, **สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน** ในนิตยสาร **มงคลสาร ฉบับที่ ๙๙/๒๕๑๖**, หน้า ๔๔–๔๕ และ ใน **ฉบับที่ ๑๐๐/๒๕๑๖**, หน้า ๔๕–๔๖, และโปรดพิจารณาเทศนาย่อของ พระมงคลเทพมุนี, **คู่มือสมภาร** (วัดปากน้ำฯ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔-๑๙. และพระธรรมเทศนาของหลวงพ่อ วัดปากน้ำฯ ว่าด้วย **โพธิปักขิยธรรม-กถา–เฉพาะเรื่อง อริยมรรคมีองค์แปด** ข้างท้ายเรื่องนี้ประกอบ

ดวงข้างนอกมีสีดำเข้ม แต่อีกสองดวงนั้นก็ยิ่งมีความละเอียดและความดำมากกว่ากันเข้าไปเป็นชั้น ๆ ดวงทั้งสามนี้คือ ดวงกามตัณหา ดวงภวตัณหา และดวงวิภวตัณหา

ขั้นต่อไปก็ต้องดูให้รู้ถึงวิธีดับเหตุแห่งทุกข์อันนี้ให้ได้ตลอด ที่เรียกว่า *นิโรธ* นิโรธนี้เป็นดวงกลมใสอยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางวัดด้วยญาณได้ ๕ วา เมื่อเข้าถึงดวงนิโรธ ความใสสว่างของนิโรธจะดับดวงสมุทัยให้หายวับไป เหมือนรัศมีของพระอาทิตย์ที่ขจัดความมืดให้มลายหายไปฉะนั้น

ขั้นต่อไปก็พึงทำ*มรรค* ให้เกิดขึ้น มรรคนี้คือ ดวงธรรมที่ทำให้เป็น ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นเอง มีสัณฐานกลมใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก ขนาดเท่ากันกับหน้าตักของธรรมกาย

การแทงตลอดอริยสัจจ์ ทำให้มีปัญญารู้ญาณ ๓ ญาณ คือ

มีปัญญารู้ว่า การเกิดแก่เจ็บตายนี้ไม่เที่ยงไม่แน่นอนจริง รู้ว่าสมุทัยทำให้เกิดทุกข์จริง นิโรธสามารถดับทุกข์ได้จริง มรรคเป็นทางหลุดพ้นได้จริง เรียกว่า*สัจจญาณ*

มีปัญญารู้ว่า การเกิดแก่เจ็บตายนี้เป็นทุกข์จริง เป็นสิ่งควรรู้ รู้ว่าสมุทัยเป็นสิ่งควรละ รู้ว่านิโรธเป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง และรู้ว่ามรรคเป็นทางที่ควรเจริญ เรียกว่า *กิจจญาณ*

มีปัญญารู้ว่า ได้รู้ทุกข์ชัดเจนแล้ว ละสมุทัยได้ขาดแล้ว สามารถทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว และสามารถทำมรรคให้เจริญได้แล้ว เรียกว่า *กตญาณ*

สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณตามที่เขียนอย่างข้างต้นนี้ เขียนเพื่อให้อ่านเข้าใจได้ง่าย *ในการปฏิบัติจริง ๆ เมื่อปฏิบัติถึงดวงทุกข์ก็จะกำหนดรู้ทุกข์ทั้งในแง่สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ เมื่อถึงสมุทัย นิโรธ มรรค ก็จะกำหนดรู้ได้เช่นเดียวกัน ญาณทั้งสามนี้เป็นปัญญาที่ผุดขึ้นมาเองในระหว่างการปฏิบัติ เป็นปัญญาที่ทำให้รู้ว่าสัจจธรรมนั้นมีจริง ถ้าเพียรปฏิบัติอย่างถูกทางไม่ท้อถอยก็จะพ้นจากทุกข์ได้* ญาณทั้งสามกลุ่มรวม ๑๒ ญาณของอริยสัจจ์ในตอนนี้เปรียบเหมือนจอบเสียมที่นำมาใช้ในการขุดพื้นดิน เพื่อกระแสธารปัญญาจะสามารถไหลไปสู่นิพพิทาญาณ *ที่นั้น ญาณทั้ง*

๑๒ ญาณของอริยสัจจ์จะวิวัฒนาการเป็นปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ (โปรดดูปฏิสัมภิทามรรคมหาวรรคญาณกถา ข้อ ๑๐ ถึงข้อ ๒๙) *ทำให้สามารถกำหนดรู้อนิจจังและสมุทัย ซึ่งเป็นต้นทางให้กำหนดรู้อริยสัจจ์และพระไตรลักษณ์ขั้นละเอียด ซึ่งเป็นธรรมาวุธอันคมกล้าประหารสังโยชน์พินาศไปในพริบตา*

ญาณทั้งสามกลุ่ม คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ หรืออริยสัจจ์ ๑๒ นี้จะเห็นและกำหนดรู้ได้ก็โดยทางเจโตสมาธิ หรือวิชชาธรรมกายเท่านั้น ในพระไตรปิฎกมีระบุอย่างชัดแจ้งไว้ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรปฐมเทศนา พระวินัยปิฎก ข้อ ๑๕ และ ๑๖ ว่าเป็นญาณทัสสนะมีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒

ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาแบบไตรลักษณ์ที่เคยปฏิบัติสมถะมาก่อน กำหนดรู้ญาณทั้งสามนี้ได้เมื่ออุทยัพยาณเกิด จะต้องแทงตลอดอริยสัจจ์ขั้นหยาบนี้ก่อน ภังคญาณจึงจะเกิดตามมา

๒. วิธีเข้าเดินฌานสมาบัติเข้ามรรคผล

ขั้นต่อไปเป็นวิธีเดินฌานสมาบัติเข้ามรรคผล วิธีปฏิบัติก็กระทำโดย[๒๐]

...เดินฌานสมาบัติ เอาตาธรรมกายแทงตลอดอริยสัจจ์ที่กลางกายมนุษย์ ให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดังที่กล่าวมาแล้ว พอถูกส่วนเข้า ธรรมกายก็ตกสูญเป็นดวงใส เส้นผ่าศูนย์กลาง ๕ วา แล้วธรรมกายพระโสดาก็จะปรากฏขึ้นจากศูนย์กลางดวงนั้น มีขนาดหน้าตักกว้าง ๕ วา สูง ๕ วา เกศดอกบัวตูม แล้ว

....ธรรมกายพระโสดานั้นก็เดินฌานสมาบัติแทงตลอดอริยสัจจ์ที่กลางกายทิพย์ พอถูกส่วนเข้า ธรรมกายพระโสดาก็ตกสูญ ได้กายพระสกิทาคามี เกศดอกบัวตูม ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐ วา สูง ๑๐ วา และดวงธรรมก็มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๐ วาอีกด้วยเช่นเดียวกัน

....ธรรมกายพระสกิทาคามี ก็เดินฌานสมาบัติแทงตลอดอริยสัจจ์ที่กลางกายพรหมต่อไปอีก พอถูกส่วนเข้าธรรมกายพระสกิทาคามีก็ตกสูญ ได้กายพระอนาคามี

---

๒๐ พระมงคลเทพมุนี, **คู่มือสมภาร** (ฌานนท์ โปษยะจินดา พิมพ์เป็นธรรมทานเนื่องในวันคล้ายวันเกิด, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘–๑๙.

เกศดอกบัวตูม ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๕ วา สูง ๑๕ วา ดวงธรรมวัดได้เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๕ วา

....ธรรมกายพระอนาคามี ก็เดินฌานสมาบัติแทงตลอดอริยสัจจ์ที่กลางกายอรูปพรหม พอถูกส่วนเข้า ธรรมกายพระอนาคามีก็ตกสูญ ได้กายพระอรหัต เกศดอกบัวตูมขนาดหน้าตักกว้าง ๒๐ วา สูง ๒๐ วา และดวงธรรมก็มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๐ วา

เมื่อได้กายพระอรหัตแล้ว ให้เดินละเอียดเข้าไปจนกายนั้นพิสดารมากขึ้น เป็นเถาคล้ายชามเป็นเถาหลาย ๆ เถา เป็นชุดหลาย ๆ ชุด เป็นชั้นหลาย ๆ ชั้น เป็นตอนหลาย ๆ ตอน เป็นภาคหลาย ๆ ภาค เป็นพืดเต็มไปหมด *ตั้งแต่กายธรรมเป็นต้นมาเป็นวิปัสสนา*

ค. วิธีแสวงนิพพานเป็นอารมณ์

ต่อไปเป็นวิธีแสวงนิพพานเป็นอารมณ์ วิธีปฏิบัติกระทำโดยเพ่งให้ได้ดวงธรรมที่ทำให้เกิดธรรมกายของพระโสดาดวงนี้ คือ ปฐมโลกุตตรฌาน เอาธรรมกายนั่งบนนั้นแล้วเดินฌานแบบเดียวกับที่เคยทำมาแล้วในการทำโลกียฌาณ แต่ใช้กายพระโสดา พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหัตแทน เข้าสมาบัติ ๘ นี้ โดยอนุโลม ปฏิโลม จนครบ ๗ เที่ยว ธรรมกายก็ตกสูญเข้าอายตนนิพพาน

วิธีเข้านิพพานเป็น ประกอบธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระโสดา เป็น *ปฐมฌาณ* (แบบเดียวกับที่เคยทำมาแล้วในการทำฌาน) ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระสกิทาคามีเป็น *ทุติยฌาน* ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระอนาคามีเป็น *ตติยฌาน* และธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระอรหัตเป็น *จตุตถฌาณ* ว่างของปฐมฌานประกอบเป็น *อากาสานัญจายตนฌาน* รู้ในว่างของทุติยฌาน เป็น *วิญญานัญจายตนฌาน* รู้ที่ละเอียดในเหตุว่างของตติยฌาน เป็น *อากิญจัญญายตนฌาน* และรู้ก็ใช่ไม่รู้ก็ใช่ในเหตุว่างของจตุตถฌาน เป็น *เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน* เข้าสมาบัติทั้งแปดนี้ โดยอนุโลมปฏิโลมจนครบ ๗ เที่ยว ธรรมกายก็ตกสูญเข้านิพพานของ *กายมนุษย์* เดินสมาบัติในนิพพานของกายมนุษย์ครบ ๗ เที่ยว กายธรรมก็ตกสูญเข้านิพพานของ *กายทิพย์* เดินสมาบัติในนิพพานของกายทิพย์ครบ ๗ เที่ยว กายธรรมก็ตก

สูญเข้านิพพานของ*กายรูปพรหม* เดินสมาบัติในนิพพานของกายรูปพรหมครบ ๗ เที่ยว กายธรรมก็ตกสูญเข้านิพพานของ*กายอรูปพรหม* เดินสมาบัติในนิพพานของกายอรูปพรหมครบ ๗ เที่ยว ธรรมกายก็ตกสูญเข้านิพพานของกายธรรมเลยทีเดียว

เวลาออกจากนิพพานของกายธรรม ก็ต้องเดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกสูญออกมาถึงนิพพานของกายอรูปพรหม แล้วเดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกสูญกลับออกมาถึงนิพพานของกายรูปพรหม เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกสูญกลับออกมาถึงนิพพานของกายทิพย์ เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกสูญกลับออกมาถึงนิพพานของกายมนุษย์ เดินแบบเดียวกับเวลาเข้าไป

(สำหรับฌานนั้น ขนาดที่กล่าวแล้ว คือวัดตัดกลาง ๒ วา หนา คืบ วัดโดยรอบ ๖ วานั้นเป็นขนาดธรรมดา แต่เมื่อเวลาถึงขั้นธรรมกาย ขยายส่วนโตขึ้นแค่ไหน พึงเข้าใจว่า *ฌาน* ก็จะขยายส่วนโตขึ้นไปตามนั้น)[๒๑]

ก่อนเข้านิพพานจะรู้สึกว่ามีญาณวิถีเกิดขึ้นในลักษณะที่แสดงว่าจิตจะออกจากตัว ในวิชาธรรมกายเรียกว่าอายตนนิพพานดึงดูดธรรมกายพระอรหัตของผู้ปฏิบัติตกศูนย์ไปยังอายตนะนั้น ถ้าอนุโลมตามญาณวิถีนี้ อายตนนิพพานก็จะปรากฏให้เห็น ให้รู้ การเข้าอายตนนิพพานได้ครั้งหนึ่ง นับว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์หรือเห็นธรรมแล้ว แต่การเข้าอายตนนิพพานอีกหลายครั้งต่อมา ไม่หมายความว่าผู้นั้นได้บรรลุธรรมสูงขึ้น ต้องมีปัญญารู้เองว่าได้บรรลุธรรมสูงขึ้นแล้วจริง ๆ

ในตอนนี้อาจจะมีผู้ค้านว่าในตอนต้นผู้ปฏิบัติยังไปไม่ถึงอายตนนิพพานเลย เหตุใดจึงเรียกว่าโลกุตตรฌาน

ขอเรียนว่า จากปฐมโลกุตตรฌานในที่นี้จนถึงอายตนนิพพานนั้นห่างกันไม่กี่อึดใจเลย เมื่อเข้าถึงอายตนนิพพานแล้ว การเดินสมาบัติโดยมีนิพพานเป็นอารมณ์หรือผลสมาบัติในครั้งต่อไปก็จะต้องใช้ฌานตอนนี้เท่านั้น

---

[๒๑] พระมงคลเทพมุนี, **คู่มือสมการ**, หน้า ๑๙–๒๐.

ตั้งแต่มนุษย์ถึงกายอรูปพรหมเป็นกายที่ใช้ขันธ์ ๕ เป็นส่วนประกอบ และยังอยู่ในอาณัติ หรือในบังคับแห่งพระไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ส่วนตั้งแต่กายธรรมขึ้นไปจนถึงกายพระอรหัตเป็นธรรมขันธ์หรือวิสุทธิขันธ์ ไม่อยู่ในบังคับของพระไตรลักษณ์

เมื่อดับหยาบไปหาละเอียดก็จะถึงอายตนนิพพานในที่สุด อายตนนิพพานเต็มไปด้วยสันติสุขหรือมีแต่นิโรธ ซึ่งปรากฏตามบาลีพระพุทธภาษิตว่า

อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ, ยตฺถ เนว ปฐวี น อาโป น เตโช น วาโย, น อากาสานญฺจายตนํ น วิญฺญานญฺจายตนํ น อากิญฺจญฺญายตนํ น เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ, นายํ โลโก น ปรโลโก น อุโภจนฺทิมสุริยา, ตมหํ ภิกฺขเว เนวาคตึ วทามิ น คตึ น ฐิตึ น จุตึ น อุปฺปตฺตึ อปฺปติฏฺฐํ อปฺปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส แปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ที่ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่มีแล อากาสานัญจายตนะ วิญญานัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ก็มิใช่ โลกนี้ก็มิใช่ โลกอื่นก็มิใช่ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ทั้งสองก็มิใช่ อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเลยซึ่งอายตนะนั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการเกิด อายตนะนั้นหาที่ตั้งมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้ นั่นแลที่สุดแห่งทุกข์[๒๒]

คุมฺภีโร จายํ ธมฺโม ทุทฺทโส ทุรานุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนิโย แปลความว่า

ธรรมนี้เป็นสภาพลึก เห็นได้ยาก ตรัสรู้ได้ยาก เป็นธรรมสงบ ประณีต คิดเดาไม่ได้ ละเอียด เป็นวิสัยที่บัณฑิตพึงรู้[๒๓]

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงพึงระลึกว่า พระธรรมวิเศษที่สูงสุดยิ่ง ไม่เป็นสิ่งอันบุคคลจะบรรลุได้ง่ายดาย แต่ก็ไม่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยของมนุษย์ เมื่อใดจิตสัมปยุต

---

[๒๒] ขุ. อุ ๒๔/๒๐๖ และ น.ส. ฉลวย สมบัติสุข, **คู่มือสมภาร** (วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี, ๒๔๙๒), คำนำ

[๒๓] วิ. มหา. ๔/๘ และเทศนาย่อของพระมงคลเทพมุนี, **คู่มือสมภาร**, หน้า ๔๖-๔๙.

ด้วย ศีล สมาธิ และปัญญาแล้วเป็นต้องเห็นดวงแก้ว คือ พระพุทธรัตนะ พระอริยสังฆรัตนะ แลอมฤตธรรมโดยเที่ยงธรรม[๒๔]

วิชชาธรรมกายนี้ พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ ธนบุรี เพิ่งค้นพบมาเมื่อ ๕๐ กว่าปี มานี้เอง หลังจากที่วิชชานี้ได้เลือนหายไปตั้งแต่เริ่มกระทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๒ และมีการแบ่งแยกนิกายขึ้น วิชชาธรรมกายเป็นการเจริญสมถวิปัสสนาตามแบบเจโตวิมุติอย่างหนึ่ง อันประดับด้วยอภิญญากับอีกทั้งวิชชาสาม ดังที่พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี ได้อธิบายไว้ว่า[๒๕]

ง. **วิชชาสาม**

อวิชชา แปลว่าความมืดอันเป็นเครื่องกั้นกำบัง สถานที่มืดก็ดี เวลากลางคืนก็ดี ย่อมเป็นที่สะดุ้งหวาดเสียวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ ของผู้อยู่ท่ามกลางความมืดฉันใด บุคคลที่ยังมีอวิชชาครอบงำอยู่ ก็ย่อมสะดุ้งหวาดเสียวต่อความ เกิด แก่ เจ็บ และตายฉันนั้น บุคคลจำพวกนี้กลัวตายแต่ไม่กลัวเกิด *วิชชา*แปลว่าสว่างแจ้ง ตรงกันข้ามกับอวิชชาความมืด สถานที่แจ้งก็ดี เวลากลางวันก็ดี ย่อมไม่เป็นที่สะดุ้งหวาดเสียวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ ฉันใด ผู้ที่บรรลุตั้งแต่วิชชาสามขึ้นไปตลอดจนอภิญญาหก วิชชาแปดและปฏิสัมภิทาญาณสี่ ย่อมไม่สะดุ้งหวาดกลัวต่อภัยคือ เกิด แก่ เจ็บ และตายฉันนั้น บุคคลจำพวกนี้ กลัวเกิด แต่ไม่กลัวตายนั้นคือ สถานใด

๑. *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* การรู้จักระลึกชาติหนหลังได้ ให้หมั่นระลึกตั้งแต่เรากำลังนั่ง นอน ยืน หรือเดินอยู่บัดนี้ เป็นปัจจุบัน แล้วถอยหลังระลึกเรื่อยไปเป็นลำดับ คือ เรามาจากไหนถึงได้มาอยู่ที่นี่ อายุเรามากเท่านี้มาจากไหน มาจากเป็นหนุ่ม เป็นสาว ก่อนเป็นหนุ่มเป็นสาวมาจากเด็ก ก่อนเป็นเด็กมาจากไหน มาจากทารก ก่อนทารกมาจากไหน มาจากเด็กเล็ก ๆ แดง ๆ ก่อนเป็นเด็กเล็ก ๆ แดง ๆ มาจากไหน มาจากตั้งปฏิสนธิวิญญาณ ก่อนตั้งปฏิสนธิวิญญาณ มาจากไหน แล้วรวมเอา เห็น จำ คิด และรู้ ซึ่งรวม

---

[๒๔] พระมหาโชติปญฺโญ (ใจ ยโสธรัตน์) วัดบรมนิวาส, **พุทธรังษีธฤษดีญาณ ว่าด้วยสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๔ ยุค** (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๔๗๙), คำนำ

[๒๕] พระมงคลเทพมุนี, **วิชชาธรรมกายพิสดาร** บันทึกโดยพระมหาจันทร์ วัดปากน้ำ ฯ, ๒๔๘๑.

เรียกว่าดวงใจ ตรึกเข้ากลางของกลางนิ่งแน่อยู่ในกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมระลึกชาติหนหลังถอยย้อนสืบไป ตั้งแต่หนึ่งชาติสองชาติ จนกระทั่งร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ อสงไขยชาติ เพื่อย้อนหลังสำรวจดูว่าชาตินั้นเราได้เกิดเป็นอย่างนั้น มีสุขและทุกข์อย่างนั้น มั่งมีหรือขัดสนกันดารอย่างนั้นเป็นต้น ระลึกรู้สุขรู้ทุกข์ไปทุกชาติ แต่ในการระลึกเราจะต้องให้เห็นชัดกว่าดูภาพยนตร์ จะต้องเดินหน้าและกรอกลับหลังให้คล่องแคล่วเพื่อซักไซ้ไล่เลียงเอาเหตุเอาผล เมื่อชำนาญจะตัดตอนยกเอาช่วงใดช่วงหนึ่งมาพิจารณาก็ย่อมได้ นี่เป็นวิชชาหนึ่ง

๒. *จุตูปปาตญาณ* รู้จักกำหนดจุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย คือ สามารถระลึกชาติของผู้อื่นได้เช่นเดียวกับตน เสมือนกับตนยืนอยู่บนฝั่ง แลเห็นผู้อื่นดำน้ำจากที่หนึ่งไปโผล่อีกที่หนึ่งฉันนั้น การระลึกชาติของตนและผู้อื่นมีความมุ่งหมายให้เกิดธรรมสังเวชสะดุดใจว่าเราเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพไม่รู้จักสุดสิ้น ขึ้นสวรรค์บ้าง ลงนรกบ้าง เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ น่าเบื่อหน่ายยิ่งนัก ต้องละทิ้งสมบัติบ้านเรือน ภรรยาและบุตร หมุนเวียนไปตามเครื่องหลอกล่อประดุจว่าความฝัน นี่เป็นวิชชาหนึ่ง

๓. *อาสวักขยญาณ* เมื่อได้เห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนว่า ทั้งตัวเราและสัตว์อื่น ๆ ไม่ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ดังที่นึกเดาเอา แล้วยกวิปัสสนาญาณขึ้นพิจารณา ทั้งของตนเองและสัตว์อื่น ๆ ทบไปทวนมาทับทวีให้มากขึ้นจนเกิดธรรมสังเวชสลดจิต มีความเบื่อหน่ายในสังขารรูปนาม เป็นสังขารุเปกขาญาณ เพิกเฉยในสังขาร อยากจะไปเสียให้พ้นเหมือนนกที่อยู่ในกรง หรือปลาติดอยู่ในไซ เมื่อจิตเบื่อหน่ายทวีมากขึ้นก็อยากให้หลุดพ้นไปจากสังขารเช่นเดียวกับนกและปลาที่ถูกกักขัง ระลึกย้อนซ้ำ ๆ ดังนี้แล้วจะยกจิตให้บริสุทธิ์ใสสะอาดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง แล้วน้อมไปเพื่ออาสวักขยญาณ คือทำอาสวะให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระขีณาสพต่อไป

วิชชาทั้งสามของฝ่ายพระสามารถใช้ฆ่าอวิชชาความมืดของฝ่ายมาร เป็นขั้นเป็นตอนดังกล่าวนั้น ท่านผู้อ่านอาจจะคิดว่าเป็นการยากและเหลือวิสัยของมนุษย์สมัยนี้

เป็นต้นว่า การระลึกชาติ หลายท่านก็เคยมีความคิดเช่นนั้น จนกระทั่งเมื่อได้เรียนวิชชาธรรมกาย

สำหรับ สังขารุเปกขาญาณ การกำหนดรู้การวางเฉยของนามรูป ดั่งความรู้สึกต่อสตรีที่ได้หย่าขาดจากกันแล้ว อันเป็นการรู้นิโรธในความหมายว่าเป็นการดับทุกข์นี้ มีข้อสังเกตว่า นิโรธในวิปัสสนาแบบไตรลักษณ์มีความหมายแต่เพียงว่าเป็นการดับทุกข์ ส่วนนิโรธในความหมายว่า ทำให้แจ้งแห่งสภาพที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งตามสัจจกถาปฏิสัมภิทามรรคนั้น มีอยู่แต่ในวิชชาธรรมกายและวิปัสสนาแบบโบราณเท่านั้น

ส่วนรายละเอียดเรื่องการปฏิบัติธรรมตามแนววิชชาธรรมกายนี้ อาจหาดูได้จากหนังสือ *ทางมรรคผล* ของพระมงคลเทพมุนี, ๒๕๑๓ หนังสือ *บันทึกเทศนาเรื่องธรรมกาย* ของพระมงคลเทพมุนี บันทึกโดยพระทิพย์ปริญญา, ๒๔๙๙ หนังสือ *คู่มือสมภาร* ของวัดปากน้ำภาษีเจริญ ธนบุรี, ๒๕๑๖ และใน*นิตยสารมงคลสาร*บางเล่มของวัดปากน้ำภาษีเจริญ ธนบุรี ฯลฯ

ผู้สนใจที่จะฝึกปฏิบัติธรรมให้ได้ผลจริง ๆ แล้ว จะต้องมีอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนี้โดยเฉพาะเป็นผู้ชี้ทางให้ เพราะมีรายละเอียดปลีกย่อยและลึกซึ้งหลายอย่างหลายประการที่อาจารย์จะต้องควบคุมตรวจสอบและให้คำแนะนำอีกมากมาย จึงขอเชิญท่านผู้สนใจไปรับการฝึกปฏิบัติได้ ณ สถานที่และวันเวลาดังต่อไปนี้

วัดปากน้ำภาษีเจริญ ธนบุรี

๑. ทุกวันพฤหัสบดี	เวลา ๑๔.๐๐ น.	ที่หอสังเวชนียมงคลเทพนิรมิต
๒. ทุกวัน	เวลา ๑๖.๐๐ น.	ที่ตึกบวรเทพมุนี
	และ ๑๘.๑๕ น.	ที่วิหารขาว
๓. ทุกวันเสาร์–อาทิตย์	เวลา ๐๙.๐๐ น. และ ๑๓.๐๐ น.	ที่บ้านธรรมประสิทธิ์
๔. ทุกวันอาทิตย์	เวลา ๐๙.๐๐ น.	ที่โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์

กรุงเทพ

๑. ทุกวันอาทิตย์	เวลา ๑๔.๐๐ น.	ที่ศาลาหม่อมอาบ วัดธาตุทอง สุขุมวิท

จังหวัดปทุมธานี

๑. ศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง (ปัจจุบันเปิดสอนเฉพาะหลักสูตร "ธรรมทายาท" ภาคฤดูร้อน สมัครได้ที่พระคุณ อาจารย์ทตฺตชีโว ภิกฺขุ)

จังหวัดนครสวรรค์

๑. สำนักวิปัสสนา*อุบาสิกาเธียร ธีรสวัสดิ์* อยู่ในซอย (เยื้องโรงน้ำปลา) เลขที่ ง. ๒๔/๑๙ ถนนดาวดึงส์ อำเภอเมือง (มีโครงการต่อไปที่จะอุปถัมภ์การก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ขึ้นที่ *วัดหาดทรายงาม ตำบลวัดไทร อำเภอเมืองนี้ด้วย)*

จังหวัดอ่างทอง

๑. อุบาสิกาถนอม อาสไวย์ สำนักวิปัสสนา (ข้างวัดท้องคุ้ง) อำเภอเมือง

๒. นายการุณย์ บุญมานุข ศึกษาธิการอำเภอป่าโมกข์ ณ บ้านพักศึกษาธิการอำเภอป่าโมก

จังหวัดเพชรบุรี

๑. พระครูภาวนาวิริยาจารย์ วัดเขาพระ อำเภอเขาย้อย

จังหวัดสงขลา

๑. พระสมุห์แอบ วรธมฺโม วัดมงคลเทพ ถนนแสงศรี อำเภอหาดใหญ่

จ. พระธรรมเทศนา ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรมกถา

เฉพาะเรื่องอริยอัฏฐังคิกมรรค

ของพระครูสมณธรรมสมาทาน (พระมงคลเทพมุนี)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส ฯ

กตมา จ สา ภิกฺขเว มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ อยเมว อริโย

อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เสยฺยถีทํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธีติ

อาตมาภาพจะได้แสดงธรรมมิกถา แก้โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งเป็นทางตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ทุกพระองค์มา โดยเฉพาะพระธรรมที่จะแสดงในวันนี้ แสดงในมรรคทั้ง ๘ ที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี

ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเตือนพระภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติต่างๆ ที่ตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งนั้นเป็นไฉน อย่างไร? ทำดวงตา ทำญาณ เครื่องรู้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ คือหนทางมี ๘ ประการนี้แหละ *สมฺมาทิฏฺฐิ* ความเห็นชอบ *สมฺมาสงฺกปฺโป* ดำริชอบ *สมฺมาวาจา* กล่าววาจาชอบ *สมฺมากมฺมนฺโต* ทำการงานชอบ *สมฺมาอาชีโว* เลี้ยงชีพชอบ *สมฺมาวายาโม* ทำความเพียรชอบ *สมฺมาสติ* ระลึกชอบ *สมฺมาสมาธิ* ตั้งใจไว้ชอบ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้ เป็นหนทางตัดกิเลสได้ กล่าวตามคำของบาลีและคลี่คลายความเป็นสยามภาษา

ต่อไปนี้จะได้อรรถาธิบายขยายความคำที่พระตถาคตเจ้าแสดงเฉพาะที่ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะเราท่านทั้งหลายส่งใจไปไม่ถูกทางของพระพุทธเจ้า จึงเข้าถึงพระพุทธเจ้าไม่ได้ ถ้าแม้ว่าเราท่านส่งใจเข้าไปถูกทางกลาง แล้วจะถูกทางไปของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ในทางที่ไปนั้นเราจำจะต้องรู้ความหมายที่พระตถาคตเจ้าชี้แจงในคำที่ว่า ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งที่พระตถาคตเจ้าเข้าถึงซึ่งกลาง เข้าถึงซึ่งกลางอย่างไร? เข้าถึงใจ เข้าถึงเนื้อแท้ เราจะต้องพินิจพิจารณา ถ้าว่าจะกล่าวโดยสามัญโวหารแล้ว ต้องกล่าวว่า ใจเข้าถึง แต่ว่าต้องรู้จักคำว่า "ใจ" เสียก่อน พระตถาคตตอบว่า "อยู่กลาง" พระตถาคตคือคำว่า "ธรรมกาย" ตัวพระธรรมกายคือพระตถาคต เราจะต้องเข้าถึงซึ่งกลางพระตถาคต จะเข้าอย่างไร? กลางอยู่ตรงไหน? กลางก็อยู่ตรงกลางของกายมนุษย์ อยู่ศูนย์กลางแค่ราวสะดือ พระตถาคตเข้าไปถึงในนั้น และเข้าถึงทั้งตัวทางนั้น

การเข้าถึงจะต้องเข้าถึงทั้งตัว จะแบ่งเอาอะไรไปถึงนั้นไม่ได้ ต้องถึงทั้งองค์พระธรรมกาย จะเข้าไปอย่างไร ธรรมกายโตเท่าไหน หน้าตักกว้าง ๒๐ วา เกษดอกบัวตูม ธรรมกายโตถึงเท่านั้น จะเข้าไปอยู่อย่างไร ก็พระตถาคตเจ้าเข้าไปเดินจงกรมในเมล็ดพันธุ์ผักกาดได้ เมล็ดพันธุ์ผักกาดก็ไม่โตขึ้น พระตถาคตเจ้าก็ไม่เล็กลง แต่ว่าเข้าไปเดินจงกรมอยู่ในเมล็ดพันธุ์ผักกาดได้ ภิกษุรูปหนึ่งคิดว่า พระพุทธเจ้ากายพระองค์มิใช่เล็กอย่างเมล็ดพันธุ์ผักกาด เมล็ดพันธุ์ผักกาดก็ไม่ได้โตขึ้น พระองค์เข้าไปในที่แคบอย่างนั้น ทำไมเข้าไปได้? ไม่ได้แน่นอน! ภิกษุรูปนั้นมีความสงสัย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับสั่งให้ภิกษุรูปนั้นเอากระจกส่องหน้าไปที่มหาเจดีย์ใหญ่ เมื่อถึงแล้ว ให้เอากระจกเล็กนั้นส่องที่มหาเจดีย์นั้น เจดีย์ก็ไปปรากฏเงาในกระจกทั้งองค์ กระจกก็ไม่โตขึ้น เจดีย์ก็ไม่เล็กลง ภิกษุนั้นเห็นเข้าก็หมดความสงสัยว่า อ้อ! เป็นพุทธวิสัยอย่างนี้ จึงที่ว่าพระตถาคตเข้าถึงเฉพาะซึ่งกลางเข้าไปหมดทั้งพระธรรมกาย พระธรรมกายเข้าไป เข้าไปถึงกลาง ขั้นต้นจากกายมนุษย์ เมื่อเข้าไปถึงกลาง เมื่อพระธรรมกายเข้าไปในกลาง ธรรมกายเข้าทางไหน? ตรงนี้ลำบาก ถ้าว่าไม่เห็นปรากฏละก็เข้าไม่ถูก ฟังก็ไม่รู้ เป็นของแปลกประหลาด เข้าตรงระหว่างตรงกลาง เข้าตรงไหนล่ะ เข้าด้วยวิธีหยุด ธรรมกายของพระองค์ก็หยุด หยุดในหยุด ธรรมกายหยุด หยุดในหยุด ธรรมกายหยุด หยุดในหยุด หยุดในหยุดๆๆ ธรรมกายก็ดับหยาบเข้าไปหาละเอียดยิ่งหนักเข้าไปทุกที ไม่ไป ไม่มา ไม่นอก ไม่ใน เหล่านี้เรียกว่า เข้าถึงกลาง เพราะฉะนั้นเข้ากันไม่ถูก พวกนักปฏิบัติเข้ากลางไม่ถูก เป็นลูกพระตถาคตไม่ได้ ถ้าเข้ากลางถูกจึงเป็นลูกพระตถาคตได้ เหตุฉะนั้นวิธีเข้ากลางสำคัญนัก เมื่อเข้ากลางถูกก็เป็นลูกพระตถาคตทีเดียว เวลานี้เราจะต้องการไปตามทางที่พระตถาคตเจ้าไปบ้าง เราไม่มีธรรมกาย เราไม่เห็นธรรมกาย เราจะเข้าทางไหน เราใช้กายมนุษย์นี่แหละ ที่เรียกว่าใช้ใจของมนุษย์ก่อน กายมนุษย์เราต้องพร้อมเรียกว่ากายมนุษย์ละเอียด ถัดกายมนุษย์มา มีกายละเอียดอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่ากายทิพย์ กายนี้อยู่ในท้องเป็นกายละเอียด เมื่อเข้าไปในกลางกำเนิดของกายมนุษย์อยู่ที่กลางกำเนิดของกายมนุษย์ เจ้าของกายมนุษย์รู้ แต่ไม่รู้ว่าใจหยุด รู้ว่ากายหยุดเท่านั้น แต่ว่ามันไม่เห็น คือใจมนุษย์ละเอียดนั่นเอง หยุดนิ่งอยู่กลางกายมนุษย์ อย่าเขยื้อน หยุดนิ่งเหมือนยังกับเสา ไม่ให้เขยื้อนหละ เราก็แต่เพียงว่ากายของเราหยุด แต่ที่จริง ใจเราหยุด

ถ้าไม่หยุดเวลาใด ก็ไม่ถูกกลางเวลานั้น พอหยุดเข้าแล้ว ต่อไปจะเห็นอะไร? ถ้าหยุดถูกส่วนก็เห็นดวงใส ถ้าจะแยกออกก็เป็น *สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว* เป็นอริยมรรคเหล่านี้ พอเห็นเข้าเป็นดวงใส กายมนุษย์ก็หยุดนิ่งกลางสิ่งนั้น พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้าละเอียดเข้าไปๆ พอละเอียดหนักๆ เข้า ดวงใสนั้นก็ว่างเห็นดวงสมาธิ ดวงสมาธินั้นเป็นเนื้อหนังของสมาธิ ถ้าจะแยกออกไปก็เป็น *สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ* หยุดนิ่งให้ถูกส่วนละเอียดหนักเข้า ดวงสมาธิก็ว่างออกไปเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญา เมื่อจะแยกออกก็เป็น *สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป* เหล่านี้ รวมเป็นอริยมรรค ๘ เมื่อหยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญาถูกส่วนเข้า ดวงปัญญาก็ว่างไปๆ ส่วนกายมนุษย์ก็ละเอียดลงไปๆ พอละเอียดถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายทิพย์ทีเดียว เมื่อเข้าถึง ศีล สมาธิ ปัญญาในกายมนุษย์ พอละเอียดถูกส่วนเข้าไปเห็นกายทิพย์ ต่อไปนี้หมดหน้าที่ของกายมนุษย์ ทีนี้เป็นหน้าที่ของกายทิพย์ต่อไป กายทิพย์ก็ต้องเอากายทิพย์ละเอียด ถ้าหยุดนิ่งอยู่กลางกำเนิดของกายทิพย์ หยุดนิ่งอยู่กลางกำเนิดอย่างนั้น เหมือนกับกายมนุษย์ที่ปฏิบัติมาข้างต้น พอถูกส่วนก็หยุดนิ่งๆ ก็จะเห็นดวงใสๆ นั่นคือศีลในกายทิพย์ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลในกายทิพย์ กายทิพย์ก็ละเอียดลงไปเห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิในกายทิพย์ กายทิพย์ก็ละเอียดลงไปเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญาอีก พอถูกส่วนเข้าดวงปัญญาก็ว่างลงเห็นกายรูปพรหม พอเข้าถึงกายรูปพรหม หยุดนิ่งอยู่ในกายรูปพรหม อยู่กลางกำเนิดศูนย์กลางกายรูปพรหมละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็จะเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็เห็นกายอรูปพรหม ทีนี้หมดหน้าที่ของกายรูปพรหม กายอรูปพรหม หยุดนิ่งอยู่ก็ถูกส่วนอีก พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล เห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ เห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญา พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายธรรม มีรูปเหมือนพระปฏิมากร เกษดอกบัวตูม หน้าตักไม่ถึง ๕ วา คือ หย่อน ๕ วา ยังไม่ใช่ธรรมกายชั้นพระอริยบุคคล เป็นเพียงโคตรภูบุคคล นี่แหละเป็นธรรมกายตัวพระตถาคตละ แต่ว่าที่มาจะถึงตัวพระตถาคตนี้ ต้องมาตามอัฏฐังคิกมรรค ๘ ประการ คือ *สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺ-*

กปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ จึงมาถูกทางของพระตถาคตเจ้า ถ้าไม่มาทางกลางก็ไม่มาเห็นพระตถาคตเจ้า ถ้ามาเห็นได้ก็ทางนี้ละมาถึงกายธรรม เมื่อพระตถาคตในเบื้องต้นยืนยันรับเป็นพยานว่า จกฺขุกรณี มีความเห็นเป็นปกติ ญาณกรณี มีความรู้เป็นปกติ เพราะเหตุว่ากายมนุษย์เห็นไม่เป็นปกติ รู้ก็ไม่เป็นปกติ เพราะไม่มีญาณ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูป-พรหม ไม่มีญาณ ส่วนกายธรรมมีญาณ พูดถึงญาณ จกฺขุกรณี กระทำให้เห็นเป็นปกติ กายมนุษย์เห็นไม่ปกติ คือเห็นอย่างไร? ที่ถูกเห็นว่าไม่ถูก ที่ไม่ถูกเห็นว่าถูก อย่างใดไม่จริงเห็นว่าจริง อย่างใดจริงเห็นว่าไม่จริง ที่ไม่สวยไม่งามเห็นว่าสวยงาม ที่สวยงามเห็นว่าไม่สวยงาม ผิดกันอย่างนี้ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมก็เช่นเดียวกัน ส่วนกายธรรมไม่เห็นอย่างนั้น เห็นเป็นปกติ เห็นอย่างไรก็รู้อย่างนั้น เพราะว่ากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม มีความเห็นไม่เป็นปกติ รู้ก็ไม่เป็นปกติ ส่วนกายธรรมมีความเห็นเป็นปกติ รู้เป็นปกติ เห็นตลอดหมด รู้ด้วยญาณก็รู้ตลอดหมด ตรงกับความเห็นทุกอย่างไม่ต่างกัน เห็นตามถูก รู้ตามถูก สิ่งใดเป็นสุขก็เห็นว่าเป็นสุข กาย-ธรรมเมื่อเข้าถึงแล้วสงบ เมื่อเป็นกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ไม่สงบ ฉะนั้น จะเรียกว่า "อุปสมาย" ไม่ได้ "อภิญฺญาย" กายมนุษย์ กายทิพย์ กาย-รูปพรหม กายอรูปพรหมจะรู้ยิ่งไม่ได้ กายธรรมรู้ยิ่งได้ ที่ว่ากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรพหม รู้ยิ่งไม่ได้คือ รู้ไม่ชัด รู้เหมือนฟ้าแลบ ไม่ชัดเหมือนญาณ เมื่อมีญาณแล้วรู้ชัดเหมือนกลางวัน อย่างนั้นเรียกว่า "อภิญฺญาย" เรียกว่ารู้ยิ่งจริง ยิ่งกว่ากายมนุษย์ ยิ่งกว่ากายทิพย์ ยิ่งกว่ากายรูปพรหม ยิ่งกว่ากายอรูปพรหม "สมฺโพ-ธาย" รู้พร้อม รู้พร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง รู้ตามจริงทุกสิ่ง รู้พร้อมเสร็จทุกสิ่งไม่มีสิ่งใดที่จะไม่รู้ เมื่อมีรู้เรียกว่า รู้ด้วยญาณของธรรมกาย นี้เรียกว่า "สมฺโพธาย" รู้พร้อม "นิพพานาย" เพื่อนิพพานไปเพื่อนิพพาน ธรรมกายนี้เข้าถึงแล้วไม่ไปที่อื่นดอก ในใจไปเพื่อนิพพานอย่างเดียว ไม่ไปที่อื่นเลย นี่แหละจะได้ชื่อว่าถูกความประสงค์ของพระพุทธเจ้าพระ-อรหันต์ มาทางนี้เป็นทางของพระตถาคตไม่แวะวก เข้ากลางหนทางทั้ง ๒ คือ *กามสุขัล-ลิกานุโยค* การประกอบตนให้พัวพันด้วยกามและ *อัตตกิลมัตถานุโยค* การประกอบ

ความเหน็ดเหนื่อยแก่ตนเปล่า ข้อปฏิบัติเป็นกลางจริง เมื่อเรารู้จักของจริงอย่างนี้แล้ว ธรรมกายเป็นตัวพระตถาคตเจ้า เรารู้จักอย่างนี้ เราจะต้องถึงพระตถาคตเจ้า เราจะต้องทำใจของตนให้หยุดเสมอ ให้ถูกส่วนเข้า พอหยุดถูกส่วนเข้า ก็เห็นดวงใส เราจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ คือ ยึดพระพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ เป็นที่พึ่ง ธรรมกายนี้แหละเป็นตัวพุทธรัตนะหละ นี่เรารู้จักพุทธรัตนะแล้ว รัตนะแปลว่ากระไร? รัตนะแปลว่าแก้ว ธรรมกายใสแจ๋ว คือแก้วนั่นแหละ เมื่อรู้จักพุทธรัตนะแล้วก็ต้องรู้จักธรรมรัตนะด้วย ธรรมรัตนะคือธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ใจที่หยุดนิ่งอยู่กลางกายที่เป็นกายมนุษย์ ทำให้เกิดกายทิพย์ ใจของกายทิพย์จะหยุดอยู่กลางกายทิพย์ ใจของกายรูปพรหมจะหยุดอยู่ในกลางกายรูปพรหม ใจของกายอรูปพรหมจะหยุดอยู่ในกลางกายอรูปพรหม ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็เท่ากัน เหมือนเราส่องเงาหน้า ไปปรากฏในกระจกเท่ากันทุกอย่าง หน้าตักธรรมกาย ๒๐ วา ดวงธรรมกลมรอบตัวใส ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม รวมเรียกว่าธรรมรัตนะทั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสรู้ไม่ไหว้ใคร ไหว้ธรรมดวงนี้เท่านั้น ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นเรียกว่าธรรมรัตนะ เราไม่ได้ธรรมดวงนั้น เราก็เป็นธรรมกาย เป็นลูกพระ-ตถาคตเจ้าไม่ได้ ไม่ได้ธรรมดวงนั้น กายทิพย์ก็เป็นไม่ได้ กายรูปพรหมก็เป็นไม่ได้ กายอรูปพรหมก็เป็นไม่ได้ กายธรรมก็เป็นอยู่ไม่ได้ คนที่ไม่รู้จัก ไม่รู้จะไหว้อะไร ไหว้อะไร ๆ เรื่อยเปื่อยไป หนักเข้าก็ไหว้ต้นไม้ใหญ่ ๆ ภูเขาใหญ่ ๆ อารามใหญ่ ๆ เป็นต้น คือ ธรรมดาคนเราเมื่อมีทุกข์เข้า ก็ย่อมจะต้องถึงซึ่งที่พึ่งเพื่อพ้นทุกข์ บางคนถึงภูเขาใหญ่ ๆ เป็นที่พึ่ง บางคนถึงป่าใหญ่ ๆ เป็นที่พึ่ง บางคนถึงอารามใหญ่ ๆ เป็นที่พึ่ง บางคนถึง เจดีย์ ต้นไม้เป็นมหาสักการะ เชื่อว่าเทวดาจะปกปักรักษาไว้ได้ ไม่เป็นอันตราย พระพุทธเจ้ารับสั่งว่าภูเขา ต้นไม้ และอะไร ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่ที่พึ่งหรอก พ้นจากทุกข์ไม่ได้หรอก ผู้ใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งนั่นแหละเป็นที่พึ่งได้ เพราะฉะนั้นจะพึ่งพวกภูเขา อารามใหญ่ ๆ เหล่านั้นไม่ได้ ต้องพึ่งพระพุทธเจ้า พุทธ-รัตนะนั้นแหละเป็นที่พึ่งจริง ธรรมรัตนะก็เป็นที่พึ่งจริง สังฆรัตนะก็เป็นที่พึ่งจริง พระ-พุทธเจ้าท่านพบพระธรรมกายก่อน พระอรหันต์สาวกก็มีธรรมกายแบบเดียวกับท่าน

เหมือนกัน มากน้อยเท่าใด ตั้งแต่พระโกณฑัญญะ ภัททิยะ วัปปะ มหานามะ อัสสชิ ท่านเหล่านี้ล้วนแต่มีธรรมกายแบบเดียวกัน หรือพวกเพื่อนพระยสอีก ๕๐ ท่าน ท่านก็มีธรรมกายแบบเดียวกัน มากน้อยเท่าใด เหล่านี้เรียกว่าสังฆรัตนะ แปลว่า แก้ว ซึ่งเป็นสาวกของพระบรมศาสดา สังฆรัตนะคือธรรมกายมีมากน้อยต่างๆ ถึงอย่างนั้น ได้มีเห็นเป็นปรากฏขึ้นในศาสนาของพระสมณโคดมบรมศาสดา เมื่อรู้จักพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะอย่างนี้แล้ว เราจะต้องทำตัวของเราให้เข้าถึง พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ อย่างนี้ ถ้าไม่เข้าถึงจะปฏิบัติศาสนาสักโกฏิชาติก็ไม่อาจสามารถรู้รสศาสนาได้ จะปฏิบัติไปสักเท่าใดก็ตาม ก็เหมือนกับคนไม่รู้จักเบญจโครส ในน้ำนมสด คือไม่รู้ว่ารสเป็นอย่างไร? เป็นแต่คล้าย ๆ กับคนรับจ้างเขาเลี้ยงโค พอเลี้ยงเสร็จแล้ว เวลาเย็นก็ไล่โคกลับ รับเอาค่าจ้างที่เลี้ยงไปเท่านั้นเท่านี้ ส่วนน้ำนมโคไม่ได้รับประทาน เจ้าของเขาเอาไป เบญจโครสคือรสนมโค ๕ อย่าง เอานมโคทิ้งไว้ให้เปรี้ยวเรียกว่านมเปรี้ยว เอานมเปรี้ยวมาเคี่ยวให้ข้น เรียกว่านมข้น นมข้นมีรสอันหนึ่ง เมื่อมาเคี่ยวให้แข็งเป็นก้อนเรียกว่าเนยก้อน มีรสอย่างหนึ่ง เอาเนยก้อนมาเจียวให้ใส มีรสอย่างหนึ่ง รสนม รสนมเปรี้ยว รสนมที่เคี่ยวเหมือนน้ำตาลองุ่น รสนมที่เป็นก้อน และเจียวเป็นนมใสนั้นรวมเรียกว่า เบญจโครส รสนมโค ๕ อย่างนี้ผู้รับจ้างเลี้ยงโคไม่ได้เคยลิ้มรสเลย เจ้าของโคได้ลิ้มรสเบญจโครสนั้นฉันใด ผู้ปฏิบัติศาสนาทำตัวของตัวไม่เข้าถึงพระรัตนตรัย ก็ได้ชื่อว่า ไม่รู้จักศาสนาเลย เหมือนอย่างคนรับจ้างเลี้ยงโค ถึงเวลาก็ทำหน้าที่เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นใครไม่รู้จักธรรมรส รีบทำให้เข้าถึงพระรัตนตรัยเถิด ใครรู้เขาก็ย่อมรู้ในใจคนอื่นยังไม่รู้จักรสพระพุทธศาสนาเลย เขาก็รู้ชัดอย่างนี้ เหตุฉะนั้นให้รีบตั้งใจแน่นอน ทำใจของตัวให้หยุด จะเข้าถึงพระรัตนตรัยโดยแท้ ถ้าไม่ตั้งใจให้แน่นอนอย่างนี้ก็เป็นเหมือนคนรับจ้างเลี้ยงโค ไม่รู้จักรสธรรมปฏิบัติว่าเป็นประการใด นี่แหละที่ได้ชี้แจงแสดงมาในมัชฌิมาปฏิบัติว่าด้วยอริยมรรคตามพระบาลี และคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามอัตโนมัติยาธิบายพอสมควรแก่เวลา ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดแก่ท่านทั้งหลายบรรดาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมา

ภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา ขอสมมติยุติธรรมิกถา โดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ฉ. พระธรรมเทศนา ว่าด้วยภารสุตตกถา

ของพระครูสมณธรรมสมาทาน (พระมงคลเทพมุนี)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา ภาราหาโร จ ปุคฺคโล
ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก ภารานิกฺเขปนํ สุขํ
นิกฺขิปิตฺวา ครุํ ภารํ อญฺญํ ภารํ อนาทิย
สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโตติ.

ณ บัดนี้อาตมาภาพ จะแสดงธรรมมิกถาแก้ด้วย *ภารสุตตกถา* วาจาเครื่องกล่าวปรารภซึ่งพระพุทธพจน์แสดงในเรื่องภาระของสัตว์โลก สัตว์โลกทุกข์ยากในเรื่องภาระทั้งหลายเหล่านี้นัก จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลีและคลี่ความเป็นสยามภาษาตามอัตโนมัติยาธิบาย เพราะว่าเราท่านทั้งหลาย หญิงชายคฤหัสถ์บรรพชิตล้วนแต่ต้องมีภารกิจหนักอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนลำเค็ญอยู่ต่าง ๆ ก็เพราะอาศัยภาระเหล่านี้ ภาระเหล่านี้เป็นของสำคัญ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเห็นภาระอันใหญ่ยิ่งดังนั้นจึงได้ทรงแสดงภารสูตรว่า *ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา* ว่าขันธ์ทั้ง ๕ เป็นภาระหนักแท้เป็นภาระโดยแท้ *ภาราหาโร จ ปุคฺคโล* ก็บุคคลนำภาระไป *ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก* ถือภาระไว้เป็นทุกข์ในโลก *ภารานิกฺเขปนํ สุขํ* วางภาระเสียเป็นสุข *นิกฺขิปิตฺวา ครุํ ภารํ* บุคคลวางภาระอันหนักแล้ว *อญฺญํ ภารํ อนาทิย* ไม่ฉวยเอาภาระอื่นมาเป็นภาระอีก *สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห* เป็นผู้ถอนตัณหาทั้งรากเสียได้ *นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโตติ* ความปรารถนาดับสิ้นชื่อว่านิพพานได้ ดังนี้ นี่ตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษา

ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบาย ขยายความในเรื่องภาระหนักของสัตว์โลก หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ทุกถ้วนหน้า ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นภาระ *ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา* รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของมนุษย์นี้ ที่มนุษย์อาศัยเรียกว่าขันธ์ ๕ นี้แหละ

จะเป็นหญิงเป็นชาย เป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องอาศัยขันธ์ ๕ อาศัยรูปอย่างหนึ่งคือร่างกาย อาศัยเวทนา ความสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ อาศัยสัญญา ความจำ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพารมณ์ อาศัยสังขาร ความปรารถนาดี ชั่ว ไม่ดีไม่ชั่ว อาศัยวิญญาณ ความรู้แจ้ง ขันธ์ทั้ง ๕ นี่แหละเรียกว่าเป็นภาระ เป็นภาระอย่างไร เราต้องพิทักษ์รักษาเอาใจใส่ หยุดก็ไม่ได้ เวลาเช้าตื่นจากที่นอนแล้วเราต้องล้างหน้าบ้วนปากให้มัน ไม่เช่นนั้นมันเหม็น ปวดอุจจาระปัสสาวะต้องไปถ่าย พอเสร็จแล้วมันจะรับประทานอาหารต้องไปหามาให้ ต้องการอะไรเป็นต้องไปเอามาให้ เมื่อไม่เอามาให้ไม่ได้ อยากอะไรก็ต้องไปหามา ไม่ใช่แต่เท่านั้น ไม่ว่าอยากอะไรต้องไปหาให้มัน ถ้าไม่หาให้มันไม่ยอม นี่เป็นภาระอย่างนี้เราต้องทำทุกสิ่งทุกอย่าง ในอัตภาพร่างกายนี้เป็นภาระทั้งนั้น มันอยากจะเห็นอะไรต้องหาให้มัน ไม่สบายต้องแก้ไขไปอีก ต้องนำภาระไปอย่างนี้ มันบอกว่าที่นี่อยู่ไม่สบาย ต้องหาที่อยู่ให้มัน มันจะอยู่ตรงนั้นตรงนี้ตามเรื่องของมัน ต้องเป็นภาระทุกสิ่งทุกอย่างไป นี่แหละเรียกว่าเป็นภาระอย่างนี้ ยุ่งกับลูกหญิงลูกชายซึ่งเป็นภาระของพ่อแม่ ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ก็เป็นภาระของสมภาร ในบ้านในช่องทั้งครอบครัว เป็นภาระของพ่อบ้านแม่บ้าน ราษฎรทั้งประเทศเป็นภาระของพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองประเทศ ข้าวของแพงเหล่านี้ก็เป็นภาระของผู้ปกครองประเทศ ภาระทั้งหลายเหล่านี้ไม่อัศจรรย์เท่าภาระของขันธ์ ๕ นี้ ลำพังขันธ์ ๕ นี้ จำเพาะตัวของมันก็ยังไม่สู้กระไรนัก ผู้ใดไม่พอก็หาภาระเพิ่มอีก ๕ ขันธ์ เป็น ๑๐ ขันธ์ ไปเอาอีก ๕ ขันธ์ เป็น ๑๕ ขันธ์ ไปเอาอีก ๕ ขันธ์ เป็น ๒๐ ขันธ์ เป็น ๒๕, ๓๐, ๓๕, ๔๐ หนักเข้าถึงร้อย พันขันธ์ ที่ทนไม่ไหว เพราะเหตุว่าภาระเหล่านี้มันหนัก ไม่ใช่ของเบา เมื่อมีภาระเหล่านี้ จะเป็นภาระ ๕ ขันธ์ก็ดี ภาระอื่นจาก ๕ ขันธ์ก็ดี ภาระเหล่านี้แหละ *ภาราหาโร จ ปุคฺคโล* บุคคลถือภาระนี้ไว้ กี่ขันธ์ก็ช่าง บุคคลนำภาระนี้ไป บุคคลต้องนำทุกข์ของตัวไป เพราะมีขันธ์ ๕ ด้วยกันทั้งนั้น บุคคลนำภาระไป *ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก* ถ้าว่าไปถือภาระนี้ไว้ ตำรากล่าวว่าเป็นทุกข์ในโลก ถึงจะหมดขันธ์ ๕ ก็อย่าถือมัน วางธุระเสีย ถ้าไปถือมัน ก็เป็นทุกข์ในโลก แปลว่าถ้าถือภาระไว้เป็นทุกข์ในโลก *ภารานิกฺเขปนํ สุขํ* ปล่อยวางภาระเสีย ปล่อยขันธ์ ๕ นั่นเองเป็นสุข ถือไว้เป็นทุกข์ ปล่อยขันธ์ ๕ นั่นเองเป็นสุข ถือไว้เป็นทุกข์ ปล่อยเป็นสุข *นิกฺขิตฺวา ครุํ ภารํ อญฺญํ ภารํ อนาทิย สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห*

แม้ปล่อยภาระที่หนักเสียแล้ว ไม่ฉวยเอาภาระของคนอื่นเข้ามา ปล่อยขันธ์ ๕ นี่ ไปเอาขันธ์ ๕ นั่น ปล่อยขันธ์ ๕ นั่น ไปเอาขันธ์ ๕ โน่น นี่เรียกว่าไปเอาภาระอื่นเข้ามาถือไว้อีก ถ้าปล่อยเสียแล้วไม่ถือไว้ ก็เชื่อว่าเป็นผู้ถอนตัณหาทั้งรากได้สิ้นเชื้อทีเดียว *นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต* มีความปรารถนาดับสิ้น ชื่อว่านิพพานได้ ดังนี้เราจะได้รับความสุข ก็เพราะปล่อยภาระเหล่านี้เสีย เราได้รับความทุกข์ก็เพราะถือภาระเหล่านี้ การที่ปล่อยไม่ใช่ของง่าย การที่ถือง่าย การปล่อยยาก เหมือนรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของตัวนี้ ท่านก็เทศน์กันนักเทศน์กันหนาว่าเป็น *อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา* เราก็ไม่ยอมดีๆ เราก็เชื่อว่าเที่ยงเป็นสุขเป็นตัว แต่อย่างนั้นเราก็ต้องบริหารรักษาของเรา ที่เราจะยอมลงความเห็นเด็ดขาดไม่ได้ เพราะเหตุว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร ตลอดวิญญาณทั้ง ๕ อย่างนี้เราต้องอาศัยทุกคน, สัญญา สังขาร วิญญาณ ออกเสียเราก็ไม่มีที่อาศัย เราต้องอาศัยแต่ว่าอย่าไปถือมัน รู้ว่าอาศัยเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัว เป็นไปตามสภาพอย่างไร เราไม่ควรยึดถือ ปล่อยตามสภาพของมันอย่างนี้ ทุกข์ก็น้อยลง ต่อเมื่อไรถือมัน มันก็เป็นทุกข์มาก เป็นภาระหนักขึ้น เหตุนี้พระองค์ทรงเห็นแล้วว่าขันธ์ทั้ง ๕ เป็นภาระสำคัญและหนักด้วย ใครปล่อยวางขันธ์ ๕ ละไม่ได้ ผู้นั้นต้องเวียนว่ายตายเกิด ผู้ใดปล่อยได้ ผู้นั้นนับวันจะหมดชาติหมดภพ จะมีนิพพานเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ที่เทศนานี้ล้วนสอนให้ถอดขันธ์ ๕ ออกเป็นชั้นๆ ไป แต่ว่าจะถอดขันธ์ ๕ จะถอดอย่างไร มันเหมือนมะขามสดเนื้อกับเปลือกมันติดกันไม่หลุด ไม่กรอกจากกันไม่ล่อนจากกัน ถอดไม่ได้ เรายังไม่เห็นขันธ์ ๕ ต่อเมื่อใดถอดขันธ์ ๕ เราจะเห็นขันธ์ ๕ เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เรารู้เห็นด้วยตามนุษย์ รูปเราเห็นได้ เวทนาเราก็เห็นได้ หน้าตาแช่มชื่นดีเราก็รู้ว่าสุข เรื่องสัญญา สังขาร วิญญาณเราก็ไม่เห็น เราจะต้องเห็นทั้ง ๕ อย่างจึงจะละได้วางได้ ถ้าไม่เห็นขันธ์ทั้ง ๕ อย่างละวางไม่ได้ ถ้าอยากเห็นขันธ์ ๕ เราต้องถอดกายออกเป็นชั้นๆ ต้องถอดกายทิพย์ออกจากกายมนุษย์ วิธีจะถอดขันธ์ไม่ใช่เป็นของง่าย เป็นของยากหมื่นยากแสนยากทีเดียว แต่วิธีเขามีที่วัดปากน้ำ วิธีเข้ากายถอดขันธ์ คือทำจิตใจให้หยุดให้นิ่งที่กำเนิดเดิม ถอดขันธ์ออกไปแล้วจึงเห็นขันธ์ ถอดขันธ์ ๕ ของมนุษย์ออกจากขันธ์ ๕ ของทิพย์ ออกจากขันธ์ ๕ ของรูปพรหม ถอดขันธ์ ๕ ของรูป

ถอดเสื้อกางเกงอย่างนั้น แต่ว่าต้องถอดเป็น ถอดไม่เป็นก็ถอดไม่ได้ วิธีถอดมี ต้องทำใจของตัวให้หยุดให้นิ่ง เห็นอย่างหนึ่ง จำอย่างหนึ่ง คิดอย่างหนึ่ง รู้อย่างหนึ่ง หยุดนิ่งเหมือนอย่างกุมารน้อยอยู่ในท้องมารดา ใจหยุดที่กำเนิดเดิมคือศูนย์กลางกายของกายมนุษย์ กำเนิดเดิมแค่ราวสะดือ เอาใจหยุดที่ตรงนั้น พอถูกส่วนถูกที่เข้าเท่านั้นแหละก็เกิดเป็นดวงใส นั่นแหละเรียกว่าปฐมมรรคหรือศีล เป็นดวงศีลหยุดนิ่งต่อไป ถูกส่วนเข้าจะเห็นดวงสมาธิ เข้าไปหยุดนิ่งกลางดวงสมาธิ จะเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญาเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งที่กลางดวงวิมุตติ จะเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็เห็นกายทิพย์ กายมนุษย์กายทิพย์หลุดจากกันแล้ว เห็นกายทิพย์แล้ว เหมือนมะขามกรอก กายมนุษย์เป็นเปลือกไป กายทิพย์เป็นเนื้อไป เป็นคราบงูที่ลอกออกไป เป็นเนื้อมะขามใส เห็นชัดอย่างนี้ กายมนุษย์หลุดออกไป ขันธ์ ๕ ของมนุษย์หลุดออกไป เหลือกายทิพย์แล้วก็ทำวิธีอย่างนี้ วิธีถอดเข้าไปศูนย์ว่างของกลางกายทิพย์ แล้วก็ใจหยุดนิ่งที่กลางกำเนิดของกายทิพย์ หยุดถูกส่วนเห็นเป็นดวงใส เรียกว่า ดวงศีล ใจหยุดนิ่งกลางดวงศีลนั่นแหละเห็นดวงสมาธิ ว่างกลางดวงสมาธิเห็นดวงปัญญา ว่างกลางดวงปัญญาเห็นดวงวิมุตติ ว่างกลางดวงวิมุตติเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ จะเห็นกายรูปพรหม ถอดจากกายทิพย์อีกแล้ว เหมือนมะขามกรอกอีกแล้ว ทำเข้าสิบเข้าศูนย์ถูกส่วนในกายรูปพรหมเข้าอีก พอหยุดถูกส่วนจะเห็นดวงใส คือดวงศีล หยุดนิ่งกลางดวงศีลเห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งกลางดวงสมาธิ เห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งกลางดวงปัญญา เห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งกลางดวงวิมุตติ เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ เห็นกายอรูปพรหม ถอดออกจากกายอรูปพรหมเหมือนกับมะขามกรอกอีกแล้ว กายรูปพรหมเหมือนเปลือกมะขาม ทำอย่างนี้อีก เข้าสิบเข้าศูนย์ให้ถูกส่วน ใจของกายอรูปพรหม พอถูกส่วนจะเห็นดวงใสก็แบบเดียวกัน เป็นดวงศีล กลางว่างดวงศีล เห็นดวงสมาธิ กลางว่างดวงสมาธิ จะเห็นดวงปัญญา กลางว่างดวงปัญญา จะเห็นดวงวิมุตติ กลางว่างดวงวิมุตติจะเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็จะเห็นกายธรรมถอดออกจากกายอรูปพรหมใสเหมือนยังกับแก้ว ถอดเป็นชั้น ๆ อย่างนี้ พอถึงกายทิพย์ก็มองดูกายทิพย์ กายมนุษย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมเห็นชัดอย่างนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร

วิญญาณของกายมนุษย์ถอดออกจากกายทิพย์นั่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของกายทิพย์ ถอดออกจากกายรูปพรหมนั่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของกายรูปพรหมถอดจากอรูปพรหมนั่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของกายอรูปพรหม ถอดออกจากธรรมกาย ออกเป็น ๒๐ ขันธ์ ตัวคนเดียวถอดออกเป็น ๒๐ ขันธ์ พญามารเขาสอนให้ถอด ถอดกายอย่างนี้เป็นพวกของข้า ถ้าไม่ถอดกายไม่ยอม พระพุทธเจ้าก็สอนพวกพุทธบริษัทถอดกายอย่างนี้แล้วก็เข้านิพพานไป ถอดกายเหลือแต่กายธรรมอย่างนี้แหละ พญามารมันยอม เรียกว่า *นิพพานถอดกาย* อย่างชนิดนี้ให้เห็นชัด อย่างนี้เป็นวิธีถอดกาย เรียกว่าเข้านิพพานถอดกาย นิพพานไม่ถอดกายยังมีอีก หากว่าเอาวิธีไม่ถอดกายมาเทศน์ในเวลานี้ ถูกนัดถุ์ยา เหตุนั้นต้องสอนวิธีถอดกายเสียก่อน วิชานี้เป็นวิชาของพญามารสอนให้ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาถอดกายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมออกเสีย กายธรรมก็ไม่มี แม้จะผจญกับพญามารก็สู้ไม่ได้ ที่เอานางธรณีบีบน้ำท่วมมารจมน้ำ มันทำเล่น ๆ ทำหลอกเล่น ที่จริงที่แท้แพ้มัน ที่แท้ทีเดียวต้อง *นิพพานไม่ถอดกาย* แต่ว่านี่มันยอมกันเข้ามามากแล้ว ต้องแสดงวิธีถอดกายไปพลาง ๆ ก่อน แล้วจึงจะสอนไม่ถอดกายต่อไป เมื่อรู้จักขันธ์ ๕ เป็นขันธ์ ๕ ให้ถอดขันธ์ ๕ เป็นชั้น ๆ ดังกล่าวแล้วก็ไม่มีอะไรยึดถือ เพราะขันธ์ ๕ ของมนุษย์ เป็นชาติของกาม ๆ ก็อาศัยได้ในกายมนุษย์ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา มันเกาะอาศัยได้ ในกายมนุษย์ กายทิพย์ ส่วนกายรูปพรหม ภวตัณหาเกาะได้ กายอรูปพรหม วิภวตัณหามันเกาะอาศัยได้ ต่อเมื่อถึงกายธรรมแล้วตัณหาเกาะไม่ได้ มันเกาะไม่ถึง ตัณหาเกาะไม่ได้ในกายธรรม ตัณหาซาบซึมไม่ได้ เราจะเอาน้ำหมึกรดกระจกเข้าไปมันก็ไม่เข้าไป กายธรรมก็เหมือนแก้ว เมื่อถึงกายธรรมแล้ว กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เข้าไปไม่ได้ เพราะเป็นเนื้อแก้วที่สนิทละเอียดกว่า ไม่มีช่องไม่มีหนทางเอิบอาบซึมซาบได้เลย เหมือนกระดาษแก้ว ส่วนกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมเหมือนกระดาษฟาง มันเป็นที่ตั้งอาศัยของกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เมื่อถึงกายธรรมเสียแล้วเป็นแก้ว ตัณหาเข้าไปไม่ได้ จึงได้ชื่อว่าเป็นกายธรรม กายธรรมนั่นเอง ที่ปล่อยจากกายอรูปพรหมไป ตัณหาอาศัยไม่ได้ที่เรียกว่า *สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห* ได้ชื่อว่าถอนตัณหาทั้งรากได้ ตัณหาอยู่

แค่กายทิพย์ กายรูปพรหม อรูปพรหม ไม่มีแก่นิพพาน เมื่อเข้าถึงนิพพานเสียแล้ว ก็ถอนโคนรากของตัณหาหมดแล้ว ตัณหาไม่หยั่งรากเข้าถึงกายธรรมได้ เหตุฉะนี้เมื่อถึงกายธรรมแล้วหมดตัณหาแล้ว ไม่มีความปรารถนาที่จะเข้ามาอาศัยกายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมต่อไป จึงได้ชื่อว่า *นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต* มีความปรารถนาดับสิ้นแล้ว ชื่อว่านิพพานได้ แปลว่าดับสิ้นแล้ว คือ ดับสิ้นจากกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เพราะเหตุฉะนั้นขันธ์ ๕ เหล่านี้ ที่กล่าวในตอนต้นว่าเป็นภาระสำคัญ เราต้องทุกข์ยากลำบากเวียนว่ายตายเกิด ก็เพราะสลัดไม่ออก สลัดขันธ์ของมนุษย์ออกไปติดขันธ์ ๕ ของทิพย์ สลัดทิพย์ออกไปติดขันธ์ ๕ ของรูปพรหม สลัดรูปพรหมออกไปติดขันธ์ ๕ ของอรูปพรหม นั่นเหมือนกับมะขามสด เปลือกกับเนื้อมันติดกันจะแกะเท่าใดก็ไม่ออก แกะเปลือกเนื้อติดเปลือกไปด้วย ขันธ์ ๕ ที่จะละทิ้ง จิตใจของมนุษย์ละไม่ได้ เพราะเนื้อกับเปลือกติดกัน เพราะมันอยู่ในกามภพ มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖ ชั้น เป็นตัวกามภพจะละไม่ได้ จะไปอยู่รูปภพ มันก็มีภวตัณหาอีก ติดภวตัณหาเป็นเปลือกอยู่อีก เมื่อหลุดจากภวตัณหา จากรูปภพได้ จะไปอยู่อรูปภพก็วิภวตัณหาไปติดตัณหาในอรูปภพ ต่อเมื่อใดถึงกายธรรมจึงหลุดได้ หลุดไม่มีระแคะระคาย เป็นโสดา สกิทาคา อนาคา อรหัต แตกกายทำลายขันธ์ก็ไปนิพพาน ทิ้งขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม แต่เรายังสงสัยอยู่บ้างในเรื่องขันธ์ ๕ ขันธ์ ๕ ของทิพย์เทวดา ๖ ชั้นฟ้าจะเอามาใช้ในมนุษย์ก็ไม่ได้ ขันธ์ ๕ ของรูปพรหม จะเอามาใช้ในกายมนุษย์ กายทิพย์ ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งก็ไม่ได้ ขันธ์ ๕ ของอรูปพรหมจะเอาไปใช้ใน กายรูปพรหม กายทิพย์ กายมนุษย์ แต่ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งก็ไม่ได้ ขันธ์ของภพไหนต้องอยู่ประจำภพนั้น ข้ามภพใช้ไม่ได้ เพราะอะไร? รูปก็ดี เวทนาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี ที่เป็นของมนุษย์จะเอาไปใช้ในภพทิพย์ไม่ได้ ทิพย์เป็นของละเอียด จะเอามาใช้ในภพมนุษย์ไม่ได้ ส่วนขันธ์ ๕ ของรูปพรหม อรูปพรหมก็แบบเดียวกัน สลับกันไม่ได้ เอาไปใช้ในนิพพานไม่ได้อีกเหมือนกัน นิพพานเขามีธรรมขันธ์ทั้ง ๕ ซึ่งขันธ์ ๕ ของเขามีเรียกว่า *ธรรมขันธ์* ที่เรียกว่า *ธรรมธาตุ* กายก็เรียกว่า *ธรรมกาย* ไม่เรียกว่ารูปกายเหมือนกายมนุษย์ทั้งหลาย ในนิพพานจะมีรูปธรรมนามธรรม อย่างกายมนุษย์ กายทิพย์ กาย

รูปพรหม กายอรูปพรหมไม่มี เป็นของละเอียด เหตุฉะนี้แหละพวกเรารู้ว่าขันธ์ทั้ง ๕ ของมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม เหล่านี้เป็นของหนักแล้วให้ปลีกกายให้ดี ให้ถอดกายออกเป็นชั้น ๆ อย่างนี้แล้วก็ลองปล่อยขันธ์ ๕ เหล่านั้นเสีย ปล่อยทั่ว ๆ ไม่ใช่อย่างเดียว เหมือนอย่างจำศีลภาวนา ปล่อยลูกไว้ทางบ้าน แต่ลูกก็มีขันธ์ ๕ ปล่อยได้ชั่วขณะชั่วคราว ถึงแม้ปล่อย ใจก็คิดตะหงิด ๆ อยู่เหมือนกัน มันยึดถืออยู่ไม่ปล่อยจริง ๆ ปล่อยได้จริง ๆ ต้องถอดเป็นชั้น ๆ แต่ถอดเช่นนั้นยังเสียดายน้ำตาตก โศกเศร้าหาน้อยไม่ ไม่ต้องของตัวถอดดอก เพียงแต่ของคนอื่น ก็ร้องทุกข์กันออกลั่นไป ถ้าของตัวถอดจะเป็นอย่างไร น้ำตาตกข้างในเรียกว่าร้องไห้ช้าง คือ ร้องหึ่ม ๆ ถึงแก่เฒ่าชราก็ไม่อยาก ถึงเป็นโรคเรื้อรังก็ไม่อยากถอด อยากให้อยู่อย่างนั้น เสียดาย เพราะเหตุฉะนั้น การถอดขันธ์ ๕ มันต้องถอดแน่ เราต้องหัดถอด เขามีวิธีให้ถอด ถอดเป็นชั้น ๆ ถอดกายทิพย์ออกจากกายมนุษย์ ถอดกายรูปพรหมออกจากกายทิพย์ ถอดกายอรูปพรหมออกจากกายรูปพรหม ถอดกายธรรมออกจากกายอรูปพรหม ถอดให้คล่อง เวลาถึงคราวเราก็ถอดคล่องชำนิ-ชำนาญเสียแล้ว พอรู้ว่าจะตายส่งขันธ์ ๕ มนุษย์ออกไป ข้าก็เอาขันธ์ ๕ ของทิพย์ ชำนิชำนาญอย่างนี้แล้วก็ไม่มีความเสียดาย ถ้าไม่เคยถอดก็น้ำตาตกร้องไห้กันอย่างขนานใหญ่ เพราะฉะนั้นเมื่อรู้จักขันธ์ ๕ เป็นภาระหนัก ให้อุตส่าห์วางเสีย แม้ถึงจะยึดก็แต่ทำเนาเป็นของอาศัยชั่วคราว เป็นของมีโทษดังภาชนะขอยืมกันใช้ชั่วคราว ของสำหรับอยู่อาศัยชั่วครั้งชั่วคราว ร่างกายก็อาศัยชั่วคราวหนึ่ง อย่าถือเป็นจริง ๆ ถือเป็นของอาศัยชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ถึงมีทุกข์บ้างก็หน่อยหนึ่ง ขันธ์ทั้ง ๕ นี้เป็นภาระจะต้องดูแลเอาใจใส่พิทักษ์รักษา เมื่อนำขันธ์ ๕ คือภาระนี้ไป ถ้าว่าขืนยึดปล่อยวางไม่ได้ในขันธ์ทั้ง ๕ เป็นทุกข์ในโลก ถ้าปล่อยวางได้เป็นสุข ขันธ์ถ้าปล่อยวางแล้ว ขันธ์อื่น ๆ จะเอามาเป็นภาระไม่ได้ ถ้าเอามาเป็นภาระก็เป็นเชื้อเป็นที่ตั้งของตัณหา จะถอนไม่ออก ถ้าไม่เอาเป็นภาระแน่จะถอนตัณหาทั้งราก ปล่อยให้ถึงที่สุด ปล่อยได้ไปอยู่กับอะไร ต้องไปอยู่กับกายธรรม เมื่ออยู่กับกายธรรมใจเหมือนอยู่ในนิพพาน สบายแสนสบาย แสนสำราญ ดังที่ได้แสดงมาในภารสุตตกถา วาจา เครื่องกล่าวปรารภซึ่งแบบสำหรับให้ปล่อยวางขันธ์ ๕ ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามอัตโนมัติยาธิบายพอสมควรแก่เวลา *วรญฺญํ สรณํ*

นตฺถิ สิ่งอื่นไม่ใช่ที่พึ่งอันประเสริฐเราท่านทั้งหลาย *สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต* ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดแก่ท่านทั้งหลายบรรดามาสโมสร ณ สถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมาภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมมิกถาโดยอรรถนิยมเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

บทกรวดน้ำ

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน
อาจริยูปการา จ
(นามผู้ที่จะอุทิศให้....)
สุริโย จนฺทิมา ราชา
พฺรหฺมมารา จ อินฺทา จ
ยโม มิตฺตา มนุสฺสา จ
สพฺเพ สตฺตา สุขี โหนฺตุ
สุขํ จ ติวิธํ เทนฺตุ
อิมินา ปุญฺญกมฺเมน
ขิปฺปาหํ สุลเภ เจว
เย สนฺตาเน หินา ธมฺมา
นสฺสนฺตุ สพฺพทา เยว
อุชุจิตฺตํ สติปญฺญา
มารา ลภนฺตุ โนกาสํ
พุทฺโธ ทีปวโร นาโถ
นาโถ ปจฺเจกพุทฺโธ จ
เตโสตฺถิมานุภาเวน

อุปชฺฌายา คุณุตฺตรา
มาตาปิตา จ ญาตกา
ปิยา มมํ
คุณวนฺตา นราปิ จ
โลกปาลา จ เทวตา
มชฺฌตฺตา เวริกาปิ จ
ปุญฺญานิ ปกตานิ เม
ขิปฺปํ ปาเปถ โวมตํ
อิมินา อุทฺทิเสน จ
ตณฺหุปาทานเฉทนํ
ยาว นิพฺพานโต มมํ
ยตฺถ ชาโต ภเว ภเว
สลฺเลโข วิริยมฺหินา
กาตุญฺจ วิริเยสุ เม
ธมฺโม นาโถ วรุตฺตโม
สงฺโฆ นาโถตฺตโร มมํ
มาโรกาสํ ลภนฺตุ มา ฯ

คำแปล

ด้วยผลบุญที่ข้าพเจ้ากระทำนี้ ขอพระอุปัชฌาย์ผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาล อีกทั้งอาจารย์ผู้ได้สั่งสอนข้าพเจ้ามา ทั้งมารดาบิดาและคณาญาติทั้งสิ้น ตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ในเอกเทศแห่งเมทนีดล และนรชนผู้มีคุณงามความดีทั้งหลายทุกถิ่นฐาน อีกท้าวมหาพรหมกับหมู่มารและท้าวมัฆวานเทวราช ทั้งเทพเจ้าผู้ฉกาจรักษาโลกทั้งสี่ทิศ และพระยายมราช อีกมวลมิตรสหาย ทั้งผู้ขวนขวายวางตนเป็นกลาง และผู้เป็นศัตรูของข้าพเจ้าทุก ๆ เหล่า จงมีความเกษมสุข นิราศภัย ขอบุญที่ข้าพเจ้ากระทำไว้ด้วยไตรทวาร จงบันดาลให้สำเร็จไตรพิธสุข ถึงความเกษมปราศจากทุกข์ คือพระอมตมหานฤพานโดยพลัน อีกโสดหนึ่งนั้น ด้วยบุญกรรมนี้และอุทิศเจตนานี้ ขอให้ข้าพเจ้าบรรลุทันทีซึ่งการตัดขาดตัณหาอุปาทาน ธรรมอันชั่วในสันดานจงพินาศไปหมดจนตราบเท่าถึงนิพพานสิ้นกาลทุกเมื่อเทียว แม้ว่าข้าพเจ้ายังท่องเที่ยวไปเกิดในภพใด ๆ ก็ขอให้มีจิตซื่อตรงดำรงสติปัญญาไวชาญฉลาด ให้มีความเพียรกล้าสามารถขัดเกลากิเลสให้สูญหาย ขอหมู่มารเหล่าร้ายอย่าได้กล้ำกรายสบโอกาสเพื่อทำให้ข้าพเจ้าพินาศคลายเพียรได้ อนึ่งไซร้ พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งอันยิ่งอย่างประเสริฐ พระธรรมเป็นที่พึ่งอันล้ำเลิศยิ่งประมาณ พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันไพศาล และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันอุดมยิ่งประมาณของข้าพเจ้านี้ ด้วยอานุภาพอันอุดมดีพิเศษสูงสุดของพระรัตนตรัย ขออย่าให้หมู่มารได้โอกาสทุกเมื่อไปเทอญ

รายนามคณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ

ผู้ร่วมเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์หนังสือ

"ทางสร้างบุญและพระธรรมเทศนาของหลวงพ่อ ฯ"

พระเดชพระคุณ พระธรรมธีรราชมหามุนี (ช่วง วรปุญโญ ป. ธ. ๙)
เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ฯ องค์ปัจจุบัน ๑๐๐ บาท

พระเดชพระคุณ พระภาวนาโกศลเถร (วีระ คณุตฺตโม)
รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา
วัดปากน้ำ ฯ ๕๐ ,,

พระคุณพิพัฒน์ธรรมคณี วัดปากน้ำ ฯ ๑๐๐ ,,

พระครูใบฎีกา สวัสดิ์ อธิวาโส วัดจิตตาราม อุตรดิตถ์ ๕๐ ,,

พระณัฐนันท์ กุลสิริ วัดปากน้ำ ฯ ๕๐ ,,

พระสังเวียน อธิวฑฺโต ,, ๕๐ ,,

พระกังวาล มหาปญฺโญ ,, ๑๐๐ ,,

พระเป็งแช สุเขสโก ,, ๑๐๐ ,,

พระนิล กิติปาโล ,, ๑๐๐ ,,

พระมหาเปล่ง ธมฺมโสภโณ ,, ๕๐ ,,

พระมหาพิสูจน์ กับคณะ ,, ๔๐ ,,

พระเอกชัย เอกชโย ,, ๑๐ ,,

พระพิชัย กิตฺติสาโร ,, ๑๐๐ ,,

พระธรรมธรทรงเกียรติ ปุณฺฑริโก ๑๐๐ ,,

พระพิเชษฐ์ บุศรังษี ๑๐๐ ,,

อุบาสิกา เธียร ธีรสวัสดิ์ นครสวรรค์ ๕๐ บาท

คุณครูตรีธา เนียมขำ วัดปากน้ำ ฯ ๑๐๐ ,,

อุบาสิกา ธัญญานี สุดเกษ ,, ๑๐๐ ,,

อุบาสิกา บุญสม แสงทับสอน ,, ๑๐๐ ,,

อุบาสิกา พราหมณ์-
ประเสริฐ—อรสา ,, ๑๐๐ ,,

อุบาสิกา สมยา กับคณะวัดธาตุทอง ๓๐ ,,

อุบาสิกาอาภรณ์, นฤมล ตัญกาจาญน์, มลิ, ทองเพชร
ขันติกลม, ศิริ ณ ตะกั่วทุ่ง วัดปากน้ำ ฯ ๒๙ ,,

อุบาสิกา ยุพิน ดัดถุยาวัตร วัดธาตุทอง ๒๐ ,,

อุบาสิกาจำเนียร แซ่เล้า ,, ๑๐ ,,

อุบาสิกา บุญช่วย เทศทัน ,, ๑๐ ,,

อุบาสิกา เชย แสนพันสน ,, ๑๐ ,,

อุบาสิกา ถา สุพิมพ์พิทักษ์ ,, ๑๐ ,,

อุบาสิกาเยื้อน จีนจันทร์ ,, ๑๐ ,,

คุณกมล อุณหสุวรรณ ๕๐๐ บาท

รอ. หญิงกัลยาณี
วิทยเกษตร ๕๐ ,,

คุณก่องศรี ศุภสินธุ์ ๑๐๐ ,,

คุณกฤษณะ กิจสมควร ๔๒ ,,

คุณไขศรี ลิมปนันต์ ๑๐ ,,

คุณจวงจันทร์
บุรกรรมโกวิท ๑,๗๕๐ ,,

คุณกรรณิการ์ พงค์วิทยาภานุ ๒๐๐ บาท

คุณกำจัด—บุญเอ็ด กองมาย ๔๕ ,,

คุณกุศสิน พยัคฆประการณ์ ๓๐ ,,

คุณเกศินี บุนนาค ๑๐ ,,

คุณโกศล ประคองเพชร ๕ ,,

คุณเขต เจียรนัยศิลาวงค์ ๕๐ ,,

คุณจุมพล คืนตัก ๑๐๐ ,,

มร. เจ. เจ. โบล เมเยอร์ ๑๐๐ ,,

คุณจำเรียง นาคสุวรรณ	๑๐๐ บาท	คุณจำปี เทพสุวรรณ	๓๕ บาท
คุณเจียมใจ ศิริทัพ	๕๐ ,,	คุณจรัมย์พร สุริยคำ	๒๐ ,,
คุณจิตรพัตร สุณาตุ	๒๕ ,,	อาจารย์เฉลา บุญญสิทธิ์เสนีย์	๑๐๐ ,,
พ.ท. ฉลวย พูลทรัพย์	๑๐๐ ,,	คุณเฉลิม ธีโรภาส	๑๐ ,,
คุณแฉล้ม พูทัตโต	๑๐ ,,		
คุณเชิญศรีและคุณขจาย		คุณชัยณรงค์ อินทรมีทรัพย์	๓๐๐ ,,
ทองสมบัติ	๑๐๕ ,,	คุณชิน ศรีนนท์รียกุล	๕๐ ,,
คุณชุติมา อัญญะสิมา	๒๐ ,,		
น.พ. ดิเรก—คุณรัตนา		คุณดนัย ทองคำดี	๕ ,,
อิศรางกูร ณ อยุธยา	๑๐๐ ,,		
คุณโต๊ะเม้ง แซ่ตั้ง	๒๒๐ ,,	คุณแม่ตีบ (นาค) แผ้วพลสง	๕๐ ,,
คุณตังกวย ไพรศรี	๑๐ ,,	คุณแม่ตุ่น นนทมาศ	๑๐๐ ,,
คุณต้อยหม่วย	๑๐ ,,		
คุณทวีศักดิ์ พัฒนเมฆินทร์		คุณทวีเดช—วรรณา วานิชขจร	๒๐๐ ,,
และครอบครัว	๒๒๐ ,,	คุณทองสืบ นลราชสุวัจน์	๕๐ ,,
คุณทองเจือ สุวรรณเกสร	๕๐ ,,	คุณทองหล่อ ตาลวิลาศ	๕ ,,
คุณธีระ วีรกุล	๒๐๐ ,,		
ด.ช. นพดล ไชยเชื้อ	๑๐๐ ,,	คุณนวลศรี—ประสงค์ เปลี่ยนขำ	๑๐๐ ,,
คุณนิราศ สร่างนิทร	๘๐ ,,	คุณนงเยาว์ เรืองวิเศษ	๑๐๐ ,,
คุณเน้ย กอตระกูล	๑๐ ,,		
คุณบุญชิต ว่องวานิช	๓๐๐ ,,	คุณบุญเลิศ เลิศเมธากุล	๕๐ ,,

คุณบุญธรรม สินธุเสก	๑๐๐ บาท	คุณบุญลือ	๑๑๐ บาท
คุณบุญกิม ภวกุลและญาติ	๕๐ ,,	คุณบุญส่ง เอรวารพ	๕๐ ,,
คุณบุญเพ็ง มุทาพร	๓๐ ,,	คุณบุหรง ศิวบุณย์, กิตติพงษ์ แซ่ตั้ง	๓๐ ,,
คุณบุษบง ทองเรืองรอง	๕๐ ,,	คุณบุญเลิศ บริบูรณ์	๑๐ ,,
คุณประไพ กลับถิ่นเดิม	๕๐ ,,	คุณประพันธ์ มีหลีสวัสดิ์	๒๐๐ ,,
คุณประสิทธิ์ จังหวะเลิศ	๕๐ ,,	คุณประพันธ์ ดวงดารา	๑๐๐ ,,
อาจารย์ปราณี นนทมาศ	๕๐ ,,	คุณประคอง สิงหนาทนิติรักษ์	๕๐ ,,
คุณประสพ สนองชาติ	๑๐๐ ,,	คุณปกรณ์ พลาหาญ	๓๐ ,,
คุณปราณี รอดพยาธิ์	๑๐ ,,		
คุณผามาศ	๒๐ ,,	ผู้ไม่ประสงค์จะออกนาม	๖ ,,
คุณเพิ่มพูล ว่องวานิช	๑,๐๐๐ ,,	คุณหญิง แพทยพงศาวิสุทธาธิบดี	
คุณพิมพ์ใจ ศรีสวัสดิ์	๑๐๐ ,,	และอาจารย์วรณี สุนทรเวช	๕๐๐ ,,
นายโพน—นางมาลี		ม.ร.ว. พัฒนาดิศ คชาชีวะ	๕๐ ,,
เฮ่ประโคน	๑๐๐ ,,	ม.ร.ว. พักตร์พริ้ง ทองใหญ่	๕๐ ,,
คุณพเยาว์ พัสดิเสวี		พ.ต. หญิงพัลลพา นุชนวล	๕๐ ,,
และครอบครัว	๑๐๐ ,,	คุณพูลทรัพย์ ปิยอนันต์	๒๐ ,,
คุณพรพรรณ (บ. ดีทแฮล์ม)	๒๐ ,,	คุณพูลสุข สิงหแก้ว	๒๐ ,,
คุณพนิดา ตันเสรีสกุล	๒๐ ,,	คุณพีรยุทธ์ นลราชสุวัจน์	๑๕ ,,

คุณพฤฒิทัย วุฒิวงค์ภักดี ๑๐ บาท
คุณพยุงศักดิ์ ลิ้มไพโรจน์ ๒๐ ,,
คุณพยุง เที่ยงธรรม ๑๐ ,,

คุณภัทรา ช. สรพงค์ ๒๐ ,,

คุณมาลี ลาภเหลือ ๓๐๐ ,,
คุณมาลี ๒๐ ,,

คุณยายยิ้ม โชติภัณตก์
และหลาน ๑๓๐ ,,
คุณยุบล อุทภนะกะ ๓๐ ,,

คุณฤดี เกษมสานต์ ๒๐ ,,

คุณระเบียบ พ่วงพงค์ ๒๐ ,,
คุณระเบียบ เจือจ้อย ๑๐ ,,
คุณละม่อม
นพคุณสมบูรณ์ ๑๐๑ ,,
คุณละออง ลาภเหลือ ๓๐ ,,

พลต. วีรินทร์—คุณแสงทอง
เบี้ยวไข่มุข ๓,๐๐๐ ,,
คุณวิภาวัลย์ ลิ้มศรีวงค์ ๒๐ ,,
คุณวาณี, วลัย
สว่างจันทร์ ๒๐๐ ,,
คุณวิไลพันธ์ ว่องวานิช ๑๐๐ ,,

คุณพินิจ—ฉายแสง พัวพงษ์
ไพโรจน์ ๑๐ บาท
คุณไพบูลย์ ทองเจือ ๒๐ ,,

คุณมณี ทองคำดี ๑๐ ,,

คุณโย โทสูงเนิน (นครราชสีมา) ๕๐ ,,
คุณเยาวภา ทองสุข ๕๐ ,,
คุณยิ่งอาย ไชยสูต ๑๐๐ ,,

ด.ญ. รุ่งทิพย์ พุ่มเล็ก ๒๐ ,,
คุณรัชนี รังสิมันตกุล ๕ ,,

คุณเลื่อน ศรีไชยโย ๑๐๐ ,,
คุณไล้ สันติสุข ๑๐ ,,

คุณวลัย ว่องวานิช ๒,๐๐๐ ,,
คุณวีรพล ธีรกุลสถิตย์ ๑๐๗ ,,
คุณวิตรา ตันตราภรณ์ ๕๐ ,,
คุณวิไลวรรณ—เยาวลักษณ์—ศิริรัตน์ ๔๐ ,,
อาจารย์วัลลภา มีหลีสวัสดิ์ และคณะ ๑๘๕ ,,

ด.ช. วรานนท์
พลภัทรพิจารณ์ ๑๐๐ บาท
คุณวรรณี ชัยวัฒน์
ณ อยุธยา ๕๐ ,,
คุณวินัย เสนีย์วงค์ ๑๐ ,,

ดร. ศักดา สายบัว ๒๐๐ ,,
คุณศิริวรรณ
ตันคงจำรัสกุล ๑๐๐ ,,
คุณสริ่ม นลราชสุวัจน์
และครอบครัว ๖๗๒ ,,
คุณสุมน
ปราณีประชาชน ๓๐๐ ,,
คุณสายหยุด—นัยนา
แสงโชติ ๑๐๒ ,,
คุณแม่สมบูรณ์
อ่านเปรื่อง และบุตร ๒๕๐ ,,
คุณสิริ วังรัตน์ ๕๐ ,,
คุณสมชาย นรดี ๔๐ ,,
ด.ช. สายหยุด
พรหมดิษฐ์ ๒๐ ,,
คุณสมหมาย แซ่เฮีย ๑๐ ,,
คุณสายบัว ศรีสังขะ ๒๕ ,,
คุณ สมบูรณ์ ๕ ,,

คุณหลีเกียง แซ่ตั้ง ๒๐ ,,

คุณวิไลวรรณ นนทมาศ ๑๐๐ บาท
คุณวิไล อยู่เจริญพงษ์ ๑๐ ,,
คุณวิภา รัตโนดม ๒๐ ,,
คุณวินัย อัศววิเศษศิวกุล ๑๐ ,,

ศิษย์ครูน้อย ร.ร. สอนตัดเสื้อสุนิสา ๒๐๖ ,,
คุณศรีสม สาขากร ๕๐ ,,
คุณศุกร์สม สาขากร ๕๐ ,,
นายเสริมชัย—นางอุไรรัตน์
พลพัฒนาฤทธิ์และบุตร ๔๐๐ ,,
พ.ต. สกล—คุณปิ่น ศิริกุล ๒๖๕ ,,
คุณสอาด—สมปอง กองสุวรรณ ๒๐๐ ,,
คุณสมศักดิ์ ภู่สุข ๑๐๐ ,,
คุณสมประสงค์ สุทธิรัตน์ ๑๐๐ ,,
คุณสุวรรณ บุญนิต ๕๐ ,,
คุณสุดาภรณ์ อมรภิญโญเกียรติ ๑๐๐ ,,
คุณสมใจ จันทร์บรรจิด ๕๐ ,,
คุณสมนึก แช่มช้อย ๔๐ ,,
คุณสอาด ๑๕ ,,
คุณสงวน แก้วชมภู ๑๐ ,,
คุณสุมน ชำนาญรบ ๑๐ ,,
คุณสมจิตร สถิตย์พงษ์ ๕ ,,
คุณสมบูรณ์—คุณกันยา มหาพิชยะกุล ๑๐๐ ,,

รอง ศจ. สมัยสวาท พงศทัต ๑๐๐ ,,

คุณสายสวาท
พินิจกาญจนพันธุ์ ๑๐๐ บาท

คุณอุษา พูลเกษ	๕๐ บาท	คุณอัมพร โกเมศ	๕๐ ,,
คุณอรทัย มณีวัฒนา	๕๐ ,,	คุณอรุณี วิรุฬเพชร	๓๐ ,,
คุณอาทร ผลเพิ่ม	๑๐ ,,	คุณอุบล สว่างวงค์	๑๐ ,,
คุณอุทัย แสงวิเชียรชาญ	๕๐ ,,	คุณอารมณ์ สุพร	๓๐ ,,
คุณอุ่น ประเสริฐวงค์	๑๐ ,,		

รวมเงินทั้งสิ้น ๒๑,๘๐๐ บาท

พิมพ์ที่ชวนพิมพ์ 112-116 ถนนบริพัตร บ้านบาตร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2517 นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 810541

สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย

ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เป็นสิ่งเฉพาะตน ผู้หนึ่งจะยังความบริสุทธิ์ให้อีกผู้หนึ่งมิได้

(ธมฺมปทคาถา ขุทฺทกนิกาย)

ยาทิสํ วปฺปเต พีชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ

กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ

หว่านพืชชนิดใด ย่อมได้ผลชนิดนั้น

ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว

(พุทฺธ สํ.ส. ๑๕/๓๓๓)